

Modern Tanzánia

Tarrósy István

Modern Tanzánia

**Államfejlődés, regionális kapcsolatok és a
fejlődés lehetséges útja a globális
nemzetközi rendszerben**

Ph.D. értekezés

Tarrósy István

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Interdiszciplináris Doktori Iskola,
Politikatudományi Program

2009

Konzulens:

Dr. Csizmadia Sándor

egyetemi tanár

Idegen nyelvű rövidítések jegyzéke

AfDB	African Development Bank
AMNPT	All Muslim National Party of Tanganyika
AOS	Administrative and Operational Services
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
ASP	Afro-Shirazi Party
AU	African Union
BOT	Bank of Tanzania
CACF	China-Africa Cooperation Forum
CCM	Chama Cha Mapinduzi
CHADEMA	Chama Cha Demokrasia na Maendeleo
CIS	Community Information Service
CMI	Chr. Michelsen Institute
COMESA	Common Market for Eastern and Southern Africa
CUF	Civic United Front
EAC	East African Community
ECOWAS	Economic Community of West African States
HDI	Human Development Index
HDR	Human Development Report
HIPC	Heavily Indebted Poor Countries
IMF	International Monetary Fund
KANU	Kenya African National Union
LEAT	Lawyers' Environmental Action Team
MDRI	Multilateral Debt Relief Initiative
MERCOSUR	Mercado Común del Sur (Southern Common Market)
NEPAD	New Partnership for Africa's Development
NIEO	New International Economic Order
OAU	Organisation of African Unity
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
SADC	South-African Development Community
SAP	Structural Adjustment Program
TAA	Tanganyika African Association
TANU	Tanganyika African National Union
TIC	Tanzania Investment Centre
TLP	Tanzania Labor Party
UDP	United Democratic Party
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UNDP	United Nations Development Programme
UTP	United Tanganyika Party
WTO	World Trade Organisation
ZNP	Zanzibar Nationalist Party
ZPPP	Zanzibar and Pemba People's Party

Tartalomjegyzék

Idegen nyelvű rövidítések jegyzéke	3
I. Előszó	6
II. Bevezetés	10
III. Elméleti megközelítések – alapok és módszertan	13
IV. Hipotézisek	25
V. Tanzánia bemutatása	31
V.1. A szuahéli partvidék és Tanzánia rövid története	32
V.2. A tanzániai állam megalakulása, az Ujamaa, mint szervező-elv	41
V.3. Hatalommegosztás – hatalomkoncentráció a tanzániai államszövetségben	47
V.3.1. A törvényhozás	47
V.3.2. A végrehajtás	48
V.3.3. A bírászkodás	50
V.4. A tanzániai politikai tér alakulása a függetlenségtől napjainkig és az „egypárt szindróma”	50
V.4.1. Politikai pártok palettája 2007	54
V.4.2. A CCM	61
V.4.3. Az ellenzék pártjai	63
V.4.4. Az alkotmányos szabályozás, mint az „egypárt szindrómát” támogató keret és az ellenzéki erők lehetőségei a jövőre nézve	64
V.5. Régiók, etnikai-vallási sokszínűség, törzsi politikai struktúrák	67
V.6. Multilingvális Tanzánia és az „egy nemzeti nyelv” kérdése	75
VI. Önkormányzatok és civil társadalom	80
VI.1. Önkormányzatiság több felvonásban	80
VI.2. Reform és civil részvétel	84
VI.3. A falu újbóli megerősítése	87
VI.4. Előfeltétel az oktatási szektor fejlesztése	89
VII. Tanzánia és a gazdasági-pénzügyi globalizáció hatásai	92
VII.1. Globalizáció és világkereskedelem	92
VII.2. Tanzánia és a globális piac	95
VII.3. Észak és Dél	100
VII.4. A globális világrend a Dél szemével	106
VII.5. Felértékelődött afro-ázsiai kapcsolatok – Kiút Afrika számára? Vagy inkább újragyarmatosítás?	112

VII.5.1. A sino-afrikai kapcsolatrendszer alapjai a Selyemúttól napjainkig	113
VII.5.2. A kínai-afrikai együttműködés új keretei	117
VII.5.3. A Kína–Afrika Együttműködési Fórum	119
VII.5.4. Kína ellenség vagy barát Afrika számára?	122
VII.5.5. Peking után	124
VII.5.6. Tanzánia és Kína	125
VIII. Tanzánia és a jövő: a regionális együttműködés jelentősége és lehetőségei	127
VIII.1. A Kelet-afrikai Közösség	130
VIII.2. A Közösség létrejötte és első évtizede	133
VIII.3. A kelet-afrikai együttműködés újraindítása, a Közösség felélesztése	134
VIII.4. EAC és EU	136
VIII.5. Európai államok Tanzánia-politikája: kétoldalú kapcsolatok rendszere	138
VIII.6. Álom vagy valóság? A kelet-afrikai föderatív együttműködés lehetősége, Tanzánia szerepe	140
IX. Összegzés	147
X. Felhasznált irodalom	151
XI. Az értekezés alapjául szolgáló közlemények	165
XII. Az értekezésben nem szereplő közlemények	167
XIII. Az értekezés alapjául szolgáló konferencia-előadások	168
XIV. Függelék	
XIV. I. Tanzánia és szomszédai 2008-ban	170
XIV. II. Tanzánia címere és annak jelentése	171
XIV. III. A szerző által készített interjúk 2000–2008	172
XIV. IV. Az 1992. évi Politikai pártokról szóló 5. sz. tv. (angol nyelvű eredeti szöveg)	176
XIV. V. Tanzánia alkotmánya (tartalom) és a többpártrendszerrel szóló rész (angol nyelvű eredeti szöveg)	183

I. Előszó

Búr Gábor, az *Afrika Tanulmányok* folyóirat főszerkesztője, az egyik legtöbbször hivatkozott magyar afrikanista egy 2006-ban, Pécsen, a szerző által rendezett kerekasztal-beszélgetésen kifejtette, hogy „*ha Afrikával baj van, a világban baj van*” – ezt megfordítva, érdemes megvizsgálni a hipotézist, miszerint a világ akkor van rendben, ha Afrika rendben van, ha Afrikában rend van. Azonnal felmerül a kérdés: mennyire lehet rend egy olyan kontinensen, amelynek szinte minden szegletében a mai napig polgárháborúk, etnikai konfliktusok, járványok, és elképesztő mértékű szegénység nehezíti meg az életben maradás esélyét?

Az afrikai kontinens közelmúltjában, az 1980-as évektől kezdődően, a nemzetközi aréna koordinátarendszerében az afrikai államok fokozatos „marginalizálódására”, majd egyre terebélyesedő „kudarcaira” figyelhetett fel a világ közvéleménye. A hidegháború megszűnése után Afrika elveszítette a bipoláris rendszer idejére jellemző geostratégiai fontosságát¹, régi és új államai súlyos működési zavarokat mutattak, beleszavartak az egyre nagyobb méreteket öltő eladósodási spirálba, és a kontinens egésze átmenetileg magára maradt – mitöbb, maga a nemzetközi közösség hagyta időszakosan magára Afrikát. „A kontinens a globalizáció egyértelmű vesztese, s ez párosul Afrika régről öröklött strukturális gyengeségeivel, amelyek között említhetjük [például] a hiányzó tulajdoni jogokat, a jövedelmek lefőlözését az állami elitek részéről, [vagy általában] a politikai instabilitást.”²

Témaválasztásomat szinte predesztinálta az a 2000 őszi legfolytatott terepmunka, amelyet Tanzániában és Egyiptomban végezhettem.³ Ekkor találkoztam először a mindennapok Fekete-Afrikájával, az afrikai hétköznappal, nem a turista szemüvegén keresztül. Sokak, így például a híres vadász Széchenyi Zsigmond is határozottan nyilatkozta többször, hogy akit egyszer megfogott Afrika varázsa, az nem tud elszakadni tőle soha többé. És ahogyan Borsos Balázs és Móga János – e

---

¹ Mindezzel együtt újat is nyert sok esetben az olaj, az új piacok, és éppen az új államiságok révén.

² Búr Gábor: Gyenge államok és államkudarok Afrikában. In: Marton Péter (szerk.): *Államok és államkudarok a globalizálódó világban*. Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja, Budapest, 2006. [E-book] 194-210. o.

³ Mindennek alapját az adhatta, hogy meghívást kaptam az addigra általam már évek óta szervezett ICWiP (Pécsi Nemzetközi Kultúrhét) tanzániai testvérendezvényére, az International Student Week in Tanzania-ra.

gondolathoz kapcsolódóan, annak valóságtartalmát megerősítendő – írták le felettebb olvasmányos könyvük, a *Matatuháton Afrikában* című kötet (Osiris Kiadó, 1998) zárszavában: „Az Afrika-vírus már bennünk van. Visszajövünk.” 2000-ben, hazatérésemet követően, és azóta is szüntelenül, én magam is pontosan ugyanezt érzem.

Hamarosan érdeklődésem középpontjába a társadalmi-gazdasági változások, a kelet-afrikai ország politikai rendszere, döntéshozatali folyamatai és a térségben betöltött szerepe kerültek. Kiépített egyetemi kapcsolataim segítségével könnyen juthattam hozzá alapvető jelentőségű, helyi szerzők által publikált írásokhoz, ezáltal pedig egyre jobban el tudtam mélyülni Tanzánia államfejlődésében és a kelet-afrikai regionalizáció dinamikáiban. Gondolkodásomat és kutatásaimat megalapozták azok a tanulmányok, amelyeket 1998 és 2000 között folytattam saját tanszékemen, illetve még inkább az angliai University of Leicester-en, ösztöndíjas hallgatóként. Különösen az itt eltöltött egy év alatt érthettem meg a nemzetközi rendszer és a globalizáció alapösszefüggéseit, szereplőit, igazságtalanságait, egyben lehetőségeit, valamint a rendszerben a fejlődő térségek számára vázolható fejlődési utakat. Tanzánia elmélyült vizsgálatával párhuzamosan foglaltam össze magam számára (később akadémiai publikációban, a *Politikatudományi Szemlében*) az Észak-Dél problematika és párbeszéd lényegét, Afrikának a globalizációs folyamatokból kinyerhető lehetőségeit, 2005-től pedig az afro-ázsiai kapcsolatrendszerben rejlő együttműködés lényegét, különösen Kína afrikai térhódítását, amely ráadásul nem újkeletű jelenség.

Kutatásaimat segítette a doktori iskolában hallgatott kurzusok nagy többsége – egyrészt szemléleti, másrészt módszertani oldalról kaptam információt és inspirációt, hogyan végezzem el a saját magam által „kitalált”, sokak szemében talán túlságosan „távoli” téma koherens feldolgozását. Logikámban kettős vezérelv jelenik meg: 1. a választott ország történelmének és hagyományainak lehetőségekhez képest legalaposabb megismerése – nem csupán papírokból, hanem helyiekkel és a térséget kutató szakértő kollégákkal folytatott beszélgetésekből kinyerhető információk birtokában, a fellelhető magyar és idegen nyelvű (elsősorban angol nyelvű) szakirodalom és elemzés feldolgozásával; 2. az ország helyzetének és még inkább lehetőségeinek tágabb nemzetközi térben lefolytatott vizsgálata – térben egyre táguló köröket magunk elé képzelve: a kelet-afrikai térségben, az EU-Afrika reláció fényében, a sino-afrikai kapcsolatrendszerben, valamint a globális gazdaság tekintetében. A kutatás logikája fokozatosan érlelődött meg bennem. Ezt

előmozdította a több külföldi intézményben véghez vitt adat- és anyaggyűjtés, eszmecsere és konferencia-előadás. Az érési folyamatban a legfontosabb hatást a 2006-ban megvalósított újabb, akkorra már alaposan kimunkált kutatóút és annak hozadéka jelentette.

A 2000-ben gyűjtött tapasztalatok és kialakított gondolatok akkori megfogalmazásaihoz képest, úgy érzem, az évek során csiszolni voltam képes érvelésemet. Korábbi előfeltevéseimet pontosabban tudtam artikulálni, sőt, bizonyosakat módosítani. Ezek közül ki kell emelnem azt, hogy felismertem, az afrikaiak legalább annyira tehetnek arról, hogyan alakul sorsuk, miként formálódik a világgazdaságban és a világpolitikában betöltött helyük, mint amennyire ők azt a gyarmatosító múltnak tulajdonítják. Emellett egyértelművé vált számomra, hogy akkor, ha az általam megtanult, könnyedén értelmezhető politikai terminológia rendszerében, annak eszköztárával igyekszem interpretálni az afrikai politikai átmeneteket és államfejlődést, óvatosnak kell lennem, és szükséges ügyelnem arra, hogy sajátos afrikai politikai berendezkedésekről, több esetben európai-afrikai keverékekről, máskor európai modellek utánozásáról, de mindenképpen valami speciális afrikai útról szóljak. Végül át kellett értelmeznem az afrikaiak, így a tanzániaiak lehetséges jövőbeli fejlődését, ugyanis úgy tűnik, maguk a helybéliek nem kérnek a nemzetközi közösség által intézményesített normákból, sajátos útjukat akarják járni – és ezen az úton a pluralista, számunkra (európai szocializációnk okán) világosan érthető demokratikusság nem ugyanúgy képzelhető el számukra. Terepmunkáim, különösen a legutóbbi, 2008 novemberében Gambiában folytatott kutatóút során olyan megerősítéseket kaptam, amelyek e gondolatot támasztják alá. Az utak alkalmával összesen 42 személlyel beszélgettem mélyebben. A velük készült interjúk (ld. Függelék – III. A szerző által készített interjúk 2000–2008) járultak hozzá ahhoz, hogy behelyezhessem magam az afrikai gondolkodásba, az elvárások, elképzelések rendszerébe, a helyi környezetről és a világról alkotott gondolatvilágba.

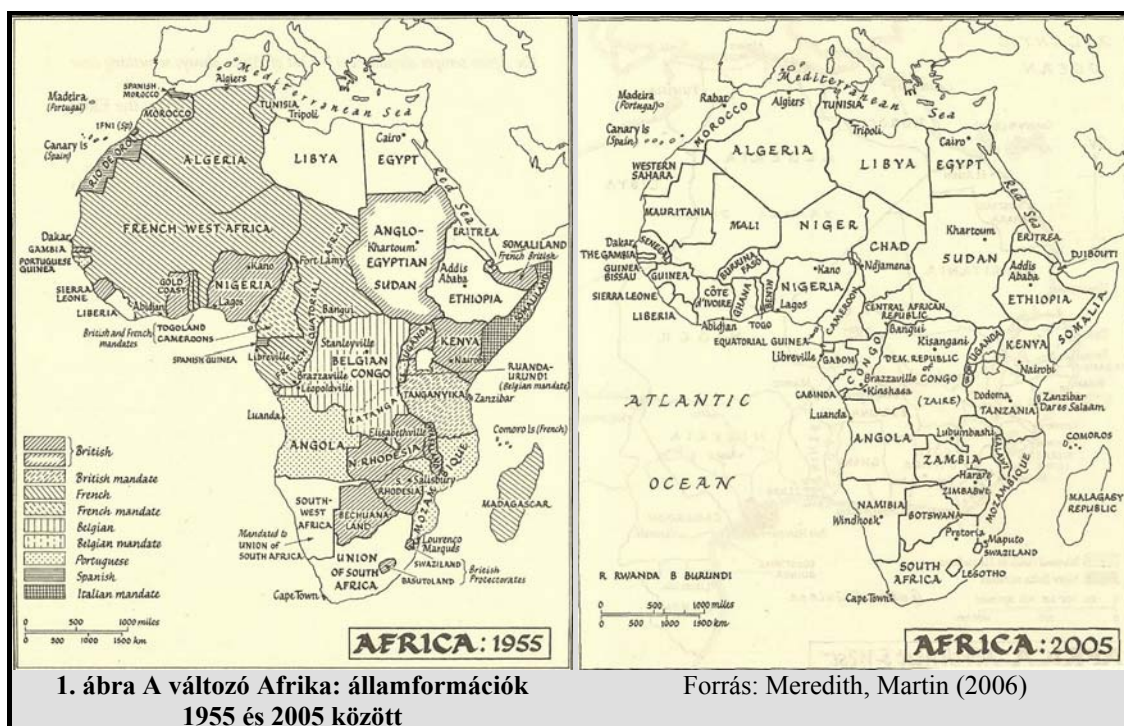
Témámat tehát 2000 ősze óta kutatom. A 2000-es első és a 2006-os második afrikai utam között 2004-ben intenzív norvégiai, majd 2005-ben horvátországi és egyesült államokbeli egyetemeken és kutatóközpontokban folytattam forrásgyűjtést. 2000-ben Dar es Salaam-ban, annak egyetemén, a Kilimandzsáró-régióban és Zanzibáron, valamint Kairó és Assyut számos egyetemén jártam. 2004-ben egy „Erasmus Link to Norway” intenzív program keretében a University of Bergen vendége voltam, és kapcsolatot építettem ki a híres Chr. Michelsen Intézet több

Afrika-kutatójával. 2005-ben a Magyar Ösztöndíj Bizottság által biztosított egyhónapos kutatási ösztöndíj (MÖB 2-13-2-29-1925/2004) segítségével a Zágrábi Egyetem Politikatudományi Karán gyűjthettem anyagokat. 2005 novemberében saját szervezésű út során 3 hetet töltöttem el intenzív forrásgyűjtéssel a University of California at San Diego központi könyvtárában. Időközben hazai és nemzetközi konferenciákon, tudományos találkozókön bővítettem ismereteimet, illetve mérettem meg magamat – ezek közül számosat magam szerveztem. E tevékenységeimet két szerkesztett tanulmánykötet (*Harambee* és az *Afrika ma* – ez utóbbi megjelenés alatt), 25 hazai és külföldi publikáció, 12 hazai és nemzetközi konferencia-előadás, valamint az általam 2006-ban alapított és szerkesztett *Afrika Tanulmányok* szakmai folyóirat rögzíti. Valamennyi helyszínen temérdek forrás, segítség, további kérdések, és a mindezeket biztosító szakavatott kollégák járultak hozzá a lehetséges válaszok megfogalmazásához. Az *Afrika Tanulmányok* folyóirat szerzőinek külön köszönettel tartozom, hogy sok egyéb szemponttal gazdagították meglátásaimat, szorgalmazták kérdéseim árnyalását, vagy éppen arra sarkalltak, hogy sarkosabban rögzítsem álláspontjaimat.

II. Bevezetés

Tanzánia államfejlődése nem pusztán egy a sok afrikai eset közül. Több szempontból is példaértékű, ha nem is feltétlenül követendő. Mérvadónak számított már az 1960-as években a szinte egy csapásra a gyarmati uralomtól függetlenné vált kontinens⁴ számos országa számára. A 20. század végén, a 21. század elejétől napjainkig mutatott politikai, gazdasági és társadalmi fejlődése a globális nemzetközi térben új utakat, illetve többnyire kiutakat kereső afrikai államoknak pedig megoldási lehetőségeket képes ajánlani.

A disszertáció a Tanzániai Egyesült Köztársaság (hivatalos angol nevén: United Republic of Tanzania) modernkori államfejlődését tekinti át. Az elemzés nem önmagában, az 1964-ben létrehozott szövetségi állam keretein belül vizsgálja a különböző fejlődési szakaszokat, hanem hangsúlyosan kezeli a regionális együttműködések és konfliktusok kereteit, azok meghatározó momentumait is. Ebből

⁴ 1960 és 1970 között 33 volt gyarmati terület vált függetlenné. Az új afrikai államok megalakulásának rövid kronológiája megtalálható: Benkes Mihály: *Szuperhatalmak kora 1945–1992*. AbiPrint, Budapest 2007. (második, javított, átdolgozott kiadás) című művében (85. o.). „Egyedül az «Afrika évének» elkeresztelt 1960-as évben 17 ország vált függetlenné a kontinensen.” Búr Gábor: *Afrika. II. A második világháborútól napjainkig*. In: Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet II. Európán kívüli országok*. Osiris Kiadó, Budapest 2005. 254. (ld. 1. ábra fent)

a megközelítésből bemutatásra kerül Tanzániának a Kelet-afrikai Közösségben (hivatalos angol nevén: East African Community) elfoglalt pozíciója, felvállalt szerepe és regionális léptékben értelmezhető geopolitikai lehetőségei. Ehhez elsősorban a nemzetközi kapcsolatok (Csizmadia, 1998; Baylis–Smith (szerk.), 2005), és hangsúllyal a politikai afrikanisztika (Chazan et al., 1999; Benkes, 2007) elméletei és kutatási módszerei kerülnek alkalmazásra. Természetesen a helyi és regionális szintek közötti kapcsolatok feltérképezése elképzelhetetlen lenne a globális nemzetközi tér és az Észak–Dél reláció megfelelő ismerete nélkül, ezért az értekezés során e kontextus folyamatosan jelen lesz a felvetett kérdések tárgyalásakor, megfelelő értelmezési keretet biztosítva a diszkusszióhoz.

A disszertációban a következő kérdésekre keresem a választ:

1. Hogyan alakult ki a mai Tanzánia, mint független (nemzet)állam, és milyen jellemzői vannak a tanzániai államfejlődésnek?
2. Hogyan értelmezhető az ország jelenlegi politikai berendezkedése, valamint a demokratikus többpártrendszer – mint forma, és nem mint gyakorlat – megszilárdulása irányába ható, politikai értelemben vett átalakulás, amely a nemzetközi közösség által szorgalmazott liberális piacgazdaság kiépülésének és egy hosszú távon mélyreható társadalmi átalakulásnak lehet katalizátora? Hogyan értelmezhető a sajátos tanzániai demokrácia és e mélyrehatóan vélt politikai–társadalmi–gazdasági átalakulás? Mennyire akarja maga a helyi társadalom ezt a fajta változást, amely minden bizonnyal a tradicionális kormányzási gyakorlatokkal szemben jelent új elvárásokat?
3. Milyen pozíciót foglal el Tanzánia a mai kelet-afrikai térségben? Milyen út vezetett el e pozíció megszerzéséhez, illetve milyen politikai és gazdasági értelemben vett lehetőségek előtt áll az ország a 21. században? Ezek mennyire és milyen értelemben lehetnek realitások, figyelembe véve egyrészt az Afrika egészére vonatkoztatható problémákat és kihívásokat (így például: szegénység, biztonsági kihívások, ázsiai „újragyarmatosítás”), másrészt a Kelet-afrikai Közösség tagállamaira vonatkozó feszültségeket, legyenek azok kereskedelmi, katonai vagy etnikai⁵ gócpontokhoz köthetők?

---

⁵ A Nagy Tavak régió etnikai jellegű konfliktusainak értelmezése során elsősorban Gaudens P. Mpangala, a Dar es Salaam-i Egyetem történész professzorának 2000-es kutatásai kerülnek

4. A fejlődés előmozdítása érdekében mindezekhez miben és mennyiben, továbbá milyen módszertannal járul hozzá a nemzetközi közösség, a mérvadó nemzetközi szervezetek, illetve maguk a helybéliek, a politikai elit, a gazdasági élet szereplői, a civil szervezetek, és természetesen az egyének, az állampolgárok? Egyáltalán milyen formában létezik civil társadalom, milyen jellegzetességekkel írható le a sajátos civil társadalom kiépülése? Képezheti-e a hosszú távú fejlődés alapját egy civil társadalomba vetett hit, amely nem is lehet önmagában pusztán hit-kérdés, hiszen komoly finanszírozási kérdéseket is magában foglal, illetve a helyi akaratok artikulálásának felerősödése, az egyének és közösségeik megerősödő társadalmi aktivitása?

A kérdések megválaszolása közben mindvégig a fegyelmezett óvatosság és pontosság kell, hogy vezérelje a gondolatmenetet, tekintettel arra, hogy a szerzőnek meg kell fontolnia, milyen fogalmakkal operálhat a nyugati/északi politikai gondolkodást tanult, egyébként a volt keleti blokkban nevelkedett kutató e kelet-afrikai ország társadalomtudományi természetű elemzése során. Egyértelművé kell tennie továbbá, milyen helyi jellegzetességek és autentikus tudások, források szükségesek a sztereotipikus, egyben felületes megközelítés és véleménynyilvánítás leküzdéséhez, és az objektív és tudományosan helytálló érvelés megalkotásához.

A módszertant tekintve hazai, nemzetközi és főként többek által is hivatkozott afrikai társadalomtudósok és Afrika-kutatók megállapításait dolgoztam fel, többükkel terepmunkáim és konferencia-részvételeim során, valamint elektronikus levelezések keretében személyes diskurzust és vitát folytatva, és mindezt természetesen éveken át tartó forrásgyűjtéssel megerősítve. Kutatásaim során mérvadónak tartom azt az empirikus tudást, amelyet terepmunkáim alkalmával, a lefolytatott interjúkból nyerhettem ki. A terepmunkák során figyelemmel kísértem számos aktuális helyi ügy alakulását, amelyek egyfajta esettanulmányokként támogatták az írást. Emellett birtokomba kerültek a mérvadónak számító művek, publikációk, de párhuzamosan támaszkodhattam a nemzetközi szervezetek, így többek között az ENSZ, a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap, és számos regionális szövetség és program, így például a Kelet-afrikai Közösség, a SADC, a NEPAD adatbázisaira, statisztikáira és elemzéseire is.

---

hivatkozásra: Mpangala, G. P.: *Ethnic conflicts in the region of the Great Lakes: Origins and prospects for change*. Dar es Salaam: UDM Press, 2000.

III. Elméleti megközelítések – alapok és módszertan

Az afrikai problémák összetettsége, különösen a kontinens társadalmait átszövő történelmi örökségek, tradíciók, modernizálódó új (nemzet)állami konstrukciók és a nemzetközi közösségből érkező globális hatások (és elvárások) egymásra hatása okán megköveteli a multi- és interdiszciplináris kutatói szemléletet és elemzési megfontolásokat. A társadalomtudósok körében „Afrika évétől” kezdődően több elemző irányzat is megpróbálkozott az átalakulóban lévő (azóta is folyamatosan transzformálódó) viszonyokat feltérképezni és értelmezni. Miután a különböző megközelítéseket igyekszem relevánsan bemutatni és egymással ütköztetni, kiemelem Chazan et al. (1999) munkásságát, amely rámutat arra, hogy az általuk alkalmazott *politikai interakció módszertana* képes e komplexitás megfelelő kezelésére, ebből kifolyólag képes az egymásra ható folyamatok viszonylagosan pontos és helytálló értelmezésére.

(1) A modernista iskola

Az 1960-as években teret hódító modernista elemző-iskola a politikai értelemben vett fejlődés oldaláról indította az afrikai politikai viszonyok értelmezését. Ennek alapjául az a feltételezés szolgált, mely szerint a függetlenség elnyerésével az afrikai társadalmak olyan „modern” államokat hoznak létre, amelyben a hagyományos (ősi) értékek és hiedelmek rendszerét a hatékonyságot célul kitűző modern építkezés annak újfajta racionalitásával felülírja. A modernista felfogás szerint a társadalom különböző szegmenseiben szinte egyformán került megfogalmazásra a modernizáció és a modern nemzetállam megvalósítása: legyen képes (váljon képessé) a függetlenségét elnyert állam a minden szempont szerinti stabilitás kiépítésére és fenntartására, valamint ezzel párhuzamosan zárkózzon fel a fejlett nyugati társadalmak táborához. Gazdasági értelemben ez rohamléptű iparosítást és folyamatos növekedést tételezett fel fajsúlyos központi politikának. Politikailag az intézményrendszer átalakításáról (bővítéséről), a kormányzati apparátus racionalizálásáról, a hatalom koncentrációjáról és bizonyos fokú politikai részvétel erősítéséről szólt markánsan. A modernista felfogás szerint – képviselői között megemlíthetjük például Samuel P. Huntingtonot is, aki egy 1971-ben

megjelent írásában⁶ többek között rámutatott arra is, hogy a modernizáció feltételezi a kapacitások átalakítását annak érdekében, hogy az ország képes legyen megfelelni az egyre növekvő elvárásoknak – az államnak egyrészt az (új) közösségi identitás kiépülését szorgalmaznia és kontrollálnia kell, másrészt a források és javak egyenlőbb elosztására kell eljárásokat megalkotnia. Az afrikai állapotokra vonatkoztatott modernista elképzelésre hatást gyakoroltak az USA-ban az 1950-es években kidolgozott politikatudományi elméletek, amelyek azt valószínűsítették, hogy a tradicionális környezet modernizációjára fektetett hangsúly elvezethet a politikai fejlődés általánosítható elméletének megalkotásához. Binder et al. (1970) e fejlődés hat alapvető (általános) kihívását fogalmazta meg, azaz azokat a krízis-helyzeteket írta le társaival, amelyeket modernizációja során egy átalakulóban lévő állam megélhet: 1. az egyik legelső feladatot az identitás kérdése jelenti: különösen az etnikailag erősen heterogén afrikai társadalmakban a közös identitás megfogalmazása és kialakítása; 2. a második kihívás az új vezetők legitimitását jelenti, főként az újonnan létrejött politikai pártok, pártformációk oldaláról vizsgálva a legitim hatalom kiépítését tekintve. 3. A harmadik a társadalmi szerepvállalás és az egyén részvétele a döntéshozatali folyamatokban, amelynél a kihívást az jelenti, hogyan tágítható és egyben kellő mértékben kontrollálható egyszerre az állampolgárok beleszólása a politikák formálása tekintetében. 4. Negyedik kihívásként Binder és társai az ország különböző (egymástól távol eső) területein megvalósítható hatékony kormányzati jelenlét (és kommunikáció) biztosítását fogalmazták meg. 5. Az egyik legnagyobb problémát minden bizonnyal a javak elosztásának új állami politikája, valamint az állam által vállalt feladatok (például a nemzetbiztonság rendszerének kiépítése, vagy az általános jóléthez szükséges gazdasági növekedés) és az állampolgárok által elvárt egyéb szolgáltatások egyensúlyának megalkotása és fenntartása okozta. 6. A hatodik pedig a társadalmi integráció súlyos kihívásként lett lefektetve, amely az új nemzetállami keretek között vetélkedő érdekek és kapcsolatok koherens rendszerére utalt. A modernisták szerint a politika feladata az egyensúlyi növekedés megteremtése stabil kormányzás biztosításával. E modell alkalmazhatósága azonban az 1960-as évek végére, az 1970-es évek elejére egyre több kérdést vetett fel, pláne, ahogyan azt Chazan et al. is aláhúzták, egy olyan Afrikában, amely – felismerve kapacitásának korlátait és hiányosságait – egyre frusztráltabbá vált amiatt, hogy nem tudta

---

⁶ Huntington, Samuel P.: *The Change to Change: Modernization, Development and Politics. Comparative Politics.* 4. évf. 3. sz. 1971. 55-79. o.

végrehajtani modernizációs elképzeléseit, és még öröksége egy részét (sok esetben jelentős részét) is eltékozolta, vagy erőforrásait felélte.

A modernista elmélet több hiányossága is kimutatható. Többek között ki kell mondani, hogy a modernizációs elvárások nem vettek kellőképpen tudomást arról az afrikai adottságról, amely az újonnan létrejött nemzetek fejlődése számára kritikus kérdést jelentett: lehet-e és milyen mértékben a markánsan mezőgazdasági termelésre berendezkedett térségekben iparosítást megvalósítani. Az iparosodás fokozását javasló modellek nem lehettek relevánsak Afrika számára. Hasonlóan a tradicionálisan mértékadó agrárkultúrához, a modernista iskola azt sem vette megfelelően figyelembe, hogy a szociális egyenlőtlenségek megoldása nem az egyének számára ajánlott pártformációkon keresztül, a politikai pártok részvételével oldható meg, hanem a hagyományos intézmények és normák segítségével. Teljesen elképzelhetetlennek bizonyult a sajnos még évtizedekkel később is megrögzötten alkalmazott módszer: a nyugati fejlődési modell szerinti építkezés és a nyugati fejlesztési módszertanok átvételének erőltetése annak reményében, hogy azok majd megoldást kínálnak az afrikai (teljesen más összetettségű) bajokra (a nemzetközi pénzüzetek még az 1980-as és 1990-es években is ragaszkodtak a hasonló megközelítésű kiigazítási politikáikhoz és módszereikhez, amelyek sajnos a legtöbb esetben csak további problémákat generáltak az afrikai kontextusban). A modell egyéb kritikusi például arra a hiányosságra is rámutattak, amely az afrikai politikai fejlődés nemzetközi környezetét próbálta elemezni. Ahogyan ma is sokszor tapasztalhatjuk, Afrikával kapcsolatban nagyon könnyen abba a hibába esnek sokan, hogy sztereotíp módon, túlzott egyszerűsítésekkel próbálják meg leírni a különböző társadalmi jelenségeket, folyamatokat a kontinensen. Richard Sandbrook szerint az afrikaiak számára oly fontos témákat, mint például a pánafricanizmus, a négritude mozgalma, vagy a szocializmus, a nyugati világ nem kezelte megfelelő komolysággal és súllyal, és inkább e tekintetben is „lenézte” az afrikaiakat.⁷

A modell hiányosságai és az általa számos esetben helytelenül interpretált kérdések ellenére az afrikai politikát feltérképezni igyekvő modernista irányzat nagyban hozzájárult a posztkoloniális afrikai politikai rendszerek jobb megértéséhez. Olyan alapokat fektetett le, amelyek segítségével korrektül lehetett azonosítani jellemző afrikai társadalmi problémákat és a függetlenné váló új nemzetek

---

⁷ Sandbrook, Richard: *The Crisis in Political Development Theory. Journal of Development Studies.* 12. évf. 2. sz. 1976. 165-185. o.

átalakulással kapcsolatos dilemmáit. Hozzájárult továbbá ahhoz is, hogy az 1970-es évek második felére egy új elmélet bontakozzon ki az afrikai politikai viszonyok megértésében.

(2) A függőségi viszonyok elmélete

Az elmélet kiindulópontját az a feltételezés jelentette, amely kimondta, hogy az afrikai fejlődés külső – legyen az térségi vagy nemzetközi – erőhatások függvényében értelmezhető. A teória szerint ezek az erőviszonyok szoros összefüggésben állnak Afrika erőforrásainak és valójában a kontinens egészének folyamatos kiszipolyozásával. A főként kapitalista érdekek mentén olyan szerkezeti változások következnek be Afrikában, amelyek tovább növelik az afrikaiak lemaradását a globális áramlatoktól és főként az északi államok fejlettségi szintjétől. Az afrikaiak – hasonlóan más fejlődő térségek lakóihoz – fejletlenebb gazdaságokkal és alulfejlett társadalmi berendezkedésekkel rendelkeznek a technológiailag, iparilag, gazdaságilag fejlettebb országokhoz képest, ezáltal ki vannak téve a gazdagabbak kedvének, elképzeléseinek, és erős függőségi viszonyban vannak velük. A dependencia-elmélet és a vele szorosan együtt említhető gazdasági elmaradottság (*underdevelopment*) teóriája⁸, szemben a modernistákkal, nem pusztán a fejlődés folyamatára koncentrálnak, hanem megpróbálja a fejlődést hátráltató vagy visszafogó tényezőket, magának az „elmaradottságnak” a gyökereit megtalálni. Nemcsak az egyén és az állam relációjában gondolkodik, hanem az adott állam és az államok nemzetközi közössége, többek között a globális gazdaság képezi vizsgálódása tárgyát. Hangsúlyosan elemzi a tőke mozgását, a kereskedelmi kapcsolatok alakulását és a termelés különböző módozatait és kapcsolatrendszerét.

A függőségi viszonyok elmélete szerint Afrika visszamaradottsága, vagy még inkább gazdasági fejlettségben vett elmaradottsága kezdettől fogva összefonódott az európai gyarmatosítással: egyrészt annak köszönhetően vált Afrika a világgazdaság részévé, de egyben amiatt került a globális rendszer sereghajtói közé. Az elmélet egyik sarokpontja, hogy a globális gazdaságban olyan folyamatok zajlanak, amelyek fenntartják a fejlettebb és a fejlődőben lévő (vagy fejlődni igyekvő) államok közötti aszimmetrikus viszonyrendszert. Ebből fakadóan pedig a lehetőségek egyenlőtlenül

---

⁸ Az irányzatok képviselői között találjuk: Dos Santost (1973), Wallersteint (1974), Rodneyt (1974), Smithet (1979), Sault (1979).

oszlanak meg a világgazdaság „magját” alkotó iparosodott és gazdaságilag fejlett országok és a periférián lévő kevésbé fejlett országok között. Wallerstein egyenest leszögezi, hogy „elméletileg sem lehetséges, hogy minden állam egyszerre [egy időben] fejlődhessen.”⁹ Meglátása szerint a globális rendszerben egy állam csak úgy tud fejlődni, hogy növekedése más államok kontójára történik. Ha ez a vélemény a ma egyre sokrétűbben globalizált világában nem is állja meg a helyét oly egyértelműen, a dependencia-elmélet egyértelművé teszi, hogy a helyi és a globális szinteken végbemenő kapitalizálódás szükséges – sokszor és sok szereplő számára egyébként „fájdalmas” – előfeltétele a társadalmi átalakulásoknak.¹⁰ Az elmélet kiötlői szerint az afrikai politikai rendszereket mindezek fényében szükséges szemlélni, és úgy kell értelmezni azokat, mint a globális viszonyok visszatükröződéseit.

Az elmélet gyengeségeként hozható fel azonban, hogy a centrum-periféria összefüggés-rendszere, a kizsákmányoló és a kizsákmányolt tipológia túlzottan leegyszerűsíti a globális világ szereplőit – amelyek között ráadásul nem csupán államokat találunk –, és ez nem kedvez a rendszer „finomhangolásának”, azaz nem segíti például a fejlődő országok csoportján belüli különbségtétel meghúzását. Ebből kifolyólag e megközelítés sem tudta pontosan – sőt esetenként kifejezetten pontatlanul volt képes – leírni az egyes fejlődő államok bizonyos fejlett államokhoz fűződő viszonyát. Ami még ennél is nagyobb hiányosságként róható fel az iskolának, az az általa általánosan vallott pesszimista afrikai jövőkép. Nem lehet egységes Afrikáról beszélni akkor sem, amikor országai potenciális fejlődési útjait igyekszünk fejtegetni, ugyanis Afrika olyannyira sokszínű és extrém módon vonultat fel önmagában (a kontinensen) is különböző fejlettségi szinten lévő társadalmi berendezkedéseket, hogy helytelen következtetéseket eredményezhet ez a megközelítés. Annak ellenére, hogy a dependencia-elmélet és az elmaradottság-elmélet nem tudta pontosan leírni az afrikai politikai átalakulásokat és jelenségeket, hasznosnak bizonyult abban, hogy mérvadó trendekre hívta fel a társadalomtudósok figyelmét.

---

⁹ Wallerstein, Immanuel: Dependence in an Interdependent World. *African Studies Review*. 17. évf. 1. sz. 1974. 7. o.

¹⁰ A dependenciaelmélet híveként Wallerstein „világrendszer-szemléletével”, ahogyan Szentes Tamás fogalmaz, „nem osztja azt a szélsőséges, illetve vulgáris felfogást, amely a «külső», pontosabban a világszinten ható tényezőknek kizárólagos s mindenkor eleve meghatározó szerepet tulajdonít, s amely a fejlődő országok elmaradottságának kimerítő magyarázatát véli megadni a gyarmatosítás tényében.” Ld. Wallerstein, Immanuel: *A modern világgazdasági rendszer kialakulása. A tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században*. Gondolat, Budapest 1983. 729. o.

(3) Az államközpontú iskola

Az 1970-es évek végére – elsősorban afrikai származású kutatók köreiben – erősödött meg annak a gondolatnak a létjogosultsága, hogy az afrikai folyamatokat egyfajta afrikai nacionalista szemüvegen keresztül vizsgálják. Olyan iskola megalapozására került sor, amely központi elemző szempontként az állam aktivitását és tetteit jelölte ki, hangsúlyt fektetve arra, hogy a függetlenség elnyerése utáni harmadik évtized politikai és gazdasági krízisei mennyiben és milyen formában köthetők az államhoz, az államigazgatáshoz, a nemzeti szintű politikához. Ebben az államközpontú analízisben az állam áll mindenfajta gazdasági és társadalmi változás háttérében – sokszor, mint azok okozója, kiváltója –, és az új afrikai államok vezetői tehetők felelőssé a gazdasági és politikai visszafejlődés, több esetben összeomlás miatt. A modernista irányzattal és a függőségi viszonyokat fejtegető iskolával szemben az államközpontú megközelítés határozottan jelölte meg az államszerkezetet és az államhoz köthető politikai feltételeket vizsgálata kulcselemeiként. Az elmélet követői¹¹ szerint az afrikai politikai viszonyok jellemzésében alapvető fontosságú kérdéseket vetnek fel a politikai vezetők hatalommal való visszaélései, az állami apparátus kiépítettsége és terjeszkedése, valamint az államnak egyrészt az állampolgárokkal és azok csoportjaival, másrészt a nemzetközi közösséggel – a globális piaccal – folytatott együttműködései, interakciói. Az államközpontú modellben gondolkodók az államnak nagyobb és meghatározóbb szerepet tulajdonítottak, mint például a modernisták, és azt fektették le alapelveként, hogy a posztkoloniális állam autonóm szereplőként dönt saját maga sorsáról. A döntési folyamatban külön elemzést igényel a vezetők karakterének és személyes jellemvonásainak feltárása, és az általuk kézben tartott kliensrendszer feltérképezése. Az önkényuralmi jegyeitől hemzseggő afrikai társadalmak politikai értelemben vett jellemzése e megközelítés szerint a politikát szinte teljes egészében eszközként kezeli – olyan eszközként, amellyel az egyszemélyű autoriter rezsimek öncélúan használják fel nemzeteik javait és az állampolgároknak biztosítandó lehetőségeket. Az iskola meggyőződése szerint, ha Afrika fejlődése megtorpan, vagy éppen krízisbe jut, az kizárólag az új afrikai politikai elitnek és főként államvezetőknek a számlájára írható.

---

¹¹ Például Clapham (1985), Evans–Reuschmeyer–Skočpol (1985) vagy Jackson–Rosberg (1984).

Sokan értenek egyet azzal, hogy az államközpontú iskola jelentősen hozzájárult a mai afrikai politikai viszonyok megértéséhez azáltal, hogy ráirányította a figyelmet a hatalomszerzés és –menedzselés belső világára, összefüggéseire. Hiányosságának róható fel azonban az, hogy nem volt képes az állam és társadalom kapcsolatrendszerének bemutatására, különösen ami a nemzetiségek, a különböző tradicionális kultúrák együttélését jelenti, és főképp, ami az együttélésükből fakad, mint megoldásra váró probléma. Az átalakulóban lévő afrikai társadalmak olyan értelmezési keretet igényelnek, amely nem csak a felülről lefelé irányuló államközpontú elemzéseket részesítik előnyben. Ma már nem lehet csupán az állami (nemzeti) szintre redukálni a politika szerepét és jelentőségét Afrikában, hiszen az államnak egyre szerteágazóbb kapcsolatrendszert kell fenntartania a nemformális szektorral, a kiépülőben lévő civil társadalommal, és főként a globális gazdaság szereplőivel. Az értelmezéshez szükség van tehát egy komplexebb, a bemutatott megközelítéseket szintetizálni képes elméletre. Ezt – a politikai interakciókra fókuszáló módszertant – pedig Naomi Chazan és kollégái fejlesztették ki az 1980-as évek végén.

(4) A politikai interakció módszertana

Az 1980-as évek elejére egyértelművé vált, hogy az afrikai társadalmi változások bonyolultsága integratívabb módszertant igényel a politikai afrikánisztika területén. Azonban az évtized első felében megjelenő államközpontú megközelítés – amely evidens módon az új államformációk felépítését és viselkedését helyezte a középpontba –, láthattuk, hamar korlátokba ütközött, ugyanis figyelmen kívül hagyta az egyre szaporodó és erősödő nem-állami szereplők jelentőségét, és az állami intézmények és a nemformális entitások közötti újszerű, addig ismeretlen kölcsönhatásokat. A kölcsönös függőségi viszonyokkal átszőtt afrikai kontinens összetett dinamikájának nyomon követéséhez egy újfajta, de az előző iskolák nyújtotta tudásokra építő szintetizáló látásmódra volt szükség. E tekintetben ma a politikai interakció módszertana tűnik a legalkalmasabbnak arra, hogy a történelmi, társadalmi és gazdasági dimenziók közötti összefüggéseket a másik három megközelítéssel szemben, a mai valóságot szem előtt tartva pontosabban érthetővé és leírhatóvá tegye. A Naomi Chazan és kutatótársai által felépített módszertan azért is alkalmas a leginkább a kortárs afrikai társadalmi jelenségek és tapasztalatok elemzésére, mert a

pusztán politikai vizsgálódást kitérít a társadalom és a gazdaság egyéb területeire és összefüggéseire, és a különböző diszciplínákból indított integratív elemzéssel képes a sajátos afrikai politikai felfogások és gyakorlatok ritmusába betekintést ajánlani. A disszertáció e módszertan mögött meghúzódó filozófiával ért egyet, és elemzései során a benne rejlő logikát követi.

A disszertáció elemzési keretét adó politikai interakció módszertana tehát azt feltételezi, hogy ma az afrikai kontinensen tetten érhető politikai dinamika megértéséhez kulcsfontosságú az állam és a társadalom kapcsolatrendszerének vizsgálata. Alapelemként elvárt kezelni az egyén és a kormányzat között fennálló viszonyrendszer egyéb szereplőit – például a gazdasági vagy civil szervezeteket –, és kitüntetett figyelmet szükséges szentelni a külső hatásokat generáló erőknek, általában a nemzetközi donorközösségnek, de főként a pénzügyi intézményeknek. E többszereplős rendszer dinamikáját pedig egy történelmi fejlődési ív mentén kell görcső alá venni.

A politikai interakció módszertanának alkalmazói az afrikai politikai problémák feltérképezését mindig a szereplők és tényezők definiálásával és jellemzésével kezdik, feltételezve, hogy e komponensek az állami kereteken túlra nyúlnak, azokon túlmutatnak. A deskriptív megközelítés utáni következő lépés a különféle szereplők érdekeinek, szervezetségének és kapacitásainak vizsgálata, amely Chazan et al. (1999) szerint „a közöttük lévő kapcsolatok alapjául szolgáló folyamatokról pontosabb képet tud adni.”¹² A struktúrák és folyamatok ismerete ezután utat nyit a rendszer (a háló) által kitermelt eredmények, 'output'-ok megértéséhez – így többek között közpolitikák, gazdaságot érintő döntések, külpolitikai stratégiák válnak világosabbá. Azáltal pedig, hogy a különböző politikai interakciók kerülnek a figyelem fókuszába, a kontinens egyes térségeire jellemző politikai változások és a velük járó gazdasági, politikai lehetőségek, lehetséges következmények részleteiben és összefüggéseiben lesznek kimutathatók. E metódus – szemben a többi említett módszerrel – a politika változékonyságát képes megragadni, élesen láttatva az afrikai politika sajátosságait azáltal, hogy a meglévő, számos esetben még a gyarmati időkből örökölt keretek között tevékenykedő különböző

---

¹² CHAZAN, Naomi et al.: *Politics and Society in Contemporary Africa*. (3. kiadás). Boulder, Colorado, Lynne Rienner Publishers. 1999. 23. o.

szereplők hatalomkezelési gyakorlatát „a közöttük lévő tranzakciók sorozatán keresztül”¹³ mutatja be.

(5) Interdependencia és globalizáció

A politikai interakciók megfigyeléséhez – értelmezzük azokat nemzeti vagy még inkább nemzetközi szinten – hasznos megfontolásokkal szolgálnak az interdependencia és a globalizációs elméletek. A disszertáció ezek közül a neo-realista, a neo-liberális és a poszt-kolonialista elméletekkel operál.

Kenneth Jowitt híres könyvének¹⁴ címéből kiindulva, a mai „új világrendtelenség” olyan nemzetközi versenyt, egyben „globális összevisszaságot” takar, amelyben „az állam más és másfajta szereplőkkel (vállalatok, nemzetközi közvélemény, stb.) szembesül ...[; olyan folyamatokat ír le, amelyek] ... az államok «dzsungeljét» egyfajta «világtársadalommá» alakítják át.”¹⁵ A neo-realista vagy strukturális realista irányzat egyik legprominensebb képviselőjének számító Kenneth Waltz szerint a mai globális politika továbbra is a nemzetek politikája, nemzetek közötti *nemzet-közi* politika. A nemzetek tehát nem tűntek el a rendszerből, ahogyan azt többen is előre jelezték a liberálisabb irányzatokat vallók közül, habár szerepük és mozgásterük bizonyosan megváltozott. „A globalizáció hullámai alatt a nemzet vagy a nemzeti tér ... eltorzul és esetenként szétesik.”¹⁶ „Mindez a nemzetállamok folyamatban lévő «sorvadásának» jelenségét a nemzeti katasztrófa aurájával veszi körül.”¹⁷ A hálózatokkal, hálózatos együttműködésekkel és összefüggésekkel jellemezhető, szereplőit tekintve egymástól kölcsönösen függő világtársadalomban az állam továbbra is meghatározó aktor, de túlélése érdekében adaptálódnia kell a globális folyamatokhoz. „Mind nemzeti, mind nemzetközi szinten a kirekesztés a technikai-gazdasági gépezet felgyorsulásából következik, amely mindazokat kiveti, akik nem adaptálódnak ehhez a dinamikához.”¹⁸ A klasszikus állami funkcióknak szükséges átalakulniuk annak érdekében, hogy e versenyben az állam képes legyen

---

¹³ U.o. 24. o.

¹⁴ Jowitt, Kenneth: *New world disorder: the Leninist extinction*. Berkeley, University of California Press 1992.

¹⁵ Csizmadia Sándor: *Mondializáció és globalizáció*. Budapest, SZÁMALK 1998. 49. o.

¹⁶ U.o. 50. o.

¹⁷ Bauman, Zygmunt: *Globalizáció. A társadalmi következmények*. Budapest, Szukits Könyvkiadó 2002. 93. o. Persze, itt pontosítani szükséges, ugyanis Bauman nem tisztán európai vagy nem-európai nemzetállamokról beszél. Sokkal inkább az európai felfogás szerinti nemzeti államokról.

¹⁸ Csizmadia 1998: 50. o.

talpon maradni. Kiss J. László szerint többek között az államok rendszerének egyik kihívója a „gyorsulóan «elhálósodott» nemzetközi civil társadalom ... , amely ... sokkal inkább rugalmas és globális tájékozódású, mint az «államok világa».”¹⁹ Az általam vizsgált tanzániai kontextusban – látni fogjuk – a helyi igényekre megfelelő válaszokat adni képes „helyi” civil társadalom kiépülése és ennek a „nemzetközi” civil társadalomba való integrálódása különböző súllyal megjelenő tételek. Szinte triviális, de a helyi szintek megerősítése – persze a nemzetközi szintről érdeklő segítségekkel és tudásokkal – magasan szerepel mindenféle politikai agendában.

A nemzetközi kapcsolatok elméletei között sokáig mostohagyermekként bántak a poszt-kolonialista megközelítésekkel. Afrikai témák tekintetében azonban nem hagyható figyelmen kívül a poszt-kolonialista elmélet interdiszciplináris összetettsége és a belőle fakadó értelmezési lehetőségek sora – legyen az az irodalom, a kulturális stúdiumok vagy az antropológia területéről kölcsönözhető tudás. A disszertációban vázolt hipotézisek igazolása során a poszt-kolonialista elmélet a leginkább azzal bizonyul hasznosnak, hogy rávilágít: a mai világpolitika rendszerében tovább él, folytatólagosan jelen van a gyarmati időszak hatalomgyakorlásának módszertana, de legalábbis a hatalom megragadásának és megtartásának módszertana. Ahogyan Smith és Owens érvelnek, „a nyugati érdekek mentén fenntartott gazdasági és katonai kontroll szintje a globális Dél országaiiban ma talán még magasabb, mint a direkt gyarmati uralom időszakában.”²⁰ Figyelmet kell fordítanunk a globális mértékben a mindennapokat körüllegő egyenlőtlenségekre és az Észak–Dél közötti rendszerszerű különbségekre, valamint a globalizációs hatásoknak kiszolgáltatott népek egész rendszert érintő problémáira. Miközben az Észak–Dél kontextusban igyekszünk megérteni a különbségek okait, egyre több időt ráfordítva el kell időznünk a Dél–Dél dinamikák vizsgálatán, különösen, hogy a globális Dél országai között is óriási különbségeket tudunk kimutatni. Paul Kennedy szerint, „semmi sem világítja meg jobban a növekvő különbségeket a fejlődő országok között, mint az a tény, hogy az 1960-as években az egy főre jutó nemzeti össztermék pontosan akkora volt Dél-Koreában, mint Ghánában (230 dollár), míg napjainkban már tízszer-tizenkétszer

---

¹⁹ Kiss J. László: *Globalizálódás és külpolitika. Nemzetközi rendszer és elmélet az ezredfordulón.* Budapest, Teleki László Alapítvány 2003. 96. o.

²⁰ Smith, Steve – Owens, Patricia: *Alternative approaches to international theory.* In: Baylis, John – Smith, Steve (szerk.): *The globalization of world politics. An introduction to international relations.* Oxford University Press, Oxford 2005. 288. o.

magasabb.”²¹ A neo-liberálisok által vallott felfogást követve, ezek a különbségek a gazdaság egyre kiterjedtebb globalizációjával csökkenthetők – mások épp e terjedést okolják a különbségek növekedése miatt – hiszen a tudás és a technológia terjedése megsokszorozhatja a gazdasági értelemben vett növekedés, fejlődés lehetőségeit. Rávilágítva a nemzetközi rendszerben meggyökerezett önérdék és önzőség hajtóerejére, a neo-realisták az együttműködés fontosságát emelik ki, és a globális méretű problémák megoldásához a rendszer különböző szereplőinek összefogását sürgetik. Kennedy okfejtésének egyik kulcskérdése, „mi szükséges ahhoz, hogy egy «szegény» ország «gazdaggá» váljék,”²² a társadalmi átalakulások és politikai értelemben vett változások meghatározó kérdését jelenti többek között Afrikában. Meggyőződésem szerint a helyes válasz megadásához nem csak arról lesz szó, hogy az adott országnak csupán a mások által alkalmazott és bevált gazdasági módszereket kell lemásolnia, vagy éppen a mások által „előírt” módszereket alkalmaznia, hanem többek között „olyan megfoghatatlan dolgok is [számítanak], mint a kultúra, a társadalmi szerkezet és a külföldi gyakorlattal szemben tanúsított magatartás.”²³

Benkes Mihály munkássága nyomán a hazai szakirodalomban is megtalálhatjuk a politikai afrikanisztika fő kutatási eredményeit, közöttük – a dolgozat szerzője számára releváns – felismerést, miszerint „az afrikai állam gyengülése, diszfunkciója ad teret a nem állami belső és külső aktorok növekvő befolyásának.”²⁴ Valójában az afrikai állam²⁵ soha sem volt erős, és a technológiailag, gazdaságilag fejlettebb világban értelmezett államfunkcióknak – így regális és modern funkciók, a hadügytől, a pénzverésen át az egészségügyi és oktatási szolgáltatásokig – nem tudott megfelelni. Sokan az afrikai államot „bukott államnak” (*failed state*) tartják, olyannak, amelyben „az állam tovább gyengül, [és egyre] növekszik az «állam nélküli konfigurációkhoz» való visszatérés realitása.”²⁶ E tekintetben az afrikai állam egyre

---

²¹ Kennedy, Paul: *A huszonegyedik század küszöbén*. Napvilág Kiadó, Budapest 1997. 183. o.

²² U.o. 184. o.

²³ U.o.

²⁴ Benkes Mihály: *Helyzetkép Fekete-Afrikáról. Politikai afrikanisztikai tanulmányok*. ELTE BTK – MTT Tanári Tagozata, Budapest, 2006. 110. o.

²⁵ Egyetértek Búr Gáborral, aki az „afrikai állam”, mint túlzottan általánosnak tűnő „kategória” tekintetében a következőket rögzíti: „A szubszaharai vagy Fekete-Afrikáról, erről a közel ötven államot magába foglaló nagytérségről (Mauritániát és Szudánt is ide számítva) nem könnyű általános megállapításokat tenni, az egyes országok széttartó fejlődése nagyobb távlatokban valószínűsíthetően lehetetlenné is teszi az ilyen próbálkozásokat. Az államok működésének zavara azonban olyan elterjedt jelenség, amiben a kontinens meglepő egységességet mutat.” Búr Gábor: Gyenge államok és államkudarok Afrikában. In: Marton Péter (szerk.): *Államok és államkudarok a globalizálódó világban*. Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja, Budapest, 2006. [E-book] 194. o.

²⁶ U.o.

bizonytalanabb, hiszen „rosszul kormányzott”, és egyre inkább napirenden van az afrikai állam „újraszervezésének gondolata”, amely „teljes körű biztonsági műveleteket feltételez a különféle szinteken (államokon belül, regionális, régióközi és globális szinteken).”²⁷ Búr Gábor munkái között pedig mérvadó referenciát találunk a gyenge állam és az afrikai államkudarc témakörében²⁸ – nála is azt olvashatjuk, hogy a „tartós válságban” lévő afrikai állam képtelen volt a részben saját maga által gerjesztett várakozásoknak megfelelni.²⁹ Az állami újraszervezés és megerősödés – láthatjuk majd Tanzánia példáján keresztül is – csakis a sajátos államfejlődés, demokrácia-felfogás, a regionális és globális folyamatokhoz viszonyított tradíciók, berendezkedés és ezekből levezethető jövőkép fényében kaphat helyes értelmezést.

---

²⁷ U.o. 111. o.

²⁸ Búr 2006: 194-210. o.

²⁹ U.o. 204-205. o.

IV. Hipotézisek

Tanzánia stabil, az afrikai kontextusban viszonylagosan következetes építkezést folytat egy, a függetlensége kivívása utáni évtizedekhez képest demokratikusabb, gazdaságilag fejlettebb modern társadalmi berendezkedés irányába. Fenntartásokkal kell azonban kezelni a demokratizálódás fokát, a pluralista rendszer kiépítettségének mértékét. A disszertáció rámutat azokra a folyamatokra, amelyek egyértelműen a nyugati/északi értelemben vett demokrácia-kiépülést/térhódítást segítik elő, de felhívja a figyelmet azokra a gyakorlatokra – részben kulturális gyökerekből, tradíciókból táplálkozó megközelítésekre és módszertanra –, amelyek miatt sajátos demokrácia-felfogásról és -szemléletről beszélhetünk e kelet-afrikai ország esetében is (hasonlóan más fejlődő, Európán kívüli térségek országaihoz).

Alapvetően fontos szempont, hogy az elemzéshez szükséges megteremteni és érvényre juttatni egyfajta kutatói paradigmaváltást. Ennek középpontjában az a filozófiai, egyben pszichológiai, sőt, episztemológiai, megismeréstudományi, és egyszerre antropológiai kérdés áll, hogy mi a viszonya az *én*nek a másikkal, és miképp értelmezi az *én* a másikkal kapcsolatos folyamatokat – témánkhöz kapcsolódóan: fejlődési utakat, lehetőségeket. Az európai szemlélődő *én* hajlamos a sajátos afrikai viszonyokat önmagára vonatkoztatni, és ebből kiindulva olyan állásfoglalásokat tenni, amelyek nem a valós helyi állapotot jellemzik, vagy éppenséggel egy torzított képen keresztül értelmezik azt. Ráadásul a „fejlődés” kérdését éppen a gyarmattartók tették az értékrend részévé, erőszakos terjesztés-terjeszkedés ürügyévé és a helyi értékrendek kontrasztjává. Interpretációs problémáról van tehát szó, amely a korszakos erőszak és manipuláció eszköztárához tartozik, egyebek között azon a módon is, hogy messziről jött idegen kutatók fedezik fel az afrikaiak feketeségét. A kutatónak meg kell próbálnia az adott helyi problémát önmagában a problémában leírnia, ehhez pedig kell, hogy a helyszínt (jól) ismerje, a helyszínen tartózkodjon, és ott tudjon behelyezkedni a helyi valóságba. Az európai vizsgálódó *én* értelemszerűen a szocializációját adó nyugati/északi modell szerint közelíti a tőle szocializációs értelemben távol álló és kulturálisan különböző afrikai kérdést, és csak akkor képes az afrikaiak számára is elfogadható választ megadni, ha saját magában teret enged egyfajta paradigmaváltásnak. Mindez egy szükséges

elvárt hermeneutikai feltétel, amelyet saját magam számára is alapvető elvárásként fogalmaztam meg.

1. Tanzánia – hasonlóan sok más afrikai államhoz – **csak látszólag pluralista állam**. A valóságban – köszönhetően részben a volt gyarmati időszak elnyomó jellegének, részben a függetlenséget kivívott új politikai elit államépítő módszereinek – **központosított államszerkezet és monopol állami hatalom jellemzi**. Ugyan a struktúrák számos esetben alkalmassá tehetők lennének, például a nemzeti szint alatti kormányzás, az önkormányzatok rendszerét illetően, hogy teret biztosítsanak a tényleges és tevőleges civil társadalom kifejlődéséhez, ezt azonban valódi kormányzati akarat nem képes megtestesíteni.

2. Egy magasabb életminőséghez is hozzájárulni képes, az egyén és az egyének tradicionális közösségei számára a tradicionális kulturális keretek között értelmezett fejlődési lehetőségeket biztosítani tudó állam³⁰ kiépülése stagnál – nem feltétlenül a pénzügyi és gazdasági nehézségek miatt, hanem a hatalmat birtokló elit autoriter viselkedése és politikái okán. A civil társadalom sajátos fejlődése nem halad kellő mértékben, a folyamat lassabbnak tűnik, mint a 2000-es évek elején. Ennek háttérében érthető módon az élet minden színterét átszövő korrupciót is megtaláljuk, amely többek között a donor országok részéről visszafogottabb és megfontoltabb támogatási politikák bevezetését eredményezte az elmúlt években.

3. Többnyire, még mindig a nemzetközi közösség nyomására formálódnak az afrikai társadalmi és politikai berendezkedések. Egyre inkább az Afrikába intenzíven benyomuló ázsiai, illetve a velük versengő északi – amerikai és európai – hatások miatt a helyi érdekek érvényesülését megakadályozzák a teret nyert külső elvárások. Pedig **az afrikai önmeghatározás³¹ és a helyi elgondolásoknak az azokat kiötlő**

---

³⁰ Az állami szint fontossága itt inkább az állam alatti szinteken kiépíthető, a helyi közösségekhez legközelebb megtalálható és elérhető szolgáltatások tekintetében lényeges. Nem olyan nemzetállami építkezésre utalok, amely modernizációs politikájával „ráülne” a hagyományos kormányzati gyakorlatra, individualizálná és manipulálná az egyéneket és kváziközösségeket csinálna belőlük ahelyett, hogy megőrizné saját közösségeik létét és tradícióik fontosságát! Nem szabad abba a hibába esni, hogy az állami „szolgáltatások” nevében az állam például „rátelepszik” a helyi iskolára, „leszólja” a helyi döntéshozatali mechanizmust!

³¹ Thabo Mbeki, volt dél-afrikai elnök 2001. március 21-én a kubai University of Havana egyetemen tartott előadásában jelenik meg először az afrikai önmeghatározásra való erőteljes felhívás. Ld.: Mbeki, Thabo: *Africa Define Yourself*. Cape Town, Tafelberg/Mafube 2002. 72-81. o.

helyi közösségek által történő megfogalmazása nélkül nem lehet hosszú távon fenntartható fejlődésről beszélni sem Tanzánia, sem a kontinens egésze tekintetében.

4. Nem lehet elmenni azon probléma mellett, amely Tanzánia és szomszédsága – valójában az egész kontinens viszonylag fiatal államai – tekintetében az egyik fő dilemmát jelenti. **Az afrikai problémák nagy része nem csupán a volt gyarmatosítóknak „köszönhető”.** Ma már nem lehet, az objektivitást és korrektséget szem előtt tartva, úgy nyilatkozni, hogy Afrika jelenlegi állapota és lehetséges jövője szinte kizárólag a volt kolonialista hatások – az afrikaiak szemében főként elnyomás – miatt jutott arra szintre, ahonnan nehéz, számos esetben kilátástalan az előremozdulás. Mind az afrikai reneszánsz³², mind a kontinens-méretű összefogások – például az Afrikai Egységsszervezetből³³ kialakított Afrikai Unió³⁴ keretei között folyó együttműködések sora – azt igyekszik alátámasztani, hogy az afrikaiaknak legelőször saját magukkal kell tudni megállapodniuk, saját maguknak kell saját jövőjüket felvázolniuk és fejlődésüket megalapozniuk.

5. Tanzánia számára létkérdés, hogy belső piacait megerősítse, külföldi befektetők segítségével infrastrukturális fejlesztéseket hajtson végre, amelyek más szektorokban további fejlődéseket indukálnak, és mindezzel jelentős mértékben javítsa állampolgárainak életminőségét, csökkentve az ország egészét átható extrém szegénységet. Belső piacainak versenyképesebbé tétele elképzelhetetlen egy regionális értelemben vett sikeres, több nemzetet felvonultató térségi együttműködés nélkül. Többek között ezért fontos Tanzánia számára a Kelet-afrikai Közösség megerősítése.

---

³² A kifejezést először Cheik Anta Diop szenegáli történész írta le 1948-ban a Mikor beszélhetünk majd egy Afrikai reneszánszról? című cikkében. A témával Kovács Máté Az Afrikai Reneszánsz és kultúra című tanulmányában foglalkozik részletesen. (In: Sebestyén–Szombathy–Tarrósy (szerk.): *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*. Pécs, 2006. 242-253. o.)

³³ Az Addisz-Abeában 1963. május 25-én megalakult egységsszervezet „nem kontinentális föderációként, hanem az Amerikai Államok Szervezetének mintájára, szuverén államok szervezeteként jött létre.” (Búr, 2005, In: Németh (szerk.): *20. századi egyetemes történet. II. Európán kívüli országok*. Budapest, Osiris Kiadó. 258. o.)

³⁴ A Durbanben 2002. július 9–10-én tartott csúcstalálkozón alakították meg az afrikai államok vezetői, az Afrikai Egységsszervezet utódaiként. A szervezettel többek között foglalkozik: Paragi Beáta In: Horváth (szerk.): *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Budapest, Osiris Kiadó. 18. o., valamint Búr, 2005: 258–260. o.), és a disszertáció egy későbbi fejezetében több ponton is említésre kerül.

6. Tanzánia meghatározó szereplője a kelet-afrikai gazdasági, kereskedelmi és potenciálisan a jövőben politikai téren is megalakítható uniónak. Ez utóbbi természetesen hosszú, akár több évtizedet is igénybe vevő folyamatot feltételez, annak ellenére, hogy a jelenlegi Kelet-afrikai Közösséget alkotó államok vezetői folyamatosan napirenden tartják, és deklarációikban³⁵ hangsúlyt fektetnek egy Kelet-afrikai Föderáció létrejöttére. **A regionális együttműködés elmélyítése, egyben a térség más országaira történő kiterjesztése (integráció) minden bizonnyal az egyetlen komoly esély** arra, hogy az abban résztvevő országok – elsősorban saját maguk adottságaira, igényeire és erőfeszítéseire alapozva, nem pedig az idők végtelenségéig a nemzetközi közösség, a donorok segélyeire, támogatásaira hagyatkozva – sikeresen vegyék a globalizációs folyamatok által generált akadályokat. E tekintetben **egyértelműen a regionalizáció³⁶ fokozására és továbbfejlesztésére van szükség**, miközben nem feledkezhetünk meg kimutatni a tanzániai államszövetség legveszélyesebb törésvonalát: a zanzibári–(volt) tanganyikai szembenállást, és az ehhez kötődő, a jövőre nézve geopolitikai értelemben is potenciális veszélyt jelentő zanzibári elszakadási törekvéseket.

7. Mindezek mellett kitüntetett figyelmet kell szentelni a nemzetközi közösség Afrika-politikáinak is, és az északi filozófia változását elősegítő hatásoknak, mitöbb a már ma tetten érhető változásoknak, és újfajta megközelítéseknek. Ugyan **Afrika jövője – így a vizsgálat elsődleges tárgyát képező Tanzánia esetében is – hosszú távon kétségtelenül az afrikaiak kezében van,** maguk a végtelenül eladósodott, problémák ezreit maguk előtt görgető afrikai államok egymaguk nem képesek azokat megoldani. Különösen igaz ez akkor, amikor az északi és déli államok közötti fejlődési szakadék egyre csak szélesedik. A nemzetközi szervezeteknek az afrikai igényekre releváns választ adni képes hozzáállása ebből a megfontolásból tehát kiemelten fontos.

---

³⁵ A 2006. április 5-én Arusha városában megtartott 7. EAC Államfői Csúcstalálkozón, a tanzániai elnök, Jakaya Kikwete – követve elődje, Benjamin Mkapa érvelését – kardoskodott a politikai föderáció gyorsított menetrend szerinti kialakítása mellett. Ez a terv is komoly csúszást szenvedhet – intő fejlemény a 2007. december 27-i elnökválasztásokat követően Kenyában elszabadult és vérontásig fajuló, etnikai töltettel még veszélyesebbé váló tüntetési hullám és az azt követő új politikai alkuk sora.

³⁶ Itt „afrikai léptékű” regionalizációra gondolok, uniók, lehetséges államszövetségek kialakítására utalok.

8. Tanzánia a kelet-afrikai regionalizáció egyik előmozdítójaként képes önmaga megújítására, modernizációjára. Ezzel párhuzamosan képes térségének, a vele integratív együttműködést kialakított más kelet-afrikai államok fejlődésének felgyorsítására és állampolgárainak egy más típusú életminőség biztosítására. **Ehhez az 1992-ben módosított szövetségi alkotmány továbbfejlesztése elkerülhetetlen** annak érdekében, hogy egy demokratikusabb, a térségre oly jellemző korrupciót visszaszorító felfogás és immáron gyakorlat alapján nagyobb mértékű politikai verseny nyerhessen teret. Ennek a jelenlegi politikai erőterben csekély az esélye, megfontolva azt is, hogy **lehet, hogy maguk az emberek (állampolgárok) nem akarják olyan határozottan, mint a nemzetközi közösség, mert ők úgy érzik, sajátos társadalmi berendezkedésükben ilyen típusú verseny nem működhet igazán, és valójában nincs is szükség(ük) rá.**

A disszertáció belső logikája **négy fő fejezet** egymásra épülését követi. *Az első fejezetben* a tanzániai állam kialakulásának történeti előzményeit és folyamatait mutatom be. Az általam vizsgált időszakra (a függetlenség kivívásának időszakára és az attól napjainkig eltelt időre) koncentrálni kitérek az *ujaama* szocializmus szervező-elvként felfogható jelentőségére, majd a tanzániai politikai formációk, pártként bejegyzett politikai erők bemutatásával célom, hogy világossá tegyem a volt állampárt által tovább örökített hatalom lényegét, és az e hatalommal szembe helyezhető ellenzék szerepét, az ellenzékiiség problematikáját, egyben jövőbeni lehetőségeit. A politikai döntéshozatali struktúrák és a jelenlegi tanzán állam hatalmi ágainak viszonyrendszerével együtt kiemelem a törzsi³⁷ döntéshozatal sajátosságait. Az államépítés folyamatában oly jelentős nyelvpolitika értelmezéséhez áttekintést adok Tanzánia nyelvi térképéről és a különböző dialektusok, beszélt nyelvek egymáshoz képesti viszonyáról. *A második fejezetben* kimondottan az „önkormányzatiság” kérdéskörét exponálok, vázolva kialakulásának főbb szakaszait, szereplőit,

---

³⁷ Az angol „tribe” szóval jelölt etnikai közösségek nem azonosak azzal a fogalommal, amit a magyar nyelvben meghonosodott „törzs” kifejezés takar. Eltérőek a vélemények azt illetően, hogy ha például „törzsi művészetre” gondolunk, akkor – ahogyan azt A. A. Gerbrands vagy Frank Willette (1965) kifejtette – „a mi művészetünk ellentéte jelenik meg az ő művészetükkel szemben, és így etnocentrikus beállítottságot” tükröz – hasonlóan olyan kifejezésekhez, mint „néger művészet, primitív művészet, a természeti népek művészete, ... bennszülött művészet ...” (Bodrogi Tibor: Törzsi művészet. In: Kézdi Nagy Géza: *A magyar kulturális antropológia története*. Nyitott Könyvműhely, Budapest 2008. 88. o.). Mások éppen „a törzsi kifejezés mellett foglalnak állást”. Egyet értve Bodrogi Tiborral, „összefoglaló megnevezésként” e kifejezést bizonyos kontextusokban megfelelőnek és alkalmazhatónak vélem.

összefüggéseit és helyi sajátosságait, rávilágítva, hogy a jelenleg is zajló önkormányzati reform végrehajtása során a falu szintje újra megerősítést kaphat – hasonlóan az 1960-as, 1970-es évekhez. Ehhez kapcsolódóan mutatok rá az afrikai értelemben vett civil társadalom kiépülésének eddigi gyakorlatára és egyértelműen látható nehézségeire, kifejezetten az oktatási szektor nem megfelelő kapacitására és kimeneteire. Ezek után a harmadik és negyedik fejezetek tágabb dimenziókat vizsgálnak: *a harmadik fejezet* Tanzánia és a globális piac relációját elemzi az Észak-Dél viszonyítási rendszer felhasználásával, valamint ebben a kínai-afrikai kapcsolatrendszer kapcsán. *A negyedik fejezet* a regionális dimenzió szintjét vázolja, és ehhez kapcsolhatóan jelenik meg a Kelet-afrikai Közösség, valamint Tanzániának a Közösségben elfoglalt helyének és lehetőségeinek magyarázata. Mindvégig fontosnak érzem, hogy a szekunder források feldolgozása mellett a több ízben terepen végzett munka, a faluban és a városban helybéliekkel lefolytatott beszélgetéseim alátámaszák érvelésemet, ráerősítsenek a dolgozat logikájára. Ez az empirikus elem a bizonylatolás szerves része.

V. Tanzánia bemutatása

Vizsgálatunkat azzal szükséges indítanunk, hogy a köztudatban Afrikáról élő hamis elképzeléseket eloszlatjuk, és igyekszünk közelebről megismerni a kontinens ősi népeinek és állapotainak az információs technológia korában való továbbélését, mindenekelőtt áttekintve az elmúlt századok fontosabb eseményeit. Afrika, ahogyan Sárkány Mihály fogalmaz, „túl messze van és az információk, amelyek hozzánk eljutnak, elsősorban a különlegességekről szólnak.”³⁸ Mindezekkel szemben, ha közelebről szemlélődünk, „egy világos, piacgazdaságra átállt társadalom képe” tárul elénk, „amely azonban nem szívesen válna meg a szarvasmarháitól és a földjétől.”³⁹ A disszertáció e fejezete a hagyományos közösségi struktúrák és a demokratizálódó nemzetállam kettősségének, valamint a helyi társadalom jellegzetességeinek bemutatását vállalja.

Kezdő gondolati egységként a modernkori Tanzánia megalakulásának kronológiája kerül megrajzolásra. Az elemzés a régmúlt történelmileg jelentős eseményeit (pl. az Olduvai-hasadéktól délre fekvő területeken valószínűsített korai gyűjtögető-vadászó, koisan nyelvet beszélő népek tevékenységét) átugorva, a kelet-afrikai partvidék fontos kereskedelmi tényezővé válásával indul. A XV. század utolsó éveiben megkezdődő gyarmatosítás főbb állomásainak és szereplőinek megemléksését követően részletes helyzetképet kapunk a függetlenség óta eltelt időszak történéseiről, különösen az 1992-es alkotmánymódosítás eredményezte többpárti demokratikus berendezkedés fejlődési szakaszairól.

Az afrikai kontextusban értelmezendő civil társadalom megjelenését és fokozatos kiépülését a nemzetközi közösség, különösen a segélyeket folyósító országok és szervezetek meghatározónak tartják a demokrácia, vagy még inkább egy demokratikusabb gyakorlatokat folytató rendszer tényleges megvalósulása érdekében. Mind a központi kormányzatnak, mind a helyi önkormányzatoknak egyfajta befogadó-támogató környezetet kell teremteniük ahhoz, hogy a helyi állampolgári kezdeményezések artikulálódhassanak, teret kaphassanak, és szervezeti formában teret nyerjenek a közös cél érdekében: a helyi jellegzetességekre és hagyományokra

---

³⁸ Elhangzott a „Terepmunka” a kikujuk földjén c. beszélgetésben a Magyar Rádióban. Sárkány Mihályt Salamon István kérdezte, és a beszélgetés 2004. március 18-án jelent meg a Magyar Rádió Online internetes felületén, a www.radio.hu cím alatt.

³⁹ Uo.

támaszkodó, több hatalmi központtal rendelkező, továbbá a helyi tudásokra építő, sajátos piacgazdaságot folytató, fokozatosan egyre szélesebb rétegeknek jobb életkörülményeket biztosító modern társadalom demokratikus működése érdekében.

V.1. A szuahéli partvidék és Tanzánia rövid története

A görögök által *Azania* néven ismert partszakasz mérvadó kereskedelmi tényezővé válása i.e. 400 körülre tehető. Az i.sz. első századra a térség bantu nyelvet beszélő lakói komoly kapcsolatokat alakítottak ki mind Arábia és Perzsia, mind India kereskedőivel. Ekkorra már a kereskedő népek, ahogyan Mary Fitzpatrick (2006) írja, állandó településeket alapítottak a part mentén, és a Földközi-tenger térségéből, majd később Arábiából érkezők a bennszülött bantukkal fokozatosan keveredtek. Ez utóbbi a szuahéli nyelv⁴⁰ és kultúra kifejlődéséhez vezetett. A XII. századra számos kikötő és kereskedelemről élő település – különösen a terület dél-nyugati részén fekvő Kilwa városa – működött a parton és a partvonal mentén található szigeteken⁴¹, amelyek közül Mafia és Zanzibár⁴² (szuahéli nyelven: *Unguja*) erősödött meg főként a XIII-XV. század során folytatott elefántcsont- és aranykereskedelemnek köszönhetően. Lóránt Attila (2003) szerint „már a római időkben ... [Zanzibár] volt a legfontosabb kereskedelmi állomás a birodalom és Indokína között,⁴³ majd századokkal később a dél-szomáliai partvidékről származó *shirazi* nép megérkezése és dinasztiaalapítása

---

⁴⁰ A szuahéli bantu nyelvek közé tartozik, a legnagyobb afrikai nyelvcsalád, a Niger-kongó tagjaként. Beszélőinek száma gyorsan nő; napjainkban több mint 130 millióan beszélik, elsősorban Kelet-Afrika országaiban, így Tanzániában, Kenyában, Ugandában, Ruandában, Burundiban, továbbá Malawiban, Mozambikban, Zambiában, Zimbabweben, Kongóban (Kinshasa), Madagaszkáron és a Comore-szigeteken. Az egyetlen afrikai nyelv, amely az Afrikai Unió egyik hivatalos munkanyelve. Morfológiailag az ún. „ragasztó” (agglutináló) nyelvek közé sorolhatjuk, a törökkel, a finnrel, a japánnal és a magyarral együtt. A szuahéli jelentős mértékben átvett idegen szavakat, elsősorban az arab és az angol nyelvekből. Számos esetben megfigyelhető, hogy az eredeti angol vagy arab szó egy „i” hozzáadásával, valamint némileg különböző írással lett „szuahéliasítva”. Maga a szó „a partvidékről valót, a partvidékről származót, partvidékit” jelent, és az arab *sahil* szóból származik, amely eredetileg a nyelv mellett a kelet-afrikai partokon Mogadishu-tól (Szomália) Mozambikig terjedő sávban élő emberek iszlám kultúrájára utalt. Bővebben: Crystal, David: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris Kiadó. 1998. 395-398. o., Füssi Nagy Géza: *Szuahéli nyelvkönyv*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 2006. és Fitzpatrick, Mary: *Tanzania*. Victoria, Lonely Planet Publications Pty Ltd: 2002. 11. o.

⁴¹ Ahogyan arról Szombathy Zoltán a kelet-afrikai partvidék szuahéli lakosságának arab identitásáról közölt átfogó tanulmányában olvashatunk, az első ilyen, perzsák által dominált város „a 9. században alapított Manda. A 15. századig aztán legalább 37 kereskedőváros nőtt ki a Mogadishu és Kilwa közti partvidéken.” Ld.: Szombathy Zoltán: Waarabu: „Arabok” Kelet-Afrikában. *Africana Hungarica*. 2007. 2. évfolyam. 1-2. szám. 58. o.

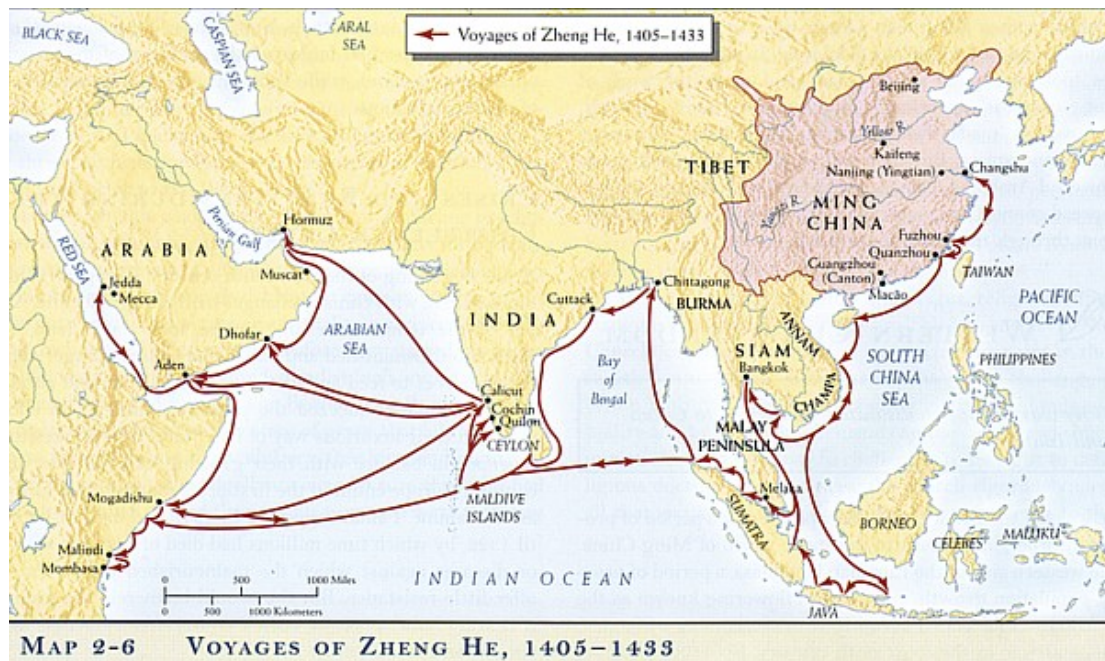
⁴² Zanzibár a perzsáktól kapta nevét. Az arab szó jelentése: fekete föld, a feketék földje (zinj=fekete, barr=föld).

⁴³ Lóránt Attila: *Kelet-Afrika. Több mint szafari*. Alexandra Kiadó, Pécs 2003. 205. o.

mind Kilwa városának, mind Mafia szigetének további erősödését szolgálta. A partvidéken a IX. és XV. század közötti időszakban megjelenő muszlim kereskedőtelepek korszaka a „shirazi néven ismert etnikai csoport kialakulásának kora, amely a szuahéli népesség legősibb, eredeti magját alkotja ma.”⁴⁴ A XV. században megjelenő portugál hódításig terjedő időszak alatt „az idegen hatás elsősorban a perzsa kereskedelmi dominanciát jelentette, amelynek nyomán – kevés valószínűséggel – sok szuahéli csoportnál kialakult a perzsa eredet mítosza.”⁴⁵

Az első európaiak, egyben elnyomó idegenek, Vasco da Gama portugál felfedező hajóinak kikötései, 1498-ban jutottak el a partvidékre. Megjegyzendő, hogy Cseng Ho (*Zheng He*), a híres kínai admirális az 1405 és 1433 között lebonyolított hét felfedező útja során már 1418-ban, tehát közel 80 évvel a portugálok előtt jutott el a szuahéli partvidékre. A legenda szerint, írja Yamashita (2006), a Kenya északi partjaihoz közel fekvő Pate-szigeten élő *famao* nép „úgy tartja, hogy részben a Cseng Ho-flotta egy zátonyra futott hajójának matrózaitól származik.”⁴⁶

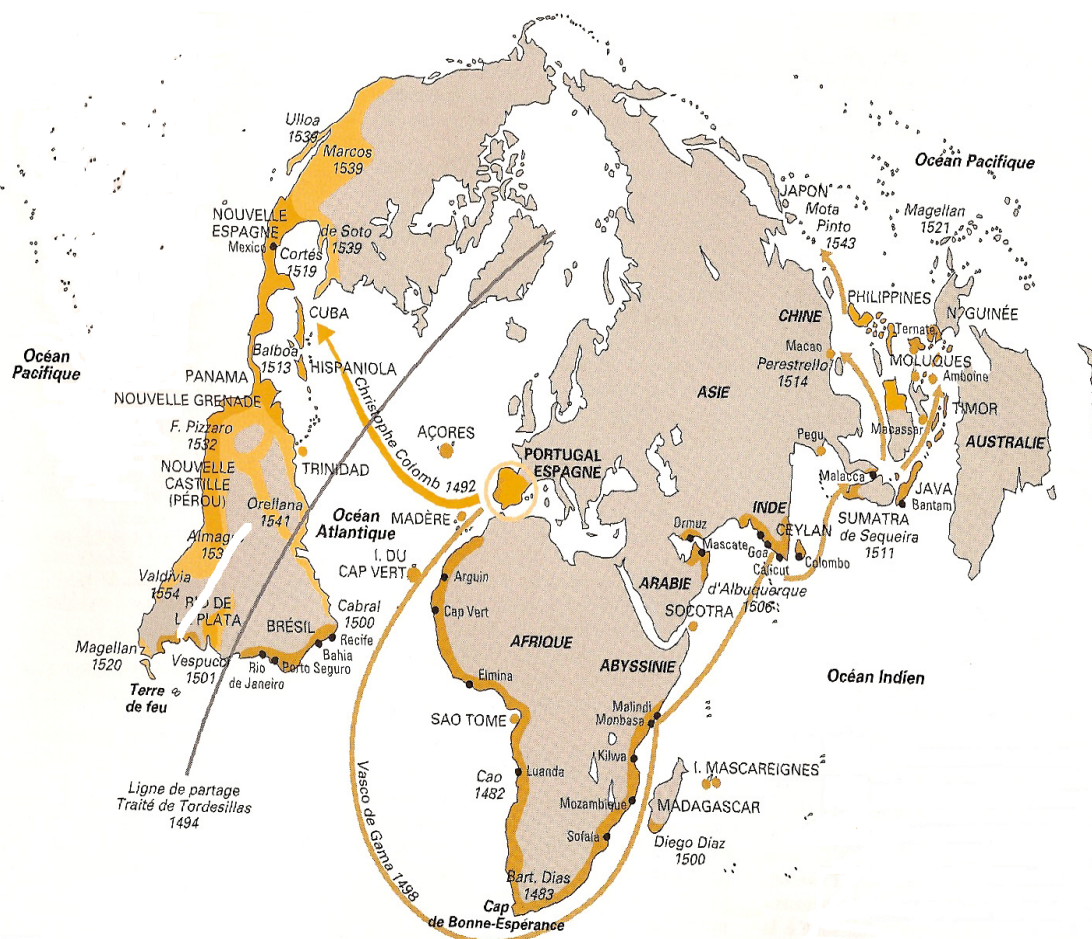
2. ábra A Ming-dinasztia idején megvalósított tengeri expedíciók Cseng Ho vezetésével
 Forrás: www.history.ucsb.edu/faculty/marcuse/classes/2c/lectures/06L11ChinaJapan.htm

⁴⁴ Szombathy Zoltán: Waarabu: „Arabok” Kelet-Afrikában. *Africana Hungarica*. 2007. 2. évfolyam. 1-2. szám. 58. o.

⁴⁵ U.o. 62. o.

⁴⁶ Yamashita, Michael: *Cseng Ho*. Alexandra, Pécs 2006. 423. o.

1525-re egyébként a portugálok a teljes partszakaszt ellenőrzésük alá vonták, és több helyen építettek fel erődítményeket. A portugál hódítók a XVI. és XVII. század folyamán Kenya felé irányították érdeklődésüket, ami megkönnyítette az Omán területéről behajózó arabok hatalomátvételét a XVIII. század elején.⁴⁷

3. ábra Portugál felfedezők útvonalai 1482 és 1554 között

Forrás: Chaliand – Rageau (1993)⁴⁸

Az omániak a kereskedelem fellendítésére rendezkedtek be, majd annak stabilizálásával olyan méreteket öltött az általuk generált forgalom, amely elsődlegesen elefántsontra, szegfűszegre és rabszolgákra koncentrált, hogy szultánjuk Zanzibár szigetére tette át főhadiszállását, egyben fővárosát. E döntésnek a háttérben két tényező állt: egyrészt a század elején súlyos harcok dúltak a maszkati trón megszerzéséért, másrészt lehetőség kínálkozott a térségi kereskedelemben kialakított

⁴⁷ Ehhez az is hozzátartozik, hogy számos forrás szerint a partvidék szuahéli lakossága hívta be az omániakat, hogy segítsenek „kiüzni” a portugálokat. Ld. például: Szombathy Zoltán (2007) tanulmányában.

⁴⁸ A térkép megjelent a Chaliand, Gérard – Rageau, Jean-Pierre (1993): *Atlas des empires de Babylone à la Russie soviétique*. Paris: Éditions Payot & Rivages. kötetben, 67. o.

ománi befolyás kiterjesztésére. Az otthoni harcokból „végül győztesen kikerülő fiatal Szejjid Szaíd bin Szultán ... hajóhadára támaszkodva arra törekedett, hogy a kelet-afrikai partvidéken építse ki uralkodói hatalmát, és virágoztassa fel az ország kereskedelmét.” E gondolatnak megfelelően „Szaíd szilárd és virágzó kereskedőbirodalom központjává tette Zanzibárt, aminek a fő célja az volt, hogy az indiai-óceáni kereskedelem előtt megnyissa az utat a kelet-afrikai erőforrások felé.”⁴⁹ Elmondható tehát, hogy „a szultáni időkben ... Zanzibár ... az Indiai-óceán legbefolyásosabb állama volt.”⁵⁰ Sőt, Szombathy szerint: „A partvidék társadalmának fejlődésében és az arab kötődések megerősödésében a döntő fordulatot az ománi arabok érkezése hozta. ... [Ők] a szuahéli kultúrát is sok szempontból a saját mintáik szerint alakították át.”⁵¹ Zanzibár és rajta keresztül a kelet-afrikai partvidék ettől kezdve nemzetközi kereskedelmi megfontolásokból egyértelműen felértékelődött, és folyamatosan vonzotta többek között az indiai betelepülőket, akik ma is a partvidék üzleti-kereskedelmi szektorának mérvadó szereplői. A XIX. században, egészen az 1964-es zanzibári forradalomig az indiai kereskedők a szultáni udvar exkluzív partnereiként tevékenykedhettek.⁵²

A kelet-afrikai–indiai kereskedelmi kapcsolatokra tett első történelmi utalás egyébként az i.sz. 60-ból származó „Erythraei Tenger körülhajózása” című munkában található. „A görög szerző leírja, hogyan «látták el rendesen» az indiai hajók Kelet-Afrika városait ... «búzával, rizzsel, kisütött vajjal, szezámfüolajjal, pamutszövettel, övekkel és saccharinak nevezett, nádból készült cukorral». A legközelebbi írásbeli tanúság a XIII. századból származik. Marco Polo említi meg könyvében a «maabari (malabari) hajókat, amelyek rendszeresen látogatják Madeigascar és Zanghibar szigeteket». Azt is leírja, hogy a hajóút Indiából Kelet-Afrikába körülbelül 20 napot vesz igénybe.”⁵³

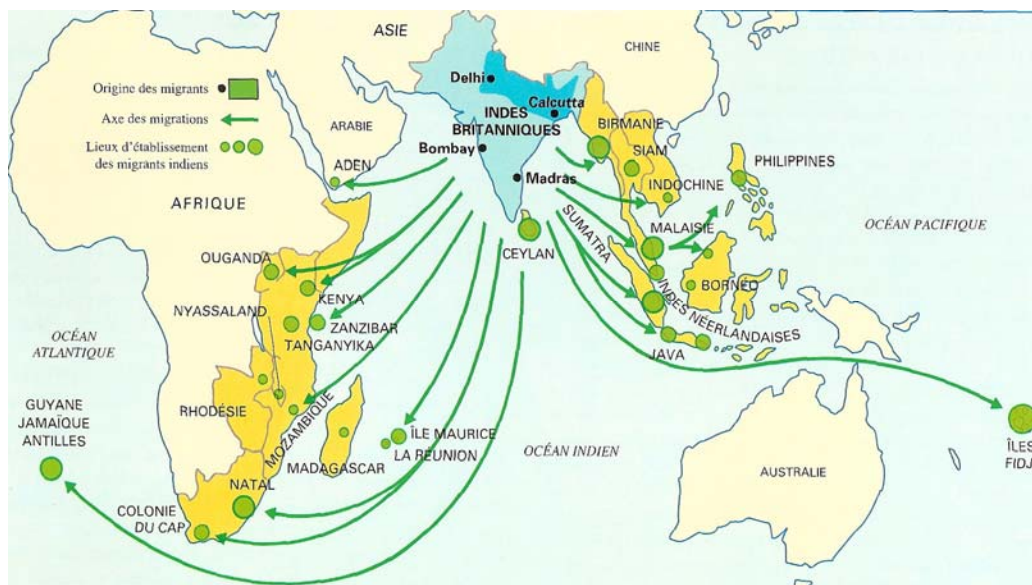
⁴⁹ Fage, J. D. – Tordoff, W.: *Afrika története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 254. o.

⁵⁰ Lóránt, 2003: 193. o. Szaíd „szigorú ellenőrzése és fennhatósága alá vonta a Mogadisciótól délre eső kelet-afrikai partvidéket. ... különösen [a fiatal szultán] ösztönző gazdaságpolitikájának hatására ... a part menti városok gazdasági-kereskedelmi élete fellendült.” Ld.: Szentes Tamás: *Kelet-Afrika a szabadság útján*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 47. o.

⁵¹ Szombathy, 2007: 62. o.

⁵² A *mhindi*-k (szuahéli szó, jelentése: indiai) életéről az irodalmi Nobel-díjas dél-afrikai író, V.S. Naipaul írt könyvet 1979-ben *A nagy folyó kanyarulatában (A Bend in the River)* címmel. Sokak szerint a mai napig ez a könyv szól a legpontosabban az ún. „indiai élményről”, az indiaiak kelet- és közép-afrikai életéről.

⁵³ Szentes Tamás: *Kelet-Afrika a szabadság útján*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 30-31. o.

4. ábra Indiaiak Afrikában és Ázsiában
 Forrás: Chaliand – Jan – Rageau (1994)⁵⁴

A kontinensen elterülő területre a XIX. század közepén délről a *ngoni* törzsek vándoroltak be, és később egy csoportjuk a Viktória-tó közelében fekvő, az őshonos *nyamwezik* (nyamvézik) által lakott területekig jutottak. Mirambo főkirály által az 1870-es évekre a nyamvézik megkaparintották az Ujiji és Tabora között húzódó kereskedelmi útvonalat, sőt 1876-ban legyőzték az „arabokat” a Tabora melletti ütközetben. A karavánok fő bonyolítóiként elhíresült nyamvézi kereskedők „a század második felére ... egészen a Kongó-folyóig hatoltak.”⁵⁵ Az „arab” megnevezéssel óvatosan kell bánni, mert az évszázadok során folyamatosan módosult tartalmakat hordozott magában, és a karavánkereskedelem eredményeként a kontinens belső vidékeire történő szuahéli benyomulással az „arab” szó jelentésében „szinte a «szuahéli» szinonimájává” vált. „A kontinens belső vidékeinek népcsoportjai közül a karavánkereskedelemben leginkább a *nyamwezik*, *manyemák* és *jaók* vettek részt, így arányaiban közöttük volt a legnagyobb az iszlám térhódítása és ennek nyomán a szuahéli-„arab” identitás kialakulása. A karavánokban teherhordóként résztvevő más törzsbeliek is többnyire áttértek az iszlámra és asszimilálódtak a «*waarabu*» szuahélikhez.”⁵⁶ Füssi Nagy Géza is több írásában megerősítette, hogy „az iszlám csápjai a szárazföld belsejébe a ... szuahéli karavánkereskedelem idején és segítségével nyomultak be. A karavánutak fontosabb állomáshelyein (pl.

⁵⁴ Chaliand, Gérard – Jan, Michel – Rageau, Jean-Pierre (1994): *Atlas historique des migrations*. Paris: Éditions du Seuil. 66. o.

⁵⁵ Szombathy, 2007: 67. o.

⁵⁶ U.o. 67-68. o.

Tanganyikában Dodoma, Tabora, Ujiji) kisebb-nagyobb muzulmán közösségek jöttek létre az ott megállapodó, letelepedő (benősülő) partvidéki teherhordók, karavánvezetők, kereskedők és valós vagy másodlagos családjaik révén.”⁵⁷

Mindeközben, az 1840-es években német misszionáriusok⁵⁸ bukkantak fel, majd az 1850-es évek végén a felfedező David Livingstone és az újságíró Henry Morton Stanley is expedíciókat vezetett a térségben. A kontinensen elterülő Tanganyika⁵⁹ először a németeket üdvözölhette hosszabb ideig, majd miután az I. világháború a szövetségesek győzelmét hozta, a terület brit gyámság alá került. Zanzibár szigetét is elsőként a németek kerítették befolyásuk alá, rövid időn belül, a XIX. század utolsó éveiben azonban Brit Protektorátus alakult a „szegfűszeg hazájában”, amely egészen a függetlenségig irányította a sziget sorsát. Ennek a háttérében az 1890. július 1-én aláírt Helgoland–Zanzibár Szerződés⁶⁰ állt, amely többek között egy érdekes cserét szabályozott a két gyarmatosító birodalom, a németek és a britek között. Az először Dánia által megszállt, majd a britek által 1807-ben elfoglalt északi-tengeri Helgoland szigetéért a németek „elcserélték” Zanzibárt. Az egyezmény értelmében a britek egyben elismerték a kontinensen létrehozott német gyarmatok határait (így például a németek egészen a Zambézi-folyóig terjeszkedhettek), ezáltal biztosítva, hogy az egymásnak feszülő gyarmatosító érdekek miatt megrendült kétoldalú brit-német kapcsolatok újból pozitív irányt vegyenek és stabilizálódjanak.⁶¹ Az ilyen jellegű „csereberék” általában megszokottak voltak a

---

⁵⁷ Füssi Nagy Géza: Határtalan szakrális tér: Fekete-Afrika. In: Kézdi Nagy Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története*. Nyitott Könyvműhely, Budapest 2008. 246. o.

⁵⁸ Az első német misszionáriusok, Johann Ludwig Krapf és Johannes Rebmann, a Kilimandzsáró közelében kezdték meg munkájukat. Őket, ahogyan erről Mary Fitzpatrick ír, az 1860-as években Zanzibárra érkezett anglikán és katolikus misszionáriusok követték. A Bagamoyo-ban 1868-ban megalakult katolikus misszió az üldözött szökött rabszolgáknak nyújtott menedéket. További információ többek között a Lonely Planet sorozat Tanzániát bemutató kötetében olvasható. Fitzpatrick, Mary: *Tanzania*. Victoria, 2002. Lonely Planet Publications Pty Ltd.

⁵⁹ Tanganyika neve két szuahéli szóból tevődik össze: „tanga” jelentése hajózni, vitorlázni, „nyika” jelentése lakatlan pusztaság, vadon. A Tanganyika-tóra, általában egy tóra gondolva, a szóösszetételt a legegyszerűben így fordíthatjuk magyarrá: hajózás a végeláthatatlan tavon.

⁶⁰ Az angol nyelvű szakirodalom German-British Colonial Agreement néven, a német történetírás Der Helgoland–Sansibar Vertrag néven is nyilvántartja a szerződést. Részletesebb információ az Interneten is elérhető, például Dr. Burkhard Vieweg írása nyomán: www.traditionsverband.de

⁶¹ Az első angol-német egyezményt egyébként 1887-ben írta alá a brit és a német kormány, és már e dokumentumban arra törekedtek a felek, hogy érdekszféráik határait egyértelműen lefektessék és kölcsönösen elismerjék. „A legfontosabbnak tartott terület, a mai Uganda hovatartozásáról azonban ekkor még nem döntöttek. ... [Részben a Helgoland-szerződés által viszont] Kelet-Afrikában kialakultak az I. világháború végéig érvényes határok.” Ld. további részletek, elsősorban a kenyai konfliktus háttéréről: Búr Gábor: A kenyai zavargások történelmi háttere. Törzsi villongások? *MKI Hírlevél*. II. évf. 3. sz. 2008. február 7. 3. o. Az 1887-es szerződés minden bizonnyal reflexió volt, és megerősítést adott az 1885. február 26-án 15 ország által aláírt Kongó-egyezménynek (az 1884-85-ös afrikai ügyeket tárgyaló berlini konferencián született záró határozatot), amely az Afrikában

gyarmatosító hatalmak között folytatott diplomáciai gyakorlatban. Lord Salisbury brit miniszterelnök⁶² egyszer egy londoni plénum előtt szarkasztikusan meg is jegyezte: „Egymástól adunk-veszünk hegyeket és folyókat, azzal az egy apró szépséghibával, hogy valójában sohasem tudtuk, hogy pontosan hol is találhatók.”⁶³

„A régió legelmaradottabb területe elsőként érte el függetlenné válását [1961-ben]. A brit gyámság legutolsó szakaszában megkezdődött a dekolonizáció előkészítése.”⁶⁴ A függetlenség elnyerésének folyamatában meghatározó jelentőségű volt a Tanganyikai Afrikai Társaság (TAA) 1929-es megalakulása, amely platformot biztosított azoknak a tanároknak, hivatalnokoknak (köztisztviselőknek), farmereknek, valamint szakszervezeteknek, akik a brit uralom megdöntése érdekében kezdtek el szervezkedni. „A korai misszionárius oktatói tevékenység és az európai betelepülés együttesen ... ösztönzőleg hatott arra, hogy a [Kelet-Afrikában] élő afrikaiak európai vagy «kvázi»európai modelleket követve politikai szervezeteket alapítsanak.”⁶⁵ A gyarmatosító hatóságok ezt azonban nem nézték jó szemmel, és például a közhivatalnokoknak meg is tiltották e szervezetben tagsági viszony létesítését. Ahogyan az a bergeni CMI kutatóközpont munkatársainak 2000-ben *Civil Society in Tanzania* című tanulmányából kiderül, „az 1930-as évek során a társaságnak az ország számos pontján létesültek regionális szervezetei, és amikor Julius Nyerere⁶⁶ 1953-ban

---

gyarmatosító hatalmak érdekszféráinak felosztását parafálta, és egy külön pontban szabályozta a létrehozott érdekszférák tiszteletben tartása melletti további területfoglalásokat, megszállásokat a kontinens partjai mentén.

⁶² Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil (1830–1903), a 20. század első brit miniszterelnöke három kormányt is vezetett 1885 és 1902 között. Többen úgy tartják, hogy a hagyományos arisztokratikus konzervativizmus ikonja volt. További részletek: http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Gascoyne-Cecil_3rd_Marquess_of_Salisbury

⁶³ Saját fordítás. Az eredeti angol nyelvű mondat olvasható többek között: Meredith, Martin: *The State of Africa. A History of Fifty Years of Independence*. The Free Press, London 2006. 2. o.

⁶⁴ Benkes Mihály: Afrika. In: Diószegi István, Harsányi Iván – Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. III. kötet. Korona Kiadó, Budapest 2001. 243. o.

⁶⁵ Fage – Tordoff, 2004: 402. o.

⁶⁶ Julius Kambarege Nyerere (1922–1999) a volt tanganyikai Butiama faluban, a Viktória-tó nyugati részén született, Nyerere Burito zanaki törzsfőnök 18. feleségének fiaként. Mind hazájában, mind külföldön a „Tanítómester”-ként (szuahéliül Mwalimu) aposztrofált államférfi Tanzánia első elnöke (1964 és 1985 között), a pánafrikanizmus, az afrikai szolidaritás és a kelet-afrikai regionális együttműködés híve volt. Az Edinburghi Egyetemen folytatott történelmi és közgazdasági tanulmányok után 1952-től életét hazája függetlenségének és felemelkedésének szentelte. Nelson Mandela egyik közeli barátja, az UNESCO Literacy Award díjazottja volt. Hivatali teendői mellett szakított elegendő időt arra is, hogy az általa oly becsesnek vélt szuahéli nyelvre (amelyet maga is csak 12 éves korában kezdett el tanulni!) lefordítson pár Shakespeare művet, a Julius Caesar-t és a Velencei kalmár-t, és Platón Köztársaság c. művének több kötetét. 77 éves korában egy londoni kórházban halt meg leukémiában. (Forrás: A History of Education: Selected Moments of the 20th Century című anyag vonatkozó fejezete. Szerkesztő: Daniel Schugurensky, University of Toronto. Interneten: http://fcis.oise.utoronto.ca/~daniel_schugurensky/assignment1/1999nyerere.html, és Fitzpatrick, 2002: 16-17.)

hazatért Nagy-Britanniából, ahol egyetemi tanulmányokat folytatott, a szervezet elnökének választották meg.”⁶⁷

A Ghánában (volt Aranypart) az 1950-es évek elején végbement fejlődéstől felbuzdulva, Nyerere meggyőződéssel építkezett, és 1954-ben a TAA-ból megalakította a Tanganyikai Afrikai Nemzeti Uniót (TANU), amely példaértékű nacionalista politikát folytatva támogatást nyújtott a környező országok hasonló indíttatású kezdeményezéseihez is. Nyerere elnökletével a TANU, mint Tanganyika első politikai pártja, zászlójára tűzte a pánafrikanizmust, amely az afrikai öntudat és a fehér uralomtól való szabadulás gondolatát célozta erősíteni. Nyerere számára a függetlenség pánafrikai alapokon történő megvalósítása olyan fontos volt, hogy „1961-ben készen állt saját országa függetlenségének elodázására [is], csak azért, hogy Kenyával és Ugandával egy időben nyerje azt el, ezzel is erősítve a kelet-afrikai sorsközösség érzését.”⁶⁸

A pánafrikanizmus az I. világháborút követően, amerikai feketék által szervezett konferencia-sorozat⁶⁹ keretében indult útjára. A kontinens egészére fokozatosan kiterjesztett ideológiából az 1950-es években erőre kapó dekolonizáció is sokat merítkezett. „Az I. Pánafrikai Kongresszus felszólította a szövetséges és társult államokat, hozzanak törvényeket az őslakos afrikaiak védelmére. ... Az 1921-es II. Pánafrikai Kongresszus Afrikának az afrikaiak érdekében történő fejlesztéséért szállt síkra.”⁷⁰ A markáns hangvételű V. Pánafrikai Kongresszus, amelynek 1945 októberében Manchester városa adott otthont, igazi áttörést hozott az afrikai törekvésekben: a többségében Afrikából érkezett küldöttek a „gyarmati népekhez intézett felhívásukban azt is követelték, hogy «valamennyi gyarmatnak meg kell szabadulnia a külföldi imperialista hatalmak politikai és gazdasági fennhatóságától».”⁷¹ Nem csoda, hogy ebben az időszakban a kontinens szinte valamennyi politikai formációja, első politikai pártjai – így a tanzániai TANU is – az

---

⁶⁷ Lange, Siri et al.: *Civil Society in Tanzania*. R 2000: 6. Chr. Michelsen Institute, Bergen 2000. 4. o.

⁶⁸ Búr Gábor: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában. In: Balogh András et al. (szerk.): *Nemzet és nacionalizmus*. Korona Kiadó, Budapest 2002. 316. o.

⁶⁹ A világháború után a győztes hatalmak által kialakított mandátumrendszerrel az afrikaiak természetesen nem fejtették ki véleményüket. Artikulációra egyedüli lehetőségnek e konferencia-sorozat mutatkozott, amely William Du Bois főszervezésében 1919-ben Párizsban kezdte meg munkáját az I. Pánafrikai Kongresszus formájában. Ezt az eseményt további kongresszusok követték, amelyek hozzá tudták segíteni az afrikai népeket függetlenségük kivívásához, és függetlenségüknek a nemzetközi közösség általi elfogadásához.

⁷⁰ Búr Gábor: Afrika. I. A két világháború között. In: Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet II. Európán kívüli országok*. Osiris Kiadó, Budapest 2005. 92-93. o.

⁷¹ U.o. 253. o.

afrikai egység, az afrikai integráció melletti kardoskodással igyekezett alátámasztani saját függetlenedési elképzeléseit. Ez utóbbit elősegítendő, az aranyparti Kwame Nkrumah, aki a pánafrikanizmus egyik emblematikus figurájává vált a második világháborút követő időszakban, kiemelte, hogy „a gyarmatoknak előbb függetlenséget kell szerezniük, majd önkéntesen csatlakozni fognak ahhoz az integrációhoz, amit a legtöbben Afrikai Egyesült Államok néven álmodtak meg.”⁷²

A TANU függetlenséget célzó erőfeszítéseinek sikeréhez nagyban járult hozzá a vidéken feladatokat végző szervezetekkel kiépített együttműködés, amely erős mozgalmi szövetséggé fejlődhetett. A CMI beszámolója szerint a „szövetséges” vidéki szervezetek száma 1959-ben elérte a 617-et. A városokban a munkásmozgalom jelentette a szövetséges erőt a gyarmatosítók ellen. A falvakban élő számottevő vidéki közösségeket célzó „mozgósító” kommunikáció a legegyszerűbben elérhető médiumon, a rádión keresztül volt lehetséges a TANU számára. Nyerere 1961-ben le is szögezte: „Míg más nemzetek a Holdat célozzák meg, addig mi a falura koncentrálnunk.”⁷³

„Az első kísérleti rádióadót 1951-ben állította fel egy brit BBC hivatalnok,”⁷⁴ írja Don Moore. Azóta több adó létesült szerte az országban, és ezek az állomások jelentik a mai napig a távoli részek közötti legfontosabb közvetítő csatornát. Tekintettel arra, hogy ezen első rádióállomást a BBC mintájára alapították, pártsemlegességgel ruházták fel. Nyerere azonban ezt nem tartotta megfelelő konstrukciónak és 1965-ben „államosította az adót, elnevezte Radio Tanzania Dar-es-Salaam-nak (RTD), és az Információs Minisztérium alá vonta.”⁷⁵ Young szerint mindez azért történt, mert az „állam autoritarizmusa – együtt vezetőik instabilitástól való félelmével – arra ösztönözte az államot, hogy szorosan ellenőrzése alá vonja a nyomtatott és az elektronikus sajtót.”⁷⁶ A „falvak elérése” ilyen értelemben az elnök legitimitásának, vezető pozíciójának a lakosságba történő „belenevelését”, ezzel együtt a hatalom megszilárdítását jelentette. Némileg pikáns Duncan Sandys, a brit nemzetközösségi ügyek miniszterének e témához kapcsolódó – persze, a gyarmattartó oldaláról a probléma kezelését megvilágító – véleménye, amely egy bizalmas levél

---

⁷² U.o.

⁷³ Az eredeti angol mondat így hangzik: “While some nations aim at the moon, we are aiming at the village.”

⁷⁴ Moore, Don: *Reaching the Villages: Radio in Tanzania*. 1996.
Interneten: <http://donmoore.tripod.com/genbroad/tanzania.html>

⁷⁵ U.o.

⁷⁶ Young, Crawford: *Politika Afrikában*. In: Almond, Gabriel A. – Powell, G. Bingham: *Összehasonlító politológia*. Osiris Kiadó, Budapest 1998. 701. o.

megszellőztetésével látott napvilágot a *Voice of Africa* folyóirat hasábjain: „Új sajtó- és rádiócentrumokat kellene feállítanunk azzal a speciális feladattal, hogy támogassák politikánkat Afrikában... .” Majd a levél folytatódik: „Az alapvető terv és politika mindig ugyanaz volt és marad: megőrizni a brit befolyás és a brit érdekek tartalmát, miközben azt a látszatot keltjük, mintha a politikai hatalom bizonyos formáiról lemondanánk az afrikaiak javára.”⁷⁷

V.2. A tanzániai állam megalakulása, az Ujamaa⁷⁸, mint szervező-elv

„Afrikában nem léteztek európai mintájú, szervezett politikai államok.”⁷⁹ A mai állam(fogalom) valójában egy, az afrikai társadalmakban évszázadok óta meglévő struktúrákra rátelepített importtermék, amely a gyarmatbirodalom kiépülésével került a kontinensre. Az afrikai államok kialakulásának folyamata speciális jegyeket hordoz magában, és a nemzetközi rendszerben meghonosodott állam feladatai és funkciói közül számosat képtelen teljesíteni. A jelenlegi afrikai állam többek között nem képes a konfliktusok megakadályozására, kezelésére – különösen, ha a konfliktusok etnikai gyökereiek, eredetűek. Ennek figyelembe vétele annál is inkább jelentős, mert számos afrikai országban ismert az a jelenség, hogy a többpárti rendszerek bevezetése utáni választásokon a győztes etnikum egyúttal magának tulajdonította az államszervezetet, s ez magyarázta és magyarázza a választások utáni összecsapásokat vagy polgárháborúkat. Másfelől, újabban ez magyarázza a választásoktól való félelmet, amely különböző formákban tetstet öltve tartja távol a szavazópolgárokat véleményük jogos artikulásától. Tanzániában például az ellenzékkel szimpatizálók komoly retorziókra számíthatnak, ha kiderül, hogy nem a hatalmon lévő pártra adták le szavazatukat. Ez igaz volt továbbá Elefántcsontpartra és Brazzaville-Kongóra is. Egyébként Sassou-Nguesso elnök egy alkalommal azt nyilatkozta: „Választásokat nem azért szervezünk, hogy ne nyerjük meg azokat”. A mai állam alapjait – egyfajta hagyatékként – a gyarmati időszak államszerkezete testesíti meg. A gyarmatosító hatalmak ügyeltek arra, hogy megfelelően kiépített bürokrácia segítse a kontinens

---

⁷⁷ Szentes Tamás: *Kelet-Afrika a szabadság útján*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 11-12. o.

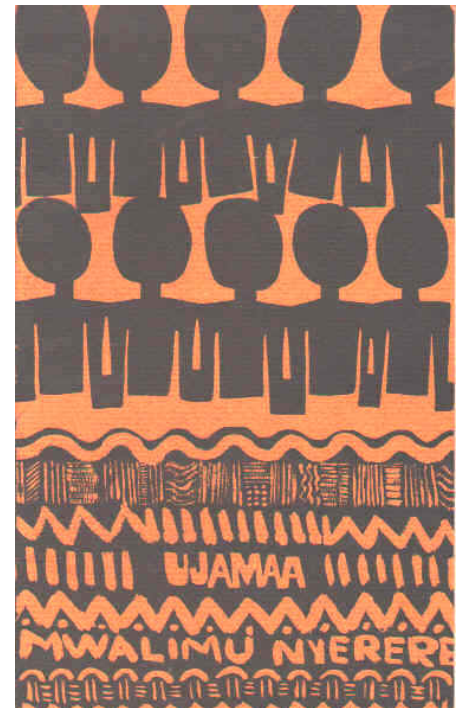
⁷⁸ Szuahéli szó, jelentése: család, fivéri viszony, barátság, átvitt értelemben testvériség. A Nyerere elnök által bevezetett afrikai szocializmus szuahéli elnevezése.

⁷⁹ Benkes Mihály: A „fekete” kontinens. Életképek, hétköznapok. *História*. 2001/07. sz. Interneten: <http://www.historia.hu/archivum/2001/0107benkes.htm>

különböző részein folytatott ügyleteik hatékonyságát, így az élet számos területén – az adók begyűjtésétől az oktatáson át az infrastruktúra-fejlesztésig – kiterjedt hivatalnoki hálót működtettek. Ezt egészítették ki a katonai és rendőri erők, amelyekkel a rendszerek elnyomó jellege sok esetben egyszerűen volt garantálható. Az autoriter gyarmati struktúra paternalizáló stílusa is nagyban hozzájárult a függetlenség elnyerése utáni időszak sajátos államfejlődéséhez és a későbbi civil társadalom lehetséges fejlődési modelljeihez.

A Julius Nyerere által megalkotott tanzániai állam a szocialista utat választotta. Magával ragadó szónoki képességével és tiszta, meggyőző logikájával Nyerere elnyerte „a telepések és a brit adminisztráció bizalmát, így Tanganyikában békésen zajlott le a hatalom átadása,»⁸⁰ és hamar elérte, hogy függetlenségét elnyert országa a neoliberais elképzelések afrikai alternatívájaként vonuljon be a nemzetközi köztudatba. Goran Hyden Afrika-kutató Nyerere Tanzániáját „a progresszív szocialisták politikai Mekkájának” nevezte, „akik a világ minden tájáról alig várták, hogy a helyszínről szemléljék a neo-kapitalizmus új kihívóját.⁸¹

Az Ujamaa-szocializmus ideológiáját Nyerere a hagyományos afrikai társadalmi elosztás rendszeréből merítette és az ősi földhasználat gyakorlatához kötötte. A meghatározott belső rend alapján, – amely lehetett matriarchális vagy patriarchális – a társadalom a családokra épült, amelyek falvakban éltek. Az ujamaa a „hagyományos falusi, illetve «nagycsaládi közösség» ... szervezetének és életformájának modernizált változat[át],” a hagyományok akkori értelemben vett korszerűbb célok megvalósítására történő felhasználását jelentette.⁸²

5. ábra Az ujamaa egy jellemző művészi ábrázolása

Forrás: http://www.nathanielturner.com/images/New_Folder2/juliusujamaa.jpg

⁸⁰ Fage – Tordoff, 2004: 413. o.

⁸¹ In: Meredith, 2006: 250. o.

⁸² Kende István (szerk.): *Fejlődő országok lexikona*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1973. 1252. o.

„A főnöki rendszer, a hagyományos vezetők (főnökök vagy királyok) uralma a családi vagy faluközösségek gazdasági működésén nem változtatott. A főnökségi uralom az egész közösségre érvényes volt, viszont a főnöki hatalom legtöbbször nem érintette a földtulajdon-viszonyokat. A főnökök az elidegeníthetetlen közös tulajdonú földnek inkább csak «intézői» voltak.»⁸³ Nyerere TANU-kormányzata kinyilvánította, hogy ősi afrikai szokás szerint a társadalom valamennyi tagjának joga van a föld egy részét használni abban az esetben, ha ténylegesen műveli azt. Feltétel nélküli földtulajdonlásról szó sem lehetett, kizárólag a földön való munkavégzés adhatott alapot a tulajdon megszerzéséhez. Nyerere szerint „egy törzsön belül az egyének vagy családok aszerint lehettek 'gazdagok' vagy 'szegények', ahogy maga a törzs volt gazdag vagy szegény. Ha a törzsnek jól ment, annak minden tagja osztozott a jólétből.»⁸⁴

A függetlenség elnyerésekor az egyik központi kérdés az ősi afrikai értékek, „az eredeti afrikai mivolt visszaszerzése lett,” amely által az új vezetők azt remélték, könnyebben leküzdhetők „a kolonializmus elidegenítő, romboló hatásai.”⁸⁵ „A megszűnő gyarmatállamok egészét átfogó uralmi helyzet megteremtéséhez” szükségük volt továbbá egy „«megváltó közhiedelem[re]»”⁸⁶ – sok esetben a szocializmusra, amely egy újfajta közösség-építkezéshez járulhatott hozzá az új nemzetállami keretek között, egyben azokat erősítve.

Az új állam politikai kereteinek meghúzásakor a hatalomba került afrikai vezetők, így Nyerere is, a gyarmati állam jelentette keretekhez nyúlhattak vissza. Ez Tanzánia esetében a brit Westminster-modellt jelentette. A parlamenti demokrácia hagyományai azonban értelemszerűen keveredtek az afrikai kultúra tradicionális politikai gyakorlataival, és a fokozatosan teret hódító Nyerere-féle szocialista ideológiával. Számos Afrika-kutató, köztük Naomi Chazan (1999) is felhívja a figyelmet arra, hogy ugyan az új politikai vezetők egytől-egyig kiváló szervező és mozgósító személyek voltak, meglehetősen kevés tapasztalatuk volt azonban ahhoz, hogy vezetőkként akár egy kisebb területen élő közösséget, nem beszélve az újonnan létrejött hatalmas országokról, kormányozzanak. Ráadásul szembesülniük kellett azzal is, hogy a többségében egyközpontú és autoriter gyarmati gyakorlattal, elvárás szerint

---

⁸³ Benkes, 2001.

⁸⁴ Nyerere, Julius K.: *Freedom and Unity. A Selection from Writings and Speeches 1952–65*. Oxford University Press, Dar es Salaam 1966. 168. o.

⁸⁵ Benkes Mihály: *Helyzetkép Fekete-Afrikáról. Politikai afrikanisztikai tanulmányok*. ELTE BTK – MTT Tanári Tagozata, Budapest 2006. 25. o.

⁸⁶ U.o.

pluralista szemléletű, több politikai formációt, pártot, parlamentet felvonultató állami keretben kell tevékenységüket folytatniuk. Ez Tanzániában csak rövid időre volt egy kicsit másként: a tanganyikai területeken még a britek által kiírt 1958–59-es választások alkalmával és azt követően 1962-vel bezárólag, amikor is a TANU elsőprő nagyságú támogatottságra tett szert, Zanzibáron pedig 1963-ban, de csupán 33 nap erejéig. A függetlenség elnyerésekor, 1961. december 9-én alkotmányos monarchia formájában megalakuló Tanganyika Westminster-típusú parlamentáris berendezkedését az új elnök 1962 decemberében köztársasági államformára cserélte, majd Zanzibár 1963-ban kikiáltott függetlenségét követően 1964 áprilisában szövetségi állam formájában, egyesült köztársaságként erősítette meg. A szigettel való egyesülést és a tanganyikai ellenőrzés szigetre történő kiterjesztését az is szorgalmazta, hogy megálljt parancsoljanak a sziget „kiugrási kísérleteinek”. 1964. január 12. éjjelén ugyanis a szinte teljesen ismeretlen John Okello vezetésével közel 300 fegyveres férfi elfoglalta Zanzibár szigetét, annak kommunikációs központját, valamint három rendőrőrsét. Bizva abban, hogy a Khalifa szultán⁸⁷ 1960-ban bekövetkezett halálát követően kialakult nyugtalan politikai klíma, a folyamatos utcai tüntetések és politikai indíttatású összetűzések fémjelezte hangulat alkalmas lehet a „hatalomátvételre”, Okello kockáztatott és arra játszott, hogy a politikusok majd megállapodnak vele, elismerve a felkeléssel formált jogát a sziget vezetésében való részvételre. Erre természetesen sohasem került sor, ugyanis miután az Afro-Shirazi Párt vezetői szinte azonnal keblükre ölelték a felkelőket (a többi párt képviselői helyi elmondások alapján nem is tartózkodtak a szigeten), forradalommá nyilvánítva a történéseket, elszabadult a pokol. Pár nap leforgása alatt megszámlálhatatlan emberáldozatra került sor – főként azokat a muszlimokat, illetve ázsiai származásúakat gyilkolták le a „forradalmárok”, akik a többi párt támogatói köreit gyarapították. Aki tudott, percek alatt menekült el a szigetről. A gyorsan (6 nap alatt) kikiáltott Zanzibár és Pemba Népköztársaság azonnal „elkötelezte magát a kommunista világ mellett,”⁸⁸ és az Abeid Karume vezette forradalmi tanács Kínához, a Szovjetunióhoz és az NDK-hoz fordult segítségért. A Nyugat rögtön észlelte a

---

⁸⁷ Sayyid Sir Khalifa II bin Harub Al-Said szultán Zanzibár 9. szultánja csaknem öt évtizeden keresztül, 1911 és 1960 között uralkodott a szigeten. 1960. október 9-én hunyt el.

⁸⁸ Fage – Tordoff, 2004: 413. o.

veszélyt, Nyerere pedig attól félve, hogy Zanzibár a hidegháború egy újabb konfliktusává válhat,⁸⁹ felgyorsította a szövetségi keretek kialakítását.

Amikor a csatazajok elcsitultak, radikálisan megváltozott kép fogadta a szigetekre érkezőket: az addigi élénken multikulturális jelleg valójában eltűnt, és a különböző politikai alternatívákat kínáló közegbe 1965-ben állami szintű jogi parafálás után beékelődő állampárt fokozatosan kiépítette a politikai rendszer feletti dominanciát.⁹⁰ A kezdetben több politikai irányzatnak teret adó államvezetés fokozatosan érezte annak szükségességét, hogy a rendszert az egypártrendszer irányába alakítsa át, tekintettel arra, hogy az képes a leghatékonyabban biztosítani az új, immár szövetségi állam fejlődését. Az 1965-ös alkotmány de facto bevezette az egypártrendszert, Nyerere elnök egyértelmű támogatásával, aki úgy látta, hogy ez a berendezkedés alapvetően demokratikus és jól tükrözi az afrikai kultúrában mélyen gyökerező, konszenzusos gondolkodást erősítő normákat.⁹¹

Részben tartva attól, hogy olyan feltörekvő új politikai elit erősödhet meg Tanzániában, amely a hagyományos értékek háttérbe szorítását eredményezheti – amely akár még az általa vallott és sokszor hangoztatott „afrikanizáció”⁹² folytatásában is okozhatott volna némi bizonytalanságot –, részben felgyorsítva a szocialista ideológia Tanzánia képére való formálását, Nyerere 1967 elején kiadta az Arushai nyilatkozatot. „A dokumentumban három szocialista normát fektetett le: az egyenlőséget, a köztulajdont és a közösségi ellenőrzést, illetve a szorgos munkát és az önellátás elvét..., [amelynek] eredményeként egy doktrínától mentes, pragmatikus szocialista rendszer alakult ki Tanzániában.”⁹³ A nyilatkozat egyik hangsúlyos pontja az önbizalom és az önellátás, a tanzániaiaknak önmagukba vetett hite és önmagukra való támaszkodása volt. Nyerere szerint ez azt is magában foglalta, hogy az országnak

---

⁸⁹ Meredith, 2006: 176. o.

⁹⁰ További részletek: www.zanzibarhistory.org/zanzibar_revolution.htm

⁹¹ E meggyőződését a TANU 1963 januárjában megtartott éves konferenciáján „Demokrácia és a pártrendszer” címmel megtartott beszédében támasztotta alá részletesen. Ld.: Nyerere, Julius K.: *Democracy and the Party System*. In: Nyerere, Julius K.: *Freedom and Unity*. Oxford University Press, Dar es Salaam 1973. 195-203. o.

⁹² Az afrikai államok függetlenné válásának idején az államigazgatásban betöltött pozíciók tekintetében az őslakos afrikaiak a perifériára voltak szorulva – a gyarmati adminisztrációknak sokáig nem állt érdekében, hogy képzett afrikaiak vegyék körül őket – nem beszélve az európai felsőbbrendűség elvéből fakadó attitűdjükről. A frankofon afrikai területek kicsivel jobb helyzetben voltak, mint például az angolok által menedzselts térségek, és nem ért senkit meglepetésként Ghána vezetése azonnal, 1957 márciusában a vezető tisztviselők 60%-át afrikaiakból rekrutálta. A kontinens egészére kiterjesztett elvvel minden új vezető egyet tudott érteni: haladéktalanul kellett a közigazgatást „afrikanizálni”. Ehhez természetesen szükség volt az oktatási – különösen a felsőoktatási – rendszer fejlesztésére is, hogy megfelelő képzésben részesülhessenek a leendő közép- és felsővezetők. A folyamat természetesen tovább erősíthette a nemzeti öntudat kialakulását, és általában az afrikai öntudat visszaszerzését.

⁹³ Fage – Tordoff, 2004: 444. o.

ettől kezdve nem volt szabad túlságosan a külföldi segélyekre számítani és támaszkodnia, nehogy a túlzott donor-függőség független, szabad lépéseinek, tevékenységeinek gátat szabjon. A hangsúlyt a falusi gazdaságok fejlesztésére helyezte, és bő fél évvel a nyilatkozatot követően, 1967 szeptemberében közzétett Szocializmus és rurális fejlődés című tanulmányában bontotta ki az önellátó szocialista ujamaa-falvak létesítésének vízióját. Nyerere a „vidék arculatának szocialista átformálására tett kísérlet[et] – amelyet a pártbürokrácia közvetítésével hajtottak végre a hagyományos vidéki közösségekben”⁹⁴ azzal a célkitűzéssel, hogy szoros állami kontroll mellett a közösségi termelést fejlesszék.

A nyilatkozatot követő időszakban a gazdaság szinte egésze állami ellenőrzés alá került: „1967 februárjában államosították a bankokat, biztosító társaságokat, malmokat, export-import üzleteket, és felvásárolták a bányák, a cementművek, a dohány-, a piretrumkivonat-termelő társaságok, majd a szizáltermelő társaságok részvényeinek többségét.”⁹⁵ 1968 év végére azonban nem több mint 180 ujamaa falu létezett az országban – jelentősen elmaradva attól a számtól, amelyet Nyerere megálmodott. Elnöki beavatkozásra ugyan 1973 közepére a lakosság 15%-a közel 5000 ilyen kommunában élt, Nyererét azonban nyugtalanította a folyamat lassúsága, és hivatalos elvárásként fogalmazta meg, hogy a teljes vidéki lakosságot három év leforgása alatt át kell költöztetni az ujamaakba. 1973 és 1977 között így sor kerülhetett Afrika történelmének legnagyobb szabású tömegmozgalmára, ugyanis közel 11 millió ember foglalta el új helyét a számára kijelölt falu-rendszerben.⁹⁶ Annak ellenére, hogy Nyerere az önkéntesen vállalt költözést és ezáltal egy új nemzeti életformát hirdetett meg, több esetben került sor a hatóságok brutális közbelépésére annak érdekében, hogy az önkéntességet fel nem vállaló egyéneket, közösségeket erővel kényszerítsék az ujamaa-program teljesítésére. A rendszer az 1970-es évekre összeomlott és az évtized közepétől az országnak súlyos nehézségekkel kellett szembenéznie. A bajok enyhítése végett a büszke Tanzánia egyre jobban szorult rá külföldi segélyekre, beismerve ezzel önellátó képességének gyengeségét, és beengedve a nemzetközi pénzügyi szervezetek struktúra-idegen elvárásait és programjait. Mindezekkel együtt azonban szükséges megemlíteni az ujamaa-program pozitívumait is: „a vidéki területeken sokat javult az oktatás, az egészségügy és a vízellátás színvonala, emellett

---

⁹⁴ U.o.

⁹⁵ Kende, 1973: 1198. o.

⁹⁶ Meredith, 2006: 255. o.

az egyenlőség elvét is sokkal szélesebb körben alkalmazták, mégpedig úgy, hogy jelentősen csökkentették a jövedelmi különbségeket az országban.”⁹⁷

V.3. Hatalommegosztás – hatalomkoncentráció a tanzániai államszövetségben

V.3.1. A törvényhozás⁹⁸

A tanzániai parlament elődje a britek által 1926-ban megalakított Tanganyikai Törvényhozó Tanács volt, amelynek feje, Sir Donald Cameron kormányzó 20 tagot delegálhatott az akkori testületbe. Az első komolyabb változásra 1953-ben kerülhetett sor, amikor a kormányzót az első ízben a helyi társadalomból kijelölt testületi vezető, a törvényhozás elnöke váltotta a szervezet élén. A gyarmati időszak első, 1958-ban megtartott választásai alkalmával tovább lazult a szerkezet és lehetőséget kaptak a választópolgárok, hogy néhány személyt saját akaratuk szerint juttassanak a tanácsba. Három regisztrált politikai párt, a TANU, az Egyesült Tanganyika Párt és az Afrikai Nemzeti Kongresszus indított jelölteket, melyek közül a TANU képviselői nyerték el a mandátumokat. A tanganyikai függetlenség előkészítésének előestéjén, 1960-ban testületi választásokra került sor annak következtében, hogy a kormányzó által kijelölt személyek megbízását visszavonták. A tanácsba a szavazatra jogosult választók küldhettek képviselőket, akik első lépésként a testület nevét Nemzeti Törvényhozásra változtatták. Erre azért is szükség volt, hogy az új szerv által elfogadott törvényeket ne a brit uralkodónak, hanem a független Tanganyika elnökének küldjék meg ellenjegyzésre.

A mai szövetségi köztársaság parlamentje az állam legfelsőbb döntéshozatali szintjét testesíti meg. Legfontosabb funkciói a törvényalkotás, a költségvetés elfogadása, a kormány tevékenységének ellenőrzése, különös tekintettel a kormányprogramra és annak finanszírozására, és mindvégig az alkotmányos rend megtartása. A szövetségi parlament, a Bunge, minden államszövetséget érintő kérdésben törvényeket alkothat, de nem dönthet a kizárólag Zanzibárra vonatkozó ügyekben – Zanzibárnak e tekintetben külön törvényhozása hivatott eljárni.

---

⁹⁷ Fage – Tordoff, 2004: 444. o.

⁹⁸ A tanzániai parlament angol nyelvű honlapján további részletek találhatóak: <http://www.parliament.go.tz/bunge/bunge.asp>

Az alkotmány 66. cikkelye értelmében az egykamarás Bunge tagja lehet:

- a választókerzetekből választások útján mandátumot szerzett képviselők;
- a parlamentbe jutott pártok közötti mandátumarányokat figyelembe véve olyan női politikusok, akiket pártjaik jelölnek a pártok számára allokált helyekre;
- a Zanzibári Képviselőház megválasztott képviselői közül a képviselőház által választott 5 képviselő;
- az elnök által kijelölt főállamügyész;
- további maximum 10 fő, akiket az elnök saját hatáskörében jelöl a parlament tagjának.

A legutóbbi, 2005 decemberében tartott választások 323 parlamenti képviselőt juttattak a törvényhozásba: 232 főt választottak meg közvetlenül az ország választókerzeteiben, 75 nő kaphatott ún. „speciális helyet” a női kvóta értelmében, öten a zanzibári képviselők közül a Bungéban is mandátumhoz jutottak, és természetesen az elnöki kinevezést követően a főállamügyész és az elnöki jelöltek is bekerültek, és jogosultak lettek arra, hogy az elnöki kabinetben szerepet vállaljanak. Mindannyian öt évig szolgálják országukat, mint parlamenti képviselők.

A Zanzibári Képviselőház szintén egykamarás törvényhozó testület, amely az államszövetség fél-autonóm szervezete, és kimondottan Zanzibárra vonatkozó ügyekben hozhat döntéseket úgy, hogy azokat nem kell jóváhagyatnia a szövetségi parlamenttel. A 2005. október 30-án lefolytatott legutóbbi választásokat követően 81 képviselő végezheti munkáját a képviselőház tagjaként. Közülük 50 főt közvetlenül választanak a szigetlakók, 15 speciális hely nők számára biztosított – ugyanolyan módszertan szerint, mint a Bunge esetében –, mandátumot kap a zanzibári főügyész, 5 fő *ex officio* tagsággal rendelkezik, valamint 10 helyre maga a zanzibári elnök jelölhet képviselőket.

V.3.2. A végrehajtás⁹⁹

A végrehajtó hatalom feje az elnök, aki egyben a fegyveres erők főparancsnoka is. Választás útján nyeri el tisztségét, mandátuma fix, ötéves időtartamra szól, amelyet

---

⁹⁹ Az Interneten: <http://www.tanzania.go.tz/government/>

még egyszer – ismételt választásokon elnyerve –, újabb öt éves időtartam erejéig betölthet. A kormány fejt, a miniszterelnököt (is) az elnök jelöli ki, és a parlament hagyja jóvá. Az elnök–miniszterelnök relációt egyértelműen jelzi a tanzániai Miniszterelnöki Hivatal honlapján található szöveg, miszerint: „A Miniszterelnöki Hivatal feladata, hogy biztosítsa, felügyelje és nyomonkövesse a kormány döntéseinek megvalósulását.”¹⁰⁰ A kormány döntései sokkal inkább az elnöki politika, mintsem a miniszterelnöki akarat leképeződései.

Ellentétben például az amerikai demokrácia elnöki rendszerével a tanzániai végrehajtó hatalom és a törvényhozás meglehetősen szoros függő viszonyban van egymással – többek között, ha megfontoljuk, az elnök révén hogyan lehet valakiből parlamenti képviselő – a kinevezéseknek, tehát egy erős kliensrendszernek köszönhetően. A Bunge nem minden tagja a néptől kapja mandátumát, ezért nem lehet olyan erős demokratikus legitimitása, mint például a Kongresszusnak az USA-ban. Az államszövetség fő végrehajtó vezetői körébe tartozik még az unió alelnöke, a zanzibári elnök és az elnök által kijelölt kormányfő. Az elnöknek, az alelnöknek és a miniszterelnöknek különálló hivatalaiban államminiszterek és miniszterek tevékenykednek. A hivatalban lévő Jakaya Mrisho Kikwete elnöki hivatalában az egyik államminiszter a köztisztviselői rendszert irányítja, a másik a „helyes kormányzás” programját felügyeli. Ez többek között az a terület, amely – amellett, hogy mára az ENSZ egyik fő Millenniumi Célkitűzése szintjére emelkedett – a nemzetközi szervezetek, a donorok által leginkább elvárt fejlesztési kérdést jelenti Tanzánia számára. Az alelnök államminiszterei az uniós ügyekért, illetve a környezeti kérdések menedzsmentjéért felelnek. A jelenlegi miniszterelnök¹⁰¹ szintén két államminiszterrel dolgozik: egyikük a parlamenti koordinációért, másikuk a regionális adminisztrációért és helyi önkormányzatokért felelős. A külön tárcával rendelkező miniszterek száma 20, akik további 21 miniszter-helyettessel irányítják kijelölt területeiket. Külön minisztérium foglalkozik többek között a Kelet-afrikai Közösséggel, az infrastrukturális projektekkal, vagy a közösségfejlesztéssel, a civil társadalom kiépítésével. A miniszterelnöknek érthető módon szorosan együtt kell dolgoznia a kormánypárt parlamenti képviselőcsoportjának vezetőjével is.

---

¹⁰⁰ <http://www.tanzania.go.tz/pmoffice.htm>

¹⁰¹ 2008 február elején jelölte ki Kikwete elnök Mizengo Kayanza Peter Pindát miután a Richmond Development Company LLC-vel korrupciós gyanúba keveredett Edward Lowassa miniszterelnök lemondott. További információ: <http://www.ippmedia.com/ipp/guardian/2008/02/09/108034.html>

Zanzibár külön kormánnyal¹⁰², a Zanzibári Forradalmi Kormánnyal rendelkezik, amelynek feje az ún. „főminiszter”, akinek munkáját 4 államminiszteri rangban lévő politikus, 9 tárcával rendelkező és egy tárcanélküli miniszter segíti.

V.3.3. A bírászkodás

Tanzániában öt különböző szintje létezik a bírói hatalomnak. A bírászkodás alapját a törzsi, az iszlám és a brit magánjog rendszereinek együttélése szolgáltatja. A bírói eljárásnak az elsődleges bíróságoktól a körzeti/területi bíróságokon át több lépcsőben kell lefolynia egészen a másodfokú bíróságig, végül a Legfelső Bíróságig bezárólag. A bírakat a legfelső bíró nevezheti ki, leszámítva a feljebbviteli és a legfelső bíróságok bíráit, akiket maga az elnök emel pozíciójukba. A zanzibári bírói rendszer a kontinensen kialakítotthoz hasonló, csak annyiban tér el, hogy amikor az alkotmánnyal vagy az iszlám törvényekkel kapcsolatos ügyeket tárgyalnak, lehetősége kínálkozik az ügyben érintetteknek kérni az államszövetség Legfelső Bíróságának illetékességét.

V.4. A tanzániai politikai tér alakulása a függetlenségtől napjainkig és az „egypárt szindróma”¹⁰³

A pártosodás minden demokratikus átmenet elengedhetetlen feltétele, egyben következménye. Versengő demokrácia nem fejlődhet ki olyan politikai pártok nélkül, amelyek alapvetően arra ösztönzik a szavazókat, hogy aktívan vegyenek részt a politikák előkészítésében és megvalósításában. Az afrikai politikatörténet fejlődésének folyamatában is helytálló az a megfogalmazás, miszerint „a pártok kialakulása rendszerint a nagy társadalmi konfliktusokhoz, forradalmi átalakulásokhoz kapcsolód[ott].”¹⁰⁴ Afrika-szerte ez hatványozottan volt igaz, hiszen a gyarmati uralom alóli felszabadulás meghatározó társadalmi átalakulások kezdetét jelentette. Más afrikai országok példájához hasonlóan azonban Tanzániában is csak fenntartásokkal beszélhetünk többpártrendszerrel – inkább a plurális demokratikus

---

¹⁰² Az interneten a többnyire szuahéliül olvasható oldal: <http://www.tanzania.go.tz/smz/>.

¹⁰³ Több tanzániai politológus utal a problémára, amelyet e fejezet taglal részleteiben. A kifejezést sokszor olvashatjuk Chaligha, Amon E. írásaiban (angol terminológiával: single party syndrome).

¹⁰⁴ Bayer, 2001: 184. o.

pártrendszer jelenleg is formálódó kiépülését (valójában a demokratikusabb gyakorlat meghonosítását) említhetjük, és a több pártformáció egymás mellett élésének próbaszakaszára utalhatunk. Ahogyan Gichira Kibara (2005) találóan leszögezi „A demokratikus konszolidáció előfeltételei Kenyában” című tanulmányának bevezetőjében: „Nem vagyok megbizonyosodva arról, hogy tanulmányom címe találó. [A cím] ugyanis feltételezi azt, hogy Kenyában létezik demokrácia, és ami ehhez kapcsolódóan igazából szükséges, az épp annak konszolidációja. Valójában be kell vallanunk: a demokrácia valamilyen [sajátos] formája létezik, és épp ezért a vizsgálandó kérdés először maga a demokratizálódási folyamat, majd később a demokrácia konszolidációja.”¹⁰⁵ Ez a megállapítás Tanzániára éppúgy elfogadható, mint a kelet-afrikai térség bármelyik országára.

A demokratizálódás folyamata kétségkívül több ponton is tetten érhető, és annak számos eredménye mérhető. „A demokrácia azonban nemcsak egy kormányzási forma, hanem életforma.”¹⁰⁶ Összetettsége, és a probléma összetettsége okán a demokratikus rendszer kifejlődéséhez szemügyre kell vennünk az adott állam politikai, gazdasági és kulturális valóságait és változásait is. Ezek mind döntő befolyással bíró területek a demokratizálódás folyamatában és annak korrekt megítélésében.

A jelenlegi tanzániai többpártrendszernek (is) voltak előzményei, ahogyan láttuk ugyan csupán rövid ideig volt ez igazából érzékelhető, közvetlenül a függetlenség elnyerése utáni időszakban. A szövetségi berendezkedés kialakítását megelőzően a későbbi föderatív ernyő alá vont területek az angol típusú többségi kormányzás hagyományait utánzó, versengő többpárti térben tevékenykedtek. E modell alapján vívta ki a függetlenséget Zanzibár szigete az 1963 júliusában rendezett többpárti választásokat követően, 1963. december 10-én. A választásokon a hatalmat a Zanzibári Nemzeti Párt (ZNP) és a Zanzibár és Pemba Néppárt (ZPPP) koalíciója szerezte meg az egyébként népszerűbb Afro-Shirazi Párt (ASP) előtt. Annak ellenére, hogy utóbbi a leadott érvényes szavazatok 54,2%-át birtokolta, és ezzel 13 mandátumhoz jutott a sziget képviselőházában, a koalícióra lépett két párt együttes erejével szemben gyengébbnek bizonyult: a ZNP és a ZPPP összesen 18 képviselői helyet harcolt ki magának (pedig egyenként csupán 12 és 6 helyel

---

¹⁰⁵ Kibara, Gichira: Prerequisites for Democratic Consolidation in Kenya. In: REDET: *Democratic Transition in East Africa*. E&D Limited, Dar es Salaam 2005. 7. o.

¹⁰⁶ U.o. 8. o.

büszkélkedhettek).¹⁰⁷ A többpárti uralom azonban 33 napnál nem tarthatott tovább a nagyon szerencsétlenül lefolyt és katasztrofális véget ért Zanzibári Forradalom következtében.

A kontinensen elterülő Tanganyikában 1958 szeptembere és 1959 februárja között rendeztek először többpárti törvényhozó testületi (az akkori angol terminológiával: legislative council) választásokat, amelyen a TANU nyerte el a közvetlen választással betölthető 30 hely többségét (további 34 helyet a britek tartottak fenn a saját maguk által kijelölt személyeknek). A törvényhozó testületi választások 1960 augusztusában megtartott újabb fordulójában a TANU még markánsabban, ellenfeleit szinte letarolva győzött, és szerzett meg 70 helyet az összes 71-ből. A politikai vetélytársakat ekkor a Tanganyikai Összmuszlim Nemzeti Párt (AMNPT) és az Egyesült Tanganyika Párt (UTP) jelentették. Az 1962-es első ízben megrendezett elnökválasztások eredményének tükrében szinte egyértelművé vált a TANU egyeduralmának kiépülése. A pártot képviselő Nyerere a leadott szavazatok 99,2%-át kapta, míg egyetlen ellenfele, az Afrikai Nemzeti Kongresszust (ANC) képviselő Zuberi Mtemvu csupán azok 0,8%-át. Mindezek fényében 1963 elején a TANU központi bizottsága meghozta a döntést: 1965-től a rendszert egypártrendszerre alakította át.

Annak ellenére, hogy 1965-ben alkotmányosan rögzített módon megszüntették a többpártrendszer lehetőségét, a tanganyikai területeken tevékenykedő TANU és a zanzibári ASP 1977-ben megvalósított egyesülésükig próbálták megtartani önálló működésüket (természetesen, elsősorban az ASP). 1977-ben a fúzióval létrejött Forradalmi Állampárt (CCM) viszont gőzerővel terjesztette ki egyeduralmát a szövetségi rendszer valamennyi területén egészen az 1992-es alkotmánymódosításig, amely hivatalosan megnyitotta a politikai verseny előtt a teret az ország valamennyi politikai aspirációval rendelkező tömörülése előtt.

Az alkotmánymódosítást megelőzte egy reprezentatív szövetségi felmérés, amelyet az akkori legfelső bíró, Francis Nyalali vezetett. A Mwinyi elnök által 1991-ben felállított Nyalali Bizottság az ország valamennyi régiójában összesen 35.835 tanzán állampolgárt interjúvolt meg. A válaszadók 77,2%-a támogatólag nyilatkozott az egypártrendszer megtartásáról; 21,5%-uk a többpártrendszer bevezetése mellett tette le a voksot, míg a megkérdezettek közel 2%-a nem rendelkezett kiforrott

---

¹⁰⁷ A részletes szavazati arányok és számok megtalálhatók az Interneten: http://africanelections.tripod.com/zanzibar_detail.html#1963_National_Assembly_Election

állásponttal.¹⁰⁸ A felmérés kimutatta, hogy azok között, akik az egypártrendszer fennmaradását részesítették előnyben, sokan a CCM politikai profiljának és tevékenységének alapos reformját sürgették. E véleményekbe kapaszkodva a Nyalali Bizottság zárótanulmányában végül a többpártrendszer bevezetésére tett javaslatot az Elnöknek. Ezt követően, az 1992 április-májusi ülészakon a Bunge jóváhagyta a 8. számú Alkotmánymódosítást és zöld utat adott új politikai pártok bejegyzésének. Ennek nyomán követésére létrehozta a Politikai Pártok Nyilvántartási Hivatalát (*Registrar of Political Parties*), amely 1992 júliusa és 1993 novembere között 13 pártot jegyzett be. A hivatal 2007. március 1-én közzétett adatai szerint jelenleg 18 politikai párt működik az országban.

Amiről a mai napig nem igazán beszélnek az országot vezető politikusok, az a Nyalali Bizottság által vázolt feltételrendszer, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy az alkotmányban rögzített többpártrendszer valóban működőképessé válhasson. A feltételek közül szükséges megemlíteni többek között azt a kitélt, amely egy különálló Alkotmányozó Bizottságot javasolt felállítani annak az új alkotmánynak a megszövegezésére, amely az elnöki hatalmat több esetben is jelentősen csökkentette volna. A javaslattevők az új alkotmányról mindenképpen széleskörű, nyílt társadalmi vitát tartottak volna szerencsésnek, és magának az új alaptörvénynek az elfogadását is népszavazáshoz köthették volna. Az oktatás fontosságát kiemelve, a reformokat szorgalmazó Nyalali Bizottság a többpárti berendezkedésről és a demokráciáról szóló országos méretű oktatási program beindítását tartott volna célravezetőnek. Mindezekből, ahogyan arról Mwesiga Baregu professzor¹⁰⁹ egy 2000-es tanulmányban írt, nagyon kevés valósult meg. Egyedül a CCM és a különböző közigazgatási intézmények, valamint a fegyveres erők közötti politikai összeférhetlenség és kontroll kérdésében született relatíve megnyugtató szabályozás.

---

¹⁰⁸ A bizottság eredményeiről további részleteket lehet megtalálni többek között Chaligha, Amon E. írásaiban, például a „The State of Political Parties in Tanzania” című 2005-ös tanulmányban.

¹⁰⁹ A politológia és a nemzetközi kapcsolatok professzora a University of Dar es Salaam-on. Számos mérvadó könyv és elemzés szerzője. A Southern Africa Regional Institute for Policy Studies' Peace and Security Research Programme (Zimbabwe) koordinátora. A tanulmányt a 2000 májusában a dél-afrikai térségben elképzelhető fenntartható demokratikus intézményrendszerrel rendezett nemzetközi IDEA-SADC konferencián adta elő.

Interneten letölthető: http://archive.idea.int/ideas_work/22_s_africa/parties/3_baregu.pdf

V.4.1. Politikai pártok palettája 2007

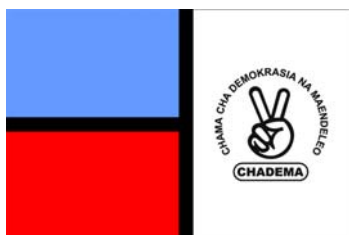
Maga a regisztrációs folyamat egyértelmű feltételeket szab egy politikai párt megalapításához¹¹⁰. Párttá az a politikai formáció válhat, amely legalább 200-200 választópolgár támogatását bírja a szövetségi köztársaság 10 régiójában. Ennek úgy kell teljesülnie, hogy az összes zanzibári és Pemba-szigeti régióból minimum kettőben a regisztrációs hivatalnak hitelesítenie kell az elvárt támogatói számot. Így összesen legalább 2000 szavazati joggal rendelkező állampolgár ellenjegyzett támogatását kell a pártnak felmutatnia. További megkötés még, hogy a politikai párt vezetőségében helyet kell adni a volt tanganyikai és a zanzibári területekről érkezett politikusoknak egyaránt, illetve, a pártnak rendelkeznie kell főhadiszállással (pártközponttal). Mindezen feltételek teljesítése után a párt 50.000 Tanzániai Schilling (TSH)¹¹¹ regisztrációs díj befizetésére kötelezett.

A politikai pártok nyilvántartását vezető hivatal feje, John Billy Tendwa 2007. március 1-jén 18 párt bejegyzéséről adott ki határozatot (a pártok listáját az 1. számú táblázat tartalmazza). Számos paramétert vizsgálva a pártok komoly szórást mutatnak: a CCM-mel szinte egyik formáció sem tudja felvenni a versenyt. Az egypártrendszer időszakában megerősödött párt valódi politikai egyeduralomra tett szert, amelyet csupán erőtlen ellenállások formájában képesek az ellenzéki pártok megkönyékezni. Az egyetlen igazi rivális az Egyesült Polgári Front (CUF), amely Zanzibáron rendelkezik mérvadó, a központi hatalmat ténylegesen megingatni képes támogatottsággal. Ha az alkotmány engedné, illetve, feltételezve, hogy a pártvezetők is képesek lennének az egységes fellépésre, a CUF választási szövetséget köthetne a Chama Cha Demokrasia na Maendeleo (CHADEMA) párttal, és bevonva további ellenzékieket, markáns kihívást intézhetne a CCM-hatalom ellen. E feltételezéseimet alátámasztották a 2006 novemberében a CUF, a CHADEMA és a PPT-MAENDELEO pártok vezető funkcionáriusaival készített interjúk is.

---

¹¹⁰ Ennek törvényi szabályozási hátterét az 1992. évi Politikai pártokról szóló 5. számú törvény rögzíti. (Id. XIV. IV. Függelék)

¹¹¹ Ez kb. 42 USA dollár, ami kb. 7.000 forint 2008. szeptember végi árfolyamok alapján.

Párt neve

1. Chama Cha Mapinduzi (CCM)
Honlapja: www.ccmtz.org
2. The Civic United Front (CUF)
Honlapja: www.cuf-tz.com
3. Chama Cha Demokrasia na Maendeleo (CHADEMA)
Honlapja: www.chadema.net
4. Union for Multiparty Democracy (UMD)
5. National Convention for Construction and Reform (NCCR-MAGEUZZI)
6. National League for Democracy (NLD)
7. National Reconstruction Alliance (NRA)
8. The Tanzania Democratic Alliance Party (TADEA)
9. Tanzania Labour Party (TLP)
10. United Democratic Party (UDP)
11. Chama Cha Demokrasia Makini (MAKINI)
12. The United Peoples Democratic Party (UPDP)
13. Chama Cha Haki na Ustawi (CHAUSTA)
14. The Forum for Restoration of Democracy (FORD)
15. Democratic Party (DP)
16. Progressive Party of Tanzania (PPT-MAENDELEO)
17. Jahazi Asilia
18. Sauti ya Umma (SAU)

1. táblázat A 2007. március 1-jén regisztrációval rendelkező 18 politikai párt

Forrás: Az Office of the Registrar of Political Parties 2007-es adatai alapján

Joran Lwehabura Bashange, a CUF szervezési igazgató-helyettese szerint az egyik legnagyobb problémát az jelenti, hogy „az alkotmány nem ad lehetőséget két [vagy több] politikai párt közötti koalíció létrehozására. ... a mai napig egyébként a preambulum azt deklarálja, hogy Tanzánia szocialista állam. Mindezekből az látható, hogy a politikai gondolkodás [és valójában a politikai kultúra] megváltoztatására mélyreható reformokra van szükség.”¹¹² Annak érdekében, hogy mindez megváltozhasson, a CUF memorandumot fogalmazott meg a választók és a kormány számára, hogy legyen Tanzániának egy új alkotmánya. A kérdésben népszavazást kezdeményeznek, amelynek fontos implikációi lehetnek a jövőre nézve – feltéve, ha a hatalmon lévők ezt az akciót hagyni fogják. Arra a kérdésre, vajon rendelkezik-e a párt a kezdeményezéshez szükséges széleskörű kommunikációs erővel, illetve, képes-e és ha igen, milyen formában tudja a CCM által dominált tanzániai politikai kommunikációs térben üzeneteit eljuttatni a lakossághoz, az igazgató-helyettes kifejtette, hogy a Forradalmi Állampárt olyan szinten tartja kezében a médiát, hogy azok nem biztosítanak kellő mértékben (vagy szinte egyáltalán) lehetőséget a napi híráramba való bekapcsolódásra. A CUF saját lapján, a *Fahamu*-n keresztül igyekszik megismertetni alternatív nézeteit és politikáit az országban élőkkel. A 7.000 példányban hetente megjelenő pártlap kiadása azonban nagyon költséges, és tekintettel arra, hogy a támogatások limitáltak, a gazdasági szektor gyengesége és „megfélemlítettsége” okán a hirdetési bevételek végtelenül szerények, meglehetősen szűkre szabott az információáramlás köre. A saját terméken kívül egy-egy médium hajlandó – ismételten annak a félelemnek a tudatában, hogy a CCM retorziót hajthat végre amennyiben azt látja, hogy az adott médium szerinte túlzottan nyit a CUF felé – az ellenzékiekkel együttműködni: néhány újságcikket leközöltek, vagy éppen az

¹¹² A teljes angol nyelvű interjú szerkesztett változata olvasható az *Afrika Tanulmányok* c. periodika I. évfolyam 1. számában a 115-117. oldalakon.

interjú készítésének időszakában, néhány rádió pár órányi sugárzási időben lehetőséget adott a CUF pártelnökének, hogy interjú formájában kifejtse pártja nézeteit és javaslatait. A „megfélemlítettség” és a lehetséges retorzió hatásai azonban sokakat elriasztanak az ilyen pártatlanság felvállalásától, ugyanis ha valaki a kormány támogatását akarja élvezni, explicite keresnie kell és el kell fogadnia a CCM támogatását, továbbá megfordítva, biztosítania kell a hatalmon lévő pártot arról, hogy „jó alattvalóként” megbízható szolgálója tud lenni a pártakaratnak. Joran Lwehabura Bashange saját bőrén tapasztalta meg: „Ha munkát akarsz, a CCM támogatására szükséged van. Engem pont azért rúgtak ki a munkahelyemről, mert nyíltan az ellenzék mellett álltam ki.”

Valamennyi – és elsősorban nagyobb támogatói bázissal, ezáltal önkéntessel és szimpatizánssal rendelkező – párt számára a legfontosabb kommunikációs módszertan a jól bevált politikai gyűlések szervezése marad, különösen a falvakban és a városi központoktól távol eső településeken. A Dar es Salaamtól közel egy órányi vezetési távolságban a kontinens belseje felé található Mvuti¹¹³ faluban a helyi

vezetőkkel és lakosokkal folytatott beszélgetéseim további részleteket világítottak meg az állam átalakulóban lévő többpárti berendezkedéséből. A falu politikai elöljárója (*village chairperson*), **Mr. Musenda** a CCM színeiben nyerte el a választók többségének bizalmát.

Miközben körbemutatta a település teljes közintézményi és mikrogazdasági szerkezetét, köztük az iskolát, a klinikát, a varrodát, a boltokat, a késélesítő vállalkozót, és a helyi fiatalok klubját (ez utóbbiban kifejezetten rövid idő adatott meg hivatlan fehérbőrű látogatói csoportunknak,

¹¹³ Az ujamaa-k időszakában Mvuti falu egy fontos kísérleti terepnek bizonyult a Nyerere adminisztráció számára. *Mvuti Ujamaa Community* néven körülbelül 3.000 fővel alakult meg a közösség, melynek keretei között 10 családonként egy képviselőt választhattak meg a falubizottságba. Mr. Musenda valójában e falubizottsági modellnek a mai rendszerre leképezett vezetője. Túl nagy mozgástérrel azonban nem ruházták fel ezt az ujamaa-t sem, viszont mint minden közösségnek, így Mvutinak is a központi kormányzat kórházi klinika és egy általános iskola megépítését finanszírozta. 2006 novemberi terepmunkám során volt szerencsém megtekinteni az 1960-as évek második feléből visszamaradt, azóta részben dél-koreai segítséggel felújított, de még így is nagyon szerény körülményeket biztosító infrastruktúrát. A falu elöljárói is visszaigazolták az akkori statisztikákat: az ujamaa-k egyértelműen hozzájárultak ahhoz, hogy drámai módon csökkenjen le a gyermekkori halálozások száma, valamint növekedjen az iskolázottsági ráta.

tekintettel a fiatalok „vezérének” kimondottan agresszív és elutasító fellépésére), világossá vált, hogy az előjárói funkció valójában nem jár együtt komoly hatalommal (semmi esetre sem lehet például egy polgármesteri szinthez hasonlítani).

Bár tiszteletben tartják, és – pláne koránál fogva – szava van a helyi társadalmon belül, se adókat nem szedhet, se más eszközöket nem „vethet be”, hogy pénzt termeljen, ezáltal fejlesztésekre költhessen, ugyanis ez mind a közigazgatási értelemben vett magasabb szinten, a municípium szintjén zajlik. A chairperson reprezentál, akire inkább a pártközpontnak van szüksége ahhoz, hogy szavazatokat hozzon a párt számára, annak érdekében, hogy hatalmát megtarthassa és a pártakat kifejezésre juttassa a legalsó szinteken is. A jelenlegi hatalom nem érdekelt abban, hogy a devolúció szellemében tényleges hatalommal legyenek felruházva a helyi szintek, szemben az ellenzékiekkel, akik kommunikációjukkal nyomatékkal igyekeznek megerősíteni a települési szintek kormányzási formáit. Mindezek mellett az előjáró a helyi társadalom ősidők óta mérvadó vezető személyisége (főnök → falufőnök), különösen, ha abba gondolunk bele, hogy a falvakban ő az, aki a földtulajdonlás történetét, és az aktuális földhatárokat naprakészen ismeri, kvázi egyszemélyes „földhivatal”. A föld tulajdonjogának kérdése pedig alapvetően rajzolja ki az adott településen belül a családok, csoportok közötti összefüggéseket, kapcsolatokat.

Annak ellenére, hogy az alkotmányi szabályozás hiányos a koalíció létrehozása tekintetében az ellenzéki pártok folyamatosan próbálkoznak az összefogással. A 2000 októberi választások kapcsán például a CHADEMA, a CUF és az Egyesült Demokrata Párt (UDP) igyekeztek az ellenzéki szimpatizánsokat a CCM ellen mobilizálni. A választási törvény óriási diszkrepanciájára világít rá azonban a pártok szavazatokkal mérhető támogatottsága és az általuk a parlamentben elfoglalt helyek száma. Az 1995-ös, első többpárti választások alkalmával a CCM a leadott szavazatok valamivel több mint 60%-át, az ellenzéki pártok pedig 40%-át szerezték meg. Ha csoportként (azaz összesített eredményt vizsgálunk) az ellenzék által megszerzett képviselői helyeket, akkor csupán 19,8%-os arányt tapasztalunk a teljes szövetségi parlament helyelosztására vetítve. A hatalmon lévő pártnak tehát aránytalanul magasabb számban „osztódik le” a parlamenti képviselet lehetősége, ezáltal garantált a törvényhozásban általa elfoglalt és megrendíthetetlenül stabil domináns pozíciója. A 2000 októberében megtartott választások még erősebben húzták meg a törésvonalat a CCM és az összes többi politikai formáció között. Benjamin Mkapa regnáló elnököt a

szavazók 71,7%-a erősítette meg pozíciójában, míg pártja a parlamenti helyek 87%-át szerezte meg, így tovább szűkítette a többi politikai szereplő mozgásterét. Fontos megjegyezni, hogy az ellenzék három pártja külön-külön indított jelölteket, akik egyenként 16,3%-os (Lipumba, CUF), 7,8%-os (Mrema, TLP) és 4,2%-os (Cheyo, UDP) eredményt értek el. A legutóbbi 2005-ös választások sem mutattak más képet: Mkapa leköszönt elnök volt külügyminisztere, a dinamikus Jakaya Kikwete (CCM) 80,3%-os, míg a további 9 (!) különböző ellenzéki jelölt összesen 19,7%-os szavazati arányt értek el. A parlamentbe 5 párt jutott be: a CCM 206, a CUF 19, a CHADEMA 5, a TLP és az UDP pedig 1-1 helyet foglalhat el a direkt, választókerzetekben mért eredmények alapján. A CCM tehát még tovább erősítette az amúgy is kikezdzhetetlenül stabil politikai pozícióit.

Egy lényeges tendencia a 2. számú táblázat segítségével azonnal szembeűnik: az ellenzéki pártok támogatottsága folyamatosan csökkent az elműlt három választás alkalmával. Ennek okaiként Chaligha többek között felemlíti a pártokon belül zajló hatalmi harcokat: ki legyen a jelölt, ki, milyen formában jelenjen meg a közvélemény elűtt, és jelenítse meg a párt által képviselt értékeket, elképzeléseket.

Elemi probléma az aránytalan „elosztási” rendszernek köszönhető visszás párt- és kampányfinanszírozás, amely főként az ellenzékiet korlátozza mozgásterűkben – a pénzügyi keretek limitáltsága okán az ellenzéki pártok értelemszerűen lényegesen kevesebb PR-akciót, fórumot, politikai gyűlést tudnak megszervezni, ezáltal csak szűkebb körben tudják üzeneteiket terjeszteni. Az is elgondolkodtató, vajon van-e akkora tömegbázisa általában a különféle pártformációknak, hogy megfelelő, és főként számukra sikeres módon mobilizálják a lakosságot: úgy tűnik, a pártok megítélése – leszámítva a CCM-et, amely külön vizsgálatot igényel – igen alacsony az országban.

Elnökjelölt/párt	1995-ös választások szavazatok %	2000-es választások szavazatok %	2005-ös választások* szavazatok %
B. Mkapa – CCM	4.026.422 61,8	5.863.201 71,7	---
J. Kikwete – CCM	---	---	9.123.952 80,3
I. Lipumba – CUF	418.973 6,4	1.329.077 16,3	1.327.125 11,7
A. Mrema – NCCR-M. (1995) – TLP (2000)	1.808.616 27,8	637.115 7,8	84.901 0,75
J. Cheyo – UDP	258.734 4,0	342.891 4,2	
F. Mbowe (CHADEMA)	---	---	668.756 5,9

* A 2005-ös választásokon további 6 ellenzéki párt is jelöltet állított, de összesen csupán 1,35%-ot értek el a külön-külön vett igazán szerény eredményeiket egybe vetve.

2. táblázat Politikai pártok támogatottsága az 1995, 2000 és 2005-ös elnökválasztások kapcsán

Forrás: A National Electoral Commission Election Records, Chaligha, REDET (2005) és a

http://africanelections.tripod.com/tz.html#2000_Presidential_Election alapján saját szerkesztés

Izgalmas még a nők számára biztosított „speciális helyek” elosztása is: az 1995-ben kiosztott összesen 37 helyből 28 illette meg a CCM-et, 4 a CUF-ot, 3 a NCCR-Mageuzi-t és 1-1 a CHADEMA-t, illetve az UDP-t. Ez az elosztás a pártok által szerzett parlamenti helyek arányában kerül meghatározásra, tehát kódoltan erősíti az amúgy is aránytalan és egyébként igazságtalan politikai képviseletet. Baregu szerint ezeken felül a torz képnek egy másik, az ellenzékiek által kimondottan negatív velejárója a pártfinanszírozást szabályozó törvényben a parlamenti helyek elosztásából fakadó újabb igazságtalanság: a nem a szavazói akaratot leképező módon megszerzett

parlamentari helyek függvényében kapnak arányosított állami támogatást a parlamentbe jutott pártok.¹¹⁴

Ha megkíséreljük a jelenlegi politikai párt-palettát összerakni, és a pártokat külön-külön jellemezni, először néhány közös jellemvonással kell kezdenünk. Ebben segítségünkre lehet Issa Shivji jogászprofesszor, a University of Dar es Salaam tanára, aki egy 2005 novemberében, közvetlen az akkori választásokat követően publikált cikkben leszögezte: „nehéz különbséget találni bármelyik regisztrált párt között abból a megfontolásból, hogy milyen politikát folytatnak és milyen politikákat nevesítenek győzelmük esetére; sőt, nem különböznek vízióikat tekintve sem. Mindegyik donorfüggő, valamennyien a neo-liberális politikák, a privatizáció és a kisebbség jólétének előmozdításában érdekeltek. Egyiküknek sincs hihető elképzelése arról, hogyan lehet felépíteni a többség jóléte érdekében egy nemzeti, demokratikus szabályokon nyugvó gazdaságot és politikai környezetet.”¹¹⁵ A 2006 novemberében végzett terepmunka interjúalanyok szinte kivétel nélkül, arra a kérdésre, amely pártjaik politikai manifesztóját és választási üzeneteit firtatta, ugyanazokat a „tétételeket” (egyre inkább elcsépeelt félben lévő szlogeneket) sorolták fel: transzparencia, jó kormányzás, felelősségteljes politikai szerepvállalás, az általános társadalmi jólét előmozdítása, az oktatási szektor, a mezőgazdaság fejlesztése, az egészségügyi rendszer támogatása, munkahelyek teremtése, a munkanélküliség visszaszorítása. Ez a jelenség különösen érvényes a kisebb politikai pártokra, amelyek szinte a nagyobb tömörülések – amelyek eleve nehezen megkülönböztethető programokkal állnak ki egymással szemben – klónjai.

V.4.2. A CCM

A párt történelme során a kezdetek kezdetén a gyarmatosítás elleni küzdelmet és a felszabadítás mozgalmi jelentőségét tűzte zászlójára. Olyan gyűjtőpártként kezdte meg működését, amely célként azonosította a „választók többségének a megnyerés[ét]

---

¹¹⁴ Baregu, Mwesiga: The State of Political Parties in Tanzania, 1999. Paper presented at the International IDEA-SADC Conference (Towards Sustainable Democratic Institutions in Southern Africa). May 2000. 67. o.

Az Interneten elérhető: http://archive.idea.int/ideas_work/22_s_africa/parties/3_baregu.pdf címen.

¹¹⁵ Shivji, Issa: Elections in Tanzania: In search of a principled vote. News From Africa: Editorial. 4 November 2005.

Interneten letölthető: http://newsfromafrica.org/newsfromafrica/articles/art_10513.html

egy általános politikai program segítségével.”¹¹⁶ Programja keretében pedig folyamatosan sok és különféle akaratot volt szükséges aggregálnia, így biztosítva a szükséges széles körű vonzerőt. A politikai liberalizáció időszakát megelőzően egyértelműen hitet tett az egypártrendszer, valamint a szocializmus erényei mellett. A politikai tér kinyitása óta a főként politikai inkompetenciával jellemezhető gyenge civil társadalom feletti befolyása megkérdőjelezhetetlen. Kimondottan autoriter módszertant alkalmaz párttagjai és a társadalom széles rétegei „meggyőzésében”, és Bareguval egyet értve, „sokkal inkább állampárt, mintsem politikai párt”¹¹⁷ jelleget ölt tevékenységével. Ebből kifolyólag képtelen a kívülről jövő, más politikai szereplőktől érkező vélemények befogadására. Propaganda gépezete az egész országot képes elérni, hiszen az egypártrendszer időszakából képes volt átörökíteni az ehhez szükséges teljes lefedettséget. Ez utóbbiba sikerült betekintést nyerni a 2006. november 21-én a CCM dar-i központjában – amely voltaképpen a TANU volt

irányítási központjában kapott helyet – **Captain Ligholával**, a „kapitánnyal” – ahogy kollégái és párttársai nevezik – folytatott beszélgetés során. A dar-i pártiroda vezető adminisztrátora és egyik vezér agitátora kiválóan bemutatta, milyen is egy elnyomó párt egyoldalú kommunikációja. Szinte ellentmondást nem tűrő módon és hangnemben adott „tájékoztatást” arról, hogy a CCM-en kívül valójában nem léteznek pártok az országban. Arroganciával ecsetelte, hogy egyik ellenzéki párt sem képes ütőképes programmal előállni, és valamilyen módon a CCM-nek ellenpólust képeznie. A Zanzibáron és Pembán erős CUF-ról lekicsinylő módon beszélt, és leszögezte, hogy amíg a CCM hatalmon van, addig a CUF nem lehet ellenfél.

¹¹⁶ Enyedi Zsolt – Körösnéyi András: *Pártok és pártrendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest 2001. 24. o.

¹¹⁷ Baregu, 2000: 71. o.

V.4.3. Az ellenzék pártjai

Jelen alfejezet az ellenzéki oldal szerteágazó formációi közül a komolyabb a helyi elemzők szerint ígéretesebb erőt képviselő pártokat mutatja be részletesebben. Általánosságban elmondható, hogy jelentős visszahúzó tényezőkként jelennek meg a pártok lehetséges fejlődési ívén saját vezetőinek személyes ambíciói és a „lenyúlható” pénzek megszerzésére irányuló erőfeszítései. Sokuk számára sokkal inkább munkahelyet, havi keresetet és státuszt jelentenek a pártvezetéssel, pártképviseléssel járó feladatok, mintsem a hatalmon lévők megdöntése és valóban új politikák meghonosítása érdekében végzett tényleges társadalmi mobilizáció. Több elemző is úgy véli, – és én magam is ezzel értek egyet –, hogy e pártok is építkezésük és tevékenységük során – egyébként érthető módon – a CCM pártmodelljét követik, és ebből kifolyólag jellemzően autoriter jegyeket mutatnak. A szövetségi parlamentbe bejutott pártok pedig látványosan – és valójában a „kapitány” kritikája e szemszögből helytállónak tűnik – képtelenek a világos, alternatívákat magukban hordozó politikák felmutatására.

Az ellenzéki pártok fejlődésének és erősödésének egyik gátját jelentik vezetőik szerény politikai képességei és túlzottan önző, személyes ambíciói. A terepen végzett beszélgetések során a PPT-MAENDELEO elnevezésű, közel 25.000 szimpatizánssal rendelkező, önmagát balközép progresszív pártnak definiáló formáció jó példáját szolgáltatva annak a jelenségnek, amely a kvázi egyszemélyű vezetés saját érdekeinek kiszolgálását megvalósító politizálást testesíti meg. Az afrikai politikai pártok gyengesége Celestine Monga szerint abban rejlik, hogy „a Szaharától délre a politikai párt fogalma nem jelent többet, mint egy-egy egyén személyes platformját, egy olyan szerkezetét, amely szabályait könnyedén át lehet írni csak, hogy alapítóját a legjobban kiszolgálja, akinél a karizma és a pénz képezik a fő mozgatórugókat”¹¹⁸. Általában e politikai „képződmények” a személyes ambíciók és haszonszerzés intézményei, nem a pártérdekek megvalósítói, olyan szervezetek, amelyek pénzügyi értelemben a pártok állami finanszírozását biztosító keretből hozzájárulnak ahhoz, hogy „tulajdonosaik” a rendszer tényleges haszonélvezőivé váljanak. Larry Diamond elemzésében e politikai tényezők nem alakították ki saját magukon belül a demokratikus működés alapelveit és szabályait; megfogalmazása szerint az adott politikai párt nem töltheti be

---

¹¹⁸ Monga, Celestine: Eight Problems with African Politics. *Journal of Democracy*. 8. évf. 3. szám. 1997 július. 157. o.

demokratikus felelősségvállalását a társadalomban mindaddig amíg „saját belső folyamatait és döntéshozatali, vezető kiválasztási mechanizmusait tekintve nem demokratizálódik.”¹¹⁹

Peter Mziray PPT-MAENDELEO pártelnök szerint számukra, mint fiatal, csekély támogatói bázissal rendelkező párt számára a legfontosabb, hogy a helyi önkormányzatban mandátumot szerezzenek, ezáltal az elosztási rendszer egyik döntési központjára hatást tudjanak gyakorolni. Az 1995 óta főállásban politizáló Mziray ezidáig két párttársát juttatta be a helyi önkormányzatba, tehát az amúgy a saját garázsából kialakított főhadiszállásból menedzselte párt révén sikerült betennie lábát a döntéshozatal számára elérhető köreibe.

V.4.4. Az alkotmányos szabályozás, mint az „egypárt szindrómát” támogató keret és az ellenzéki erők lehetőségei a jövőre nézve

Annak ellenére, hogy a politikai paletta pártjainak többsége elkötelezettje a többpártrendszernek, a hosszú ideje monopol politikai hatalommal bíró CCM úgy

¹¹⁹ Diamond, Larry: Toward Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. 5. évf. 3. szám. 1994 július. 12. o.

vélekedik, hogy az alkotmány adekvát módon kezeli a különböző politikai csoportosulások akaratnyilvánítását és részvételét az ország egészét érintő folyamatokban. Ez természetesen a szükséges retorika, és miközben az alkotmány jogot biztosít minden állampolgárnak, hogy gyakorolja a gyülekezés és szervezkedés szabadságát, valójában minden objektív elemzés arra mutat rá, hogy a kapcsolódó törvényi szabályozás bizonyos esetekben az ellenzéki pártok által szervezett gyűléseket, akciókat, politikai jellegű tüntetéseket korlátozza. Ez a gyülekezési szabadság sajátos tanzániai értelmezését világítja meg.

A bemutatott folyamatok és trendek, amelyek az ötévenkénti elnök- és parlamenti választások alkalmával csúcsosodnak ki, mind egyértelműen azt mutatják, hogy a Forradalmi Állampárt hatalma olyan mértéket ölt, párhuzamosan a számos jellegtelen és gyenge pártformációval, amely a politikai irányítás szinte egyedüli letéteményesének jár ki. „Habár az ország de jure többpártrendszerrel rendelkezik, valójában de facto egypárt-állam,”¹²⁰ véli Chaligha professzor. A CCM bármit megtehet, és ha véletlenül az ellenzék ezt nem nézné jó szemmel – például tüntetés formájában tiltakozna az adott döntés ellen –, egyszerűen további, ellenzék-ellenes szabályokat fogantathat. Így tett többek között az 1985-ös Választási Törvény 2001 áprilisi módosításakor, amikor az időközi választások kiírását az adott képviselői mandátum megüresedéséig számított addig érvényben lévő 20-50 napos időkeretről 24 hónapra emelte. E lépés ellen az ellenzék azonnal az utcára ment, amely azonban mit sem ért: a parlament egyhangúlag szavazta meg a módosítást.

Tanzániának a nyugati értelemben vett „demokratikus nyitása”, az elvárt „jó kormányzás” tényleges működtetése még számos átalakulást – politikai és gazdasági értelemben egyaránt – kíván meg. Az a politikai örökség, amely körbe lengi a mindennapokat, mélyen gyökeret vert a társadalomban, és épp ezért hosszú időre van szükség a fejekben bekövetkező tényleges változtatási igények megfogalmazására. Első lépésben az ellenzéki formációk vezetőinek kell megváltozniuk. Sokan vélik úgy, hogy „amíg az ellenzék nem szerzi vissza [vagy éppenséggel meg] azt a morális támogatottságot, amellyel a támogatóikkal közösen folytatott konzultációkban értelmesen megfogalmazott politizálással leválthatja a CCM-et, illetve mindaddig, amíg nem teremti meg a széleskörű vidéki és városi érdekképviseleti bázist, Tanzánia számára a többpártrendszer eltűzött ábránd marad.”¹²¹ Én magam, a terepen látottak

---

¹²⁰ Chaligha, 2005: 135. o.

¹²¹ U.o.

és hallottak alapján úgy vélem, hogy elképzelhető: a mindennapok embereinek fejében nem feltétlenül fordul meg a változtatás iránti igény. A jelenlegi elnököt és pártját az általam megkérdezettek többsége jónak és alkalmasnak tartotta az ország vezetésére, a fejlődés és a jólét (talán pontosabb: a „jobblét”) eléréséhez szükséges út lefektetésére, vagy a meglévő út stabil megerősítésére. Természetesen léteznek a főárammal szembeni elképzelések, ellenzéki próbálkozások, amelyek plusz szint jelentenek a politika palettáján, de a mindennapokban bekövetkező változások számára nem fajsúlyosak. A CCM ellen a jelenlegi törvényi szabályozás alapján esélye sincs az ellenzéknek – tetézve a fent vázoltakkal. Egyedüli izgalom a zanzibári kontextus marad, amelyben a CUF képessé válhat – akár már 2010-re –, hogy magához ragadja a hatalmat.

V.5. Régiók, etnikai-vallási sokszínűség, törzsi politikai struktúrák

A szövetségi köztársaság 26 közigazgatási régiójában¹²² a népességeloszlás komoly aránytalanságokat mutat. Ez nem csoda, hiszen az urbanizáció és a megélhetési lehetőségek természetesen meghatározó tényezők a letelepedésben. Fontos továbbá, hogy az ősi afrikai kulturális viszonyok, különösképpen a törzsi összetartozás és a kisebb falvakban meghonosított együttélés a mai napig mérvadóak a családalapítás és a személyes élettér kialakítása során. A regionális népességeloszlást jól mutatja be az alábbi, a 2002-es népszámlálás során összegyűjtött adatok alapján megrajzolt térkép.

6. ábra Népsűrűség régióként (fő/km²)

Forrás: www.tanzania.go.tz/census/map2.htm

Az ábrán pontosan látszik, hogy a lakosság főként a volt főváros, Dar es Salaam (az ábrán DSM-mel jelölve) közeli régióban (1.793 fő/km²) és Zanzibár szigetének

¹²² A 26 régió a következőket takarja: Arusha, Dar es Salaam, Dodoma, Iringa, Kagera, Kigoma, Kilimanjaro, Lindi, Manyara, Mara, Mbeya, Morogoro, Mtwara, Mwanza, Pemba North, Pemba South, Pwani, Rukwa, Ruvuma, Shinyanga, Singida, Tabora, Tanga, Zanzibar Central/South, Zanzibar North, Zanzibar Urban/West

„Urban West” részén (1.700 fő/km²) koncentrálnak. A 2002-es felmérés szerint Zanzibáron összesen közel 1 millióan, az akkori fennmaradó több mint 33,5 milliónyi lakosból a kontinensen Dar es Salaam-ban pedig pár éve több mint 2,5 millióan éltek. A legfrissebb adatok szerint 2007-ben a teljes populációra vetített szám 38 millió fő volt. Zanzibár és Pemba szigeteinek további körzetei, valamint a Viktória-tó legjelentősebb kikötővárosa, Mwanza környéki régió, a Kilimandzsáró régió és a szuahéli tengerpart meghatározó Tanga régiója, továbbá a Mozambikkal határos Mtwara régió szintén – elsősorban a termőtalaj és a földből kinyerhető ásványi kincsek, valamint az idegenforgalom és kereskedelem biztosította könnyebb megélhetés miatt – viszonylag sűrűn lakott területek. A kontinens belsejében, az Unyamvézi-fennsíkon, a Maszai-sztyeppén, a Szerengeti-fennsíkon elterülő „magasföld füves térségein nomád pásztorkodás folyik (szarvasmarhatartás)”¹²³, amely létszámában sok, a sűrűséget tekintve azonban kisebb népcsoportoknak járul hozzá a mindennapi betevő előteremtéséhez. A kelet-afrikai szarvasmarhatartás egyébként a Nílus völgyéből indulhatott el, kb. az i.e. 2. évezred végén. „A pásztornépeknek szinte napjainkig egyetlen földműves társadalom sem örült. Egyrészt azért, mert a pásztorok termékeikre voltaképpen alig volt szükségük, hiszen a szükséges fehérjét biztosította számukra a tropikus vad bőség, a szavannai és az erdei növényi protein ..., valamint saját juh-, kecske-, sertés és baromfitartásuk és –tenyésztésük. ... Másrészt a pásztorok ... örökös fenyegetést jelentettek a földművesek számára.”¹²⁴ A pásztorok mindemellett az elsivatagodási folyamatot gyorsították fel, és közülük pont a kelet-afrikai maszaikat és milliós csordáikat kell megemlítenünk, „amelyek a kenyai és a tanzániai fennsíkon többet tesznek ma is a természet elpusztításáért, mint bármely orvvadász, bulldózer vagy rovarirtószer.”¹²⁵

A lakosság összetételét megvizsgálva kimutatható, hogy főként bantu nyelveket beszélő fekete-afrikai törzsek és közösségek alkotják Tanzániát. A közel 120 csoportosulás közül a legnagyobb etnikai közösséget a szukumák és a nyamvézik jelentik, külön-külön nagyjából az ország lakosságának egyötödét kitevő létszámaikkal. További jelentős számban élnek a haja, a ngonde, a csaga, a gogo, a ha, a hehe, a nyakjusza, a nyika, a ngoni, a jao és a maszai kisebbségi csoportok. A

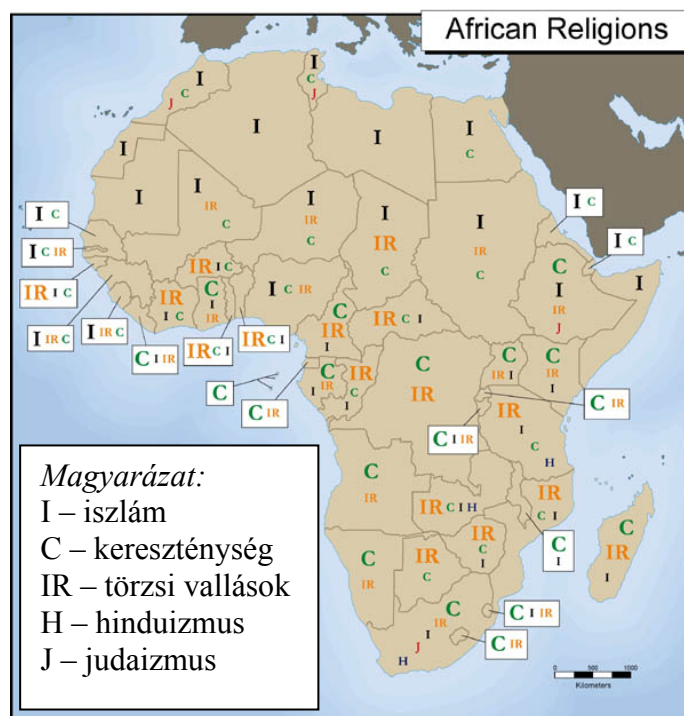
¹²³ Mari László (országleírások): *A Világ országai*. AGÁT Kft. TOP-O-GRÁF Térképészeti Iroda, Budapest 2000. 185. o.

¹²⁴ Ecsedy Csaba: A nomádok történeti mozgásának formái és szerepe Fekete-Afrikában. In: Kézdi Nagy Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története*. Nyitott Könyvműhely, Budapest 2008. 179-180. o.

¹²⁵ U.o.

lakosság soraiban fellelhetők még az indiai, a pakisztáni, az arab és az európai származásúak is, habár az utóbbiak tényleg csak elenyésző számban élnek, főként a nagyobb városokban, elsősorban a Dar es Salaam és a Kilimandzsáró régiókban. Az iszlám által dominált Zanzibáron zömében muzulmánok élnek. A római katolikus vallás mellett, amely a tanzániai egyházakban közel 9 millió hívőt számlál, a lakosság egyharmada hagyományos törzsi vallásokat követ.¹²⁶ A szigeten kívül az iszlám a kontinens másik harmadának nyújt lelki „táplálékot” és életmódbeli gyakorlatot. Az ősök kultusza köré épülő hagyományos animista „vallási hiedelmek és rendszerek egyik (európai szemmel nézve) leginkább szembeötlő sajátossága abban rejlik, hogy általában csak spirituális, ... virtuális szakrális terekkel rendelkeznek. ... A vallási hiedelmek leginkább etnokulturális kötődésűek. Szűkebb közösségi, néha családi, ritka esetekben ... személyi természetű kultikus terek lazák.”¹²⁷

A „szellemi és térbeli körülhatároltsággal, zártsággal” jellemezhető „tételes vallások” közül napjainkban is „két nagy világvallás rendelkezik számottevő spirituális, szakrális, kulturális, gazdasági és bizonyos politikai szereppel [a kontinens tekintetében]. ... [ezek] a kereszténység és az iszlám.”¹²⁸

7. ábra Afrikai vallások térképe

Forrás: http://exploringafrica.matrix.msu.edu/images/africa_religions.jpg

¹²⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Catholicism_in_Tanzania; utolsó módosítás az oldalon: 2007. november 26.

¹²⁷ Füssi Nagy Géza: Határtalan szakrális tér: Fekete-Afrika. In: Kézdi Nagy Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története*. Nyitott Könyvműhely, Budapest 2008. 237. o.

¹²⁸ U.o. 242. o.

A lakosság etnikai összetétele hosszú ideje „bejártott” regionális eloszlást mutat. A törzsek térbeli elhelyezkedése mindvégig meghatározó volt az ország életében, figyelembe véve, hogy számos esetben a gyarmati uralom időszakában – sőt a függetlenség óta eltelt évtizedek során is – a közigazgatás aleggységeit etnikai választóvonalak mentén alakították ki. A teljesség igénye kimondatja azonban azt a szerencsétlen tényt, amely a kolonizáció egyik legsúlyosabb következményeként értelmezhető: a gyarmatosító hatalmak által megrajzolt új afrikai határok közel 190 kulturális közösség területeit szeltek keresztül, vagy éppenséggel a kialakított új gyarmati területek százával fogtak egybe olyan csoportokat, amelyek egymástól teljesen különböző kultúrával, történelemmel, nyelvvel, vallással rendelkeztek.¹²⁹ Ez a későbbiekre nézve komoly problémákat hordozott magával, mitöbb, a mai napig etnikai eredetű konfliktusokat képes eredményezni.

Ahogy A. Gergely András fogalmaz, „minden társadalomban van valamiféle politikai rendszer, vagyis vannak olyan intézmények, amelyek szervezik és irányítják az emberek közös tevékenységét.”¹³⁰ E kijelentés a tanzániai népcsoportokra is természetesen érvényes, és az elmúlt években számos – főként külföldi szerző tollából származó – antropológiai szemléletű írás született a nagyobb etnikumok társadalmi és politikai berendezkedéséről. Ezek közül¹³¹ egy úti élményeket és terepmegfigyeléseket feldolgozó magyar szerző, Lóránt Attila, pazar képanyaggal illusztrálva részletesen mutatja be például a maszaik és a turkanák törzsi szerkezetét, szokásaikat, mindennapjaikat, a különböző ünnepi eseményekhez kapcsolódó szertartásokat (pl. esküvő, harcossá avatás). Ami az ő leírásából is egyértelműen kitűnik, az a törzsön belüli politikai struktúrák megléte. E struktúrák nemcsak törzsön belül leosztottak, hanem regionálisan is rendszerbe foglaltak. „Minden egyes területi körzetnek ... saját vezetője van. A leibon spirituális vezető, látnok és gyógyító egyben. Ő felügyeli a fontosabb szertartásokat, ő a rituálék beavatott szakértője, a közösség döntő tanácsadója, harci vezető.”¹³² A főbb szertartások egyebek között a törzsön belüli struktúrák közötti „előmenetelt” is szabályozzák. Ezek között találjuk a körülmetélést, amely a fiúk harcos (morán) korba lépésének kezdetét jelenti, a harcos

---

¹²⁹ Meredith, 2006: 1-2. o.

¹³⁰ A. Gergely András: *Politikai antropológia. (Interdiszciplináris közellátések)*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 8., Budapest 1996. 1. o.

¹³¹ Külön figyelmet érdemel egy másik magyar kutató, Régi Tamás 1999-es három hónapig tartó kelet-afrikai terepmunkáján szerzett élményeket érdekesítő módon bemutató kötete: Régi Tamás: *Nomádok között Kelet-Afrikában*. Anthropolis, Budapest 2006.

¹³² Lóránt, 2003: 53. o.

korszak befejezését lezáró „idősebb harcossá” avató ceremóniát, vagy a teljes jogú „érett korba lépés” megünneplését. Ha az A. Gergely András által említett, a törzsi politikai struktúrákat tartó „pillérek”-ben gondolkozunk, tisztán látszanak a munkamegosztáshoz, a döntéshozatali mechanizmusokhoz, vagy akár a vagyoni rétegződéshez kapcsolódó választóvonalak. A maszaiknál a harcosok például a közösség biztonságának őrzői, ők „védik meg a nyáját és a csordát a ragadozóktól. Ők keresik meg az elbitangolt jószágokat is. Emellett a harcosok védik meg a közösséget más törzsek ellenséges támadásaitól, s ők gyarapíthatják hadjáratokkal a marhaállományt.”¹³³ A vagyoni rétegződés egyébként pontosan a marhák számával van összefüggésben. Minél több marhája van az adott családnak, annál meghatározóbb helyet foglal el a törzsön belüli struktúrában.

A közösség „lelki tanácsadói, bírái” az idősek. Ők „szervezik és irányítják a vallási szertartásokat, összehívják a közösséget irányító tanácsot. Ők ismerik a hagyományos gyógyítás tudományát is.”¹³⁴ Az idősekből álló tanács tölti be a bírászkodás, ezáltal az igazságszolgáltatás funkcióját. Nagyon fontos, hogy döntéseiket „a közösség soha nem kérdőjelezi meg, azokat feltétel nélkül elfogadja.”¹³⁵ A döntéseket a törzs sajátos normarendszere szerint, ősi tapasztalatok tükrében hozzák meg. Ezek a modern tanzán állam – amelyre amúgy a zárt helyi közösségekben, különösen a nagyobb településektől távol, a külvilágtól elzártnan élők több forrás szerint is kritikusan tekintenek, és amelyet a mai napig nem igazán fogadnak el – törvényeivel limitáltan vannak összhangban, de ahogyan Lóránt megjegyzi, „az utóbbi időkben az öregek tanácsa a kormánysszervekkel is hajlandó lazán együttműködni, s szép lassan kezdik az anyaországok érvényben lévő polgári törvényeit is figyelembe venni – igaz, nem feltétlenül „szentírásként” használják azokat.”¹³⁶

E változás komoly problémákat jelent a törzsi, klán törvények szerint évszázadok óta élő helyi közösségek idősebb generációi számára. Dorothy L. Hodgson egy 1996-ban megjelent írása kiválóan mutatja be egy fiatal maszai nő, Aloya, saját apja által történő meghurcolását. A többpárti politizálás, politikai nyitás évének tekinthető 1992-ben a tanzániai Aloya bírósághoz fordult apja ellen, aki egy, a törzsükön belülről az apa által választott férfit akart lányához hozzáadni. A törzsi szokásokat betartva az apával megegyezett férj-jelölt rendszeren 35 marhát adott át az

---

¹³³ Uo. 66. o.

¹³⁴ Uo. 71. o.

¹³⁵ Uo. 73. o.

¹³⁶ Uo.

apának, hogy házassági ajánlatának komolyságát bizonyítsa. Aloya azonban már évek óta nem élt apjával, aki édesanyját – mint egyik feleségét – valójában még Aloya gyermekkorában elküldte házából, tehát hosszú évek óta nem állt vele kapcsolatban. Időközben a leány beleszeretett egy fiatal, tanult maszai férfiba, és elhatározták, hogy összeházasodnak. Masierr, a fiatalember, a törzsi elvárásoknak megfelelően a leánykérési zálogot jelentő marhákat Aloya édesanyjának és az Aloyát befogadó nagybácsiknak „megfizette”, majd pedig az anya és a nagybácsik áldásával elvette Aloyát. Házasságukból gyermek született, akit a születés utáni időszakban nem tudtak önfeledten nevelni, mert Aloya apja színre lépett. A maszai törzsi kultúrában élő apai hatalommal élve, a fent vázolt történések ellenére lányát „eladta” az általa választott férj-jelöltnek, és e döntésének érvényt szerezve, Aloyát és gyermekét falujába, saját szálláshelyére hozatta, és megparancsolta neki, hogy készüljön az esküvőre. Aloya természetesen nem tett így, sőt, hites férje segítségével elmenekült apja falujából, és a bírósághoz fordult. A Hodgson-cikk részletesen bemutatja, milyen tortúrát jelentett Aloyának a bírósági tárgyalás-sorozat, amelynek végén a független tanzániai bíróság Aloya igazát találta megalapozottnak, szembe állítva egymással a vének tanácsa által is alátámasztott törzsi szokásjogot a független tanzán állam alkotmányos jogrendszerével. Ez utóbbit a törzsi fölé helyezve, a bíróság kimondta, hogy a patriarchális maszai törzsi kulturális szokásokat természetesen tiszteletben tartva, a Tanzániai Egyesült Köztársaság alkotmányában rögzített passzusok a mérvadóak, amelyek garantálják minden állampolgár egyenlőségét a tanzániai törvények előtt, azaz nincs apa-lány fölé-alárendeltségi viszony az állam törvényei előtt. Az argumentáció során különösen az 1971-es Házassági Törvény került előtérbe, amely kimondja, hogy házassági szerződés abban az esetben köthető, amikor a házasulandó felek szabad akaratukból létesítik a házassági viszonyt. Aloya esete is azt bizonyította, hogy a demokratizálódó tanzán államban az ősi törzsi struktúrák képviselői is arra kényszerülnek, hogy felismerjék, és főként elismerjék, valamint saját tradícióikkal egybevevessék a változó hatalmi struktúrákat, és az e változásokból következő, a nemzet egészére vonatkozó és minden állampolgárra nézve kötelező érvénnyel bíró jogi normákat és szabályokat.

A helyi (töbnyire zárt) közösségek emberének gondolatvilágát, Füssi Nagy Géza szerint, „hiedelmeit és mindennapi életét ezernyi szállal át- meg átszővi a mágia

hite és annak páratlanul változatos gyakorlata.”¹³⁷ Az etnokulturális kötődésű hiedelmek sok esetben kapcsolódnak bizonyos félelmekhez, sorscsapásokhoz – az afrikai mindennapokban pedig a küzdelem az életbenmaradásért, egy jobb minőségű életért sokszor társul azzal, hogy az egyén varázslóhoz fordul, az ő segítségét kéri szenvedésének enyhítésére. „Elkél tehát a segítség, bármily obskúrus is legyen alkalmasint a megsegítettek, vagy éppen a külső megfigyelők szemében annak forrása, illetve működése.”¹³⁸

Az elmúlt év során a tanzániai Mwanza város és térsége újabb ügy miatt került a híradások középpontjába. Amellett, hogy Szukumaföld legnépesebb települése (tanzániai viszonylatban a második legnagyobb város több mint 400.000 lakossal), és a 2004-ben készült francia-belga-osztrák dokumentumfilm, a *Darwin rémálma*, jelentősen felkeltette a nemzetközi közönség érdeklődését a várossal és a Viktória-tó körüli emberi sorsokkal kapcsolatban, brutális, több esetben rituális gyilkosságok keltenek rémületet a kelet-afrikai albínó¹³⁹ közösségekben.

Fehér bőrrükkel, még fehérebb hajukkal és piros(as) szemükkel az albínók eddig sem voltak kívánatos személyek Tanzánia szerte. Démonoknak, a volt fehér gyarmatosítók szellemeinek tartják őket. Ma vadásszák őket, úgy, mint a vadállatokat a szavannákon. A főként kis településeken elterjedt babonák szerint, ha valaki albínó vért iszik, vagy egy albínó ember csontjából készít magának talizmánt, szinte egyik napról a másikra meggazdagodhat, de bizonytalannal megtalálja szerencsését. A „csodadoktorok fővárosaként” is elhíresült Mwanzában – ahol több mint 3000 regisztrált „boszorkánydoktor” tevékenykedik – azt tartják, hogy bizonyos betegségek gyógyításához is szerencsés albínó testrészeket beszerezni. A hiedelem szerint, ha a tavon halászók albínó haját fonnak hálójukba, nagy fogást remélhetnek.

2008 folyamán negyven körüli gyilkosságot jelentettek, de a helybéliek szerint a szám meghaladta a hatvanat is. A brutális mészárosok senkit sem kíméltek: gyerekeket, idősebbeket egyaránt lemészároltak, megcsonkítottak – ráadásul általában

---

¹³⁷ Füssi Nagy Géza: Varázslók és varázslatok Fekete-Afrikában. *Africana Hungarica*. 2007/1-2. szám. 2007. 97. o.

¹³⁸ U.o. 102. o.

¹³⁹ A Lapoda Multimédia Kislexikon (Buday József bejegyzése) szerint: (A latin *albus* „fehér” szóból): öröklött pigmenthiány, a színanyag képződésének veleszületett zavara, mely csökkent vagy hiányzó pigmentációban nyilvánul meg. Több formája ismert, bizonyos esetekben az írisz és az ideghártya pigmentációja hiányzik, más esetekben pigmenthiány (a melanin nevű festékanyag hiánya) lép fel a bőrben és a hajban is. Mindkét forma gyakran a látásélesség csökkenésével jár, ezért ezeknek a gyermekeknek az oktatása speciális módszereket igényel.

a fekete bőrű családtagok szeme láttára. Az albínók amúgy sem élnek sokáig, csupán kettő százalékuk él negyven évnél tovább. Az esetek többségében ennek hátterében a bőrrák áll, amelynek kialakulása mindannyiukat hatványozottan veszélyezteti – a nap az egyik legnagyobb ellenségük. No, meg „csodadoktoroknak” szállító gyilkos bandák.

A nemzetközi nyomásnak is engedve, Jakaya Kikwete elnök kormányzati lépések sorát tette meg az elmúlt hónapokban az albínó lakosság védelme érdekében. A rendőrség az ország minden szegletében összeírja az albínókat, hogy nyomon követhetően lehessen a védelmükre kelni. Rendőrök kísérik az albínó gyerekeket iskolába, hogy útközben ne érhesse őket bántódás. Az elnök külön parlamenti vizsgálóbizottságot hozott létre és Al-Shaymaa Kwegyir képviselőasszonyt, a Bunge első albínó képviselőjét bízta meg annak vezetésével. A vizsgálat jelenlegi szakaszában Al-Shaymaa Kwegyir nem győzi hangsúlyozni, hogy a meglévő hiedelmekkel kell szembe mennie a kormányzati politikának: el kell magyarázni az embereknek, hogy az albínók nem „szerencsések”, nem kivételesek, nem rendelkeznek varázserővel, földöntúli képességekkel – ugyanolyan emberek, mint a többségi fekete bőrű populáció, sőt, sokkal több veszélynek vannak kitéve azért, hogy pigmentek hiányában érzékenyebben reagálnak a természet erőinek kihívásaira.

A gyilkolászat azonban folytatódik, mitöbb régiós szinten terjed. A tanzániai „boszorkánydoktorok” nem egy ízben adnak el például albínóbőrt Kongóban. 2008 májusában egy kenyai nőt mészároltak le, szemeit, nyelvét kitepték, mellét levágták a testéről. 2009 elején hatékonyabb fellépést fogantatosított az ugandai rendőrség is: különleges egységet hozott létre a rituális gyilkosságok megfékezésére. Az akció indulása óta több „csodadoktor” tartóztattak le, sok fétistárgyat semmisítettek meg, rejtekhelyet fedtek fel. A híradások szerint az egyik főgyanúsított részletesen beszámolt arról, hogy a meggyilkolt tetemet maguk a „páciensek” hozták el neki, hogy rituális feláldozásával juthassanak munkahelyhez.

A térség országainak hétköznapjait az extrém szegénység, az alacsony szintű és sokak számára nem könnyen elérhető oktatás és a mindent átszövő korrupció abba az irányba hajtja, hogy az emberek – különösen az elzártabb, kis településeken – még erőteljesebben nyúljanak a babonákhoz, és kérjék a „csodadoktorok gyógyítását”. Az afrikai kontinens egészére vetítve minden négyezredik ember albínó. Csak Tanzániában 170 és 300 ezer fő közé teszik a populáció nagyságát. A szuahéli nyelven csúfolásra kitalált szóval, a *zeru zeru*-val (nagyjából annyit tesz: szellem) illetett

albinókat tömörítő civil szervezet, az 1980-ban alakult Tanzanian Albino Society a felvilágosításban, az oktatásban látja a megoldás kulcsát. Magának a szónak a használatát egyébként, a BBC szerint, 2000-ben betiltották.

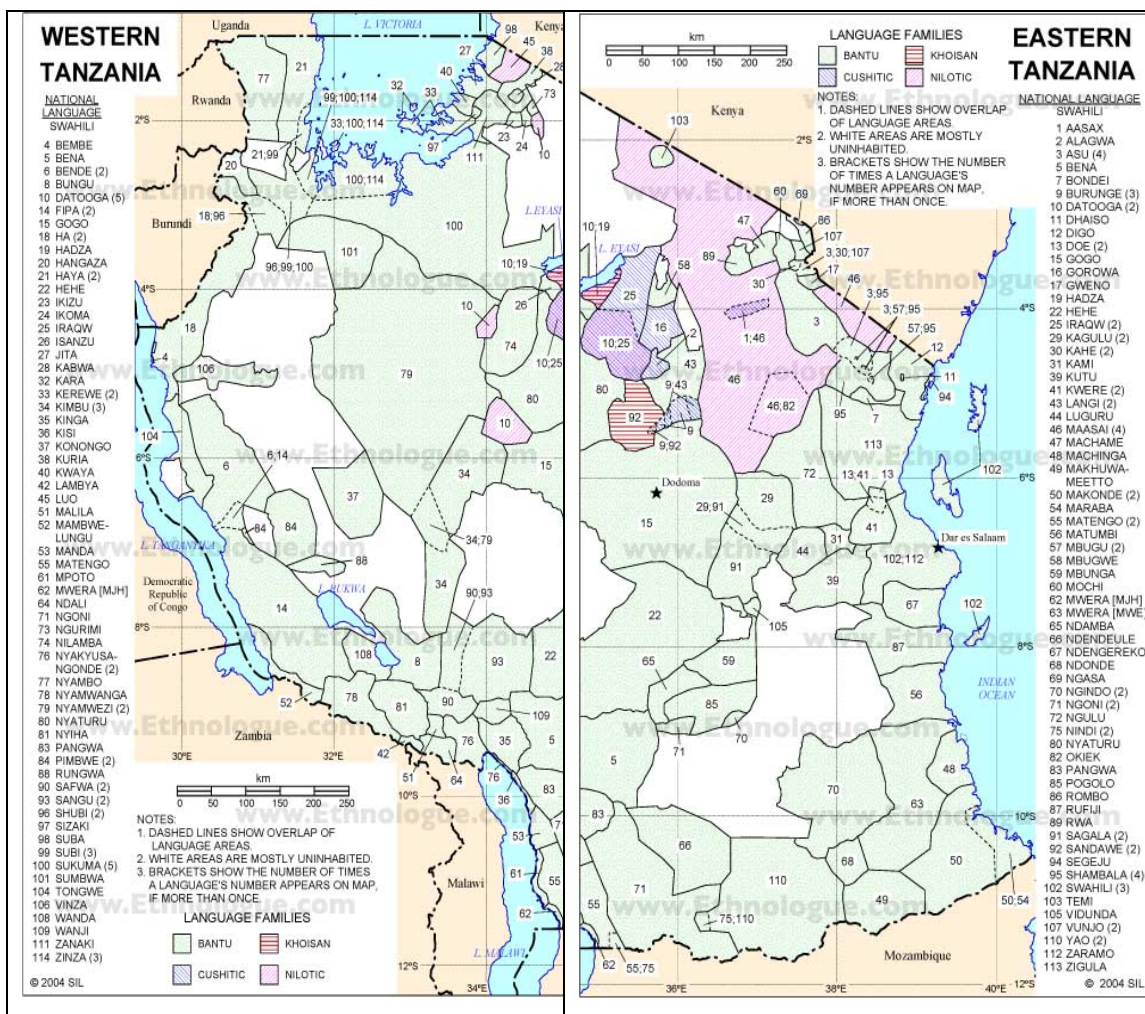
Részben az albinók egyenlő megítélésének hirdetéséért hozta létre a kanadai Peter Ash – maga is albinó – az Under the Same Sun (magyarul kb. Ugyanaz a Nap süt ránk) non-profit szervezetet. Együttműködésben az Action on Disability and Development (ADD) nevű brit jótékonyági szervezettel Ash több ezer támogató aláírást gyűjtött össze világszerte, és a tanzániai kormány tagjaival folytatott tárgyalásai során megelőzési céllal szerveződő felvilágosítási programok indítását kezdeményezte. Maga az elnök és miniszterelnöke, Mizengo Pinda a keményebb hatósági fellépéseket sürgette a gyilkosokkal szemben. Pinda, aki a korrupciógyanú miatt lemondott Edward Lowassát követte a kormányfői székben 2008 februárjában egyik, a gyilkosságoktól érintett régióban tett látogatása során erősen vitatott kijelentést tett: meg kell ölni azt, aki albinót gyilkol. Sokak szerint – én magam is velük értek egyet – nem ez a megoldás: nagyobb figyelmet kell fordítani az oktatásban részesíthető lakosság képzésére, hagyományainak, hiedelmeinek megismerésére, megismertetésére, és általában az írástudók számának növelésére. Még több iskolára, még kiterjedtebb oktatási hálóra, felvilágosítási programokra van szükség. Ennek megvalósulása a helyi közösségek, a nemzeti kormányok és a nemzetközi aréna szereplői számára egyaránt közös érdek.

V.6. Multilingvális Tanzánia és az „egy nemzeti nyelv” kérdése

Ha a kontinensek számára versenyt írnának ki azzal kapcsolatban, hogy melyikükön beszélnek a legtöbb nyelvet, egyértelműen Afrika nyerne: számos nyelvész, nyelvkuató és például az AfricanLanguages.com honlap szerint megközelítőleg 2 ezer nyelvet, közel 8 ezer különböző nyelvjárást (dialektust) beszélnek Afrika országaiban¹⁴⁰. Egy 2004-es SIL-kimutatás szerint csak Tanzániában 127 nyelvet beszél a lakosság (ld. 8. ábra).

---

¹⁴⁰ Megjegyzendő, hogy közel 7.000 élő nyelvet tartanak számon a világon. A mérvadónak számító <http://www.ethnologue.com/> internetes portál 6.912-ről beszél.

8. ábra Tanzánia nyelvi sokszínűsége
 Forrás: SIL International (2004)

Az ország két hivatalos nyelve közül az angolt több mint 1,5 millióan beszélik, a szuahéli pedig igazi közvetítő nyelvként funkcionál. Sean Scheiderer „Triglosszia Tanzániában” című írásából kiderül, hogy standard nyelvként egyidejűleg több nyelvváltozat szolgál a társadalom tagjainak a kommunikáció során gondolataik kifejezésére. A „kétszeresen átfedő diglossziának” is nevezett nyelvi helyzet alapjául szolgál maga a diglosszia, amely David Crystal magyarázata alapján olyan helyzet, „amelyben két egymástól jelentősen eltérő, meghatározott társadalmi funkciót betöltő nyelvváltozat [közül] ... az egyik ... változatot (illetve annak több helyi változatát) a hétköznapi beszédhelyzetekben, a másikat pedig speciális célokra, főleg formális beszédhelyzetekben és írásban használják. ... az előbbire mint „közönséges” (K), az utóbbira pedig mint „emelkedett” (E) változat utalunk.”¹⁴¹ A tanzániai helyzet ennél

¹⁴¹ Crystal, 1998: 62. o.

kicsit bonyolultabb, ugyanis az angol és a szuahéli mellett megjelenik legalább egy ún. „vernakuláris”¹⁴² (tehát összesen minimum három nyelv), amely általában az alsó társadalmi osztályokba tartozó nem standard angol nyelvváltozatra utal. Ahogyan az aktuális interakció és helyzet megkívánja, valamint a társadalmi normák diktálják, írja Scheiderer, a beszélő egyik kódrendszerrel a másikra, azaz egyik változatról a másikra váltva fejezi ki magát¹⁴³. „A tanzániai gyermekek egy vernakulárist otthonaikban sajátítanak el ... a szuahélit általános iskolában tanulják, amely, mint a tanítás nyelve az E változat irányába mutat, amíg a játszótéren és otthon használt vernakuláris K-nak minősül. ... E két nyelv klasszikus diglossziát mutat, ugyanis a szuahéli és valamennyi tanzániai vernakuláris a bantu nyelvek családjába tartoznak.”¹⁴⁴ A kis létszámú középiskolákban és egyetemeken a regionálisan egyedi vernakulárisok használata lehetetlen. A szuahéli ebben a közegben átminősül K változattá, míg a „siker kulcsának” aposztrofált angol nyelv lesz az új E. A két nyelv pedig ún. kiterjesztett diglossziát húz meg annak fényében, hogy a szuahéli és az angol nyelvek nem állnak közeli rokonságban egymással. Tanzánia egészét tekintve elmondható tehát, hogy „a szuahéli a nemzeti szinten jelenti a kulturális és kommunikációs közlekedő nyelvet, míg az angolt hivatalos, üzleti, kereskedelmi és jogi kontextusokban és interakciókban, valamint a felsőoktatásban használják. A vernakulárisok kizárólag helyi szinten használatosak, de ezeken a szinteken szinte mindenfajta beszélgetés alkalmával, állandóan.”¹⁴⁵ A képet még bonyolultabbá teszi, hogy további eltérések fedezhetők fel a rendszerben a regionális eloszlás tükrében, azaz a városi és a rurális környezet függvényében.

Crystal felhívja továbbá a figyelmet arra is, hogy a „diglossziára épülő nyelvi szituációk elvesztik stabilitásukat az egyedüli standard nyelv érdekében indított nagyszabású mozgalmak hatására – mint amilyenekkel a politikai egyesülést, nemzeti

---

¹⁴² „A struktúrájában és a nyelv történetéhez való viszonyában legszabályosabb stílus a vernakuláris nyelv, vagyis a köznyelv, az a beszélt stílus, amelyben a legkevesebbet fordítják tudatosan a beszédre. ... Petyt (1980, 25. o.) ... a következőképpen határozza meg: «egy meghatározott ország vagy régió beszéde», vagy szakszerűbben: «a beszéd olyan elsődleges formája, amely a kommunikáció elsődleges formájaként száll szülőről a gyerekre». Ha ez a forma a standard angol, akkor ennek a gyerekek a standard angol a vernakuláris nyelve, ha egy regionális dialektus, akkor a gyermek vernakuláris nyelve ez a dialektus.” Wardhaugh, Ronald: *Szociolingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest 1995. 22, 38. o.

¹⁴³ Ez a codeswitching (kódváltás/kódváltogatás), azaz a beszélgetés közbeni nyelv/nyelvváltozat-váltás jelensége.

¹⁴⁴ Scheiderer, Sean: *Triglossia in Tanzania*. 1999.

Interneten: <http://home.columbus.rr.com/sciences/tanzania.htm>

¹⁴⁵ U.o.

identitást vagy irodalmi reformot hirdető programokban találkozhatunk.”¹⁴⁶ Tanzánia esetében ez a következőt takarja: a nemzetépítés folyamatában a szuahéli nyelv kimagaslóan fontos szerepet játszott, valójában, „nemzeti építkezés és az Ujamaa terjesztése kéz a kézben jártak,”¹⁴⁷ és a „felhasználó-barát” politikai ideológia a születőben lévő új nemzet közvetítő médiumaként a szuahéli nyelvet definiálta. Ma a nyelvi szituáció a fentiekben leírtak alapján egyértelmű és stabil. A nyelvváltozatok ilyen formán megvalósuló egymás mellett élése alátámasztja az etnikai csoportok békés egymás mellett élését, ezáltal elősegítve az ország politikai stabilitását. A nemzeti identitás erősítését célozza a széles körben használt „nemzeti nyelv”, az etnikai hovatartozás jelentőségét pedig a saját etnikum keretein belül használt törzsi nyelv növeli. „Sok [afrikai] országban a legkisebb közös többszörös elveként még ma is az egykori gyarmatosító nyelvét használják hivatalos nyelvként ... ezen nyelvek belső kohéziós ereje azonban gyenge.”¹⁴⁸ A kohéziós erő növelése pedig elengedhetetlen egy multietnikumú, nemzeti identitását kereső, új nemzeti identitást definiáló ország életében.

Az etnikailag és kulturálisan is sokszínű Tanzánia a kelet-afrikai térség politikai értelemben vett legstabilabb állama. Stabilitását köszönheti, láttuk, egyrészt annak a nemzetépítő politikának, amelyet Julius Nyerere, valamint az ő nyomdokain haladva valamennyi eddigi tanzániai elnök, így Mwinyi, Mkaapa és a jelenlegi Kikwete is folytatott, másrészt, hogy egyetlen törzs sem volt képes dominanciát kivívni a többi népcsoport fölött. A Nyerere-féle nemzetépítésnek pedig kulcselemét jelentette a vázolt egy nemzeti nyelv hivatalossá tétele.

E sajátos nyelvpolitikának azonban Stephen M. Neke és Jan Blommaert kritikus hangvételű írása¹⁴⁹ szerint az oktatási rendszer reformjával kellene összhangban lennie. Az angol nyelv presztízse és dominanciája az 1980-as, 1990-es években és még inkább a 21. század első éveiben egyre jelentősebb választóvonalat húz a társadalomban. Annak ellenére, hogy a 38 millió lakost számláló országban a lakosság kisebb hányada, közel 1,5-2 millió ember beszéli az angolt, egyértelmű, hogy a munka világában az tud jobban fizető állást – vagy állást egyáltalán – találni, aki

---

¹⁴⁶ Crystal, 1998: 62-63. o.

¹⁴⁷ Blommaert, Jan: *State Ideology and Language: the politics of Swahili in Tanzania*. LICCA Papers Nr. 3. Gerhard-Mercator University, Duisburg 1997. Interneten: http://africana.rug.ac.be/texts/research-publications/publications_on-line/Swahili_in_Tanzania.htm

¹⁴⁸ Búr, 2002: 303. o.

¹⁴⁹ NEKE, Stephen M. & BLOMMAERT, Jan. Consolidating the colonial language policy: English in education in Tanzania. Interneten: <http://africana.rug.ac.be/texts/publications/stephen/Ss14.rtf>

beszéli a volt gyarmatosítók nyelvét. Blommaerték szerint azonban a nyelvpolitikának pontosan azt kellene elősegítenie, amely egykoron Nyerere „fegyvereként” az egész nemzetre kihatással volt, azaz az angol nyelv hegemóniájának visszaszorulását, és a szuahéli nyelv előretörését mindazokban a szektorokban, ahol ma még kizárólag az angol a kommunikáció eszköze. A szuahéli ilyen irányú fejlesztése, erősítése tehát a nemzeti identitást, a társadalmi kohéziót támogató lépés, amelyet a politikai vezetőknek meg kell tenniük annak érdekében, hogy képesek legyenek csökkenteni az egyre fokozódó társadalmi különbségeket.

VI. Önkormányzatok és civil társadalom

VI.1. Önkormányzatiság több felvonásban

Bármely társadalom életében alapvető igény mutatkozik a helyi szinteken, a helyi közösségekben történő felelősségvállalásra, a helyi ügyek intézésében biztosítható aktív szerepvállalásra, és általában a helyi közösség tagjait közvetlenül érintő kérdések kapcsán felmerülő döntések meghozatalára. Demokratikus rendszerváltások, társadalmi átmenetek során magának a váltásnak „természetes velejárója, hogy a települések igazgatási struktúrájának kialakításakor valójában a hatalomgyakorlás egyik fontos területét kell «a rendszerbe» illeszteni.”¹⁵⁰ E fejezetben a disszertáció a hatalombirtoklás és -gyakorlás kérdéskörét vizsgálja meg a *centrum* és a *locus*, a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok viszonyrendszerében. A diszkussziót a volt brit gyarmatosítók örökségének tekinthető kétszintű (*two-tier*) területi önkormányzati rendszer elemei és a közöttük lévő kapcsolatok feltérképezése, valamint a tanzániai közigazgatás modernizálásának fő reform elképzelései és a közeljövő legfontosabb kérdései, feladatai zárják.

Egy 2001 novemberében publikált LEAT¹⁵¹ tanulmányból kiderül, hogy a helyi önkormányzatnak, mint adminisztratív rendszernek meglehetősen hányattatott sorsa volt Tanzániában.¹⁵² Először a gyarmati időszak alatt próbálták meg intézményes keretbe foglalni a decentralizációs törekvéseket, majd a vezető politikusok 1984-ben újra nekiveselkedtek a koncepció gyakorlati megvalósításának. A brit uralom időszakában a politikai hatalmat birtokló gyarmatosítók részben a helyi népcsoportok kezébe akarták adni a hatalmat, hogy sorsuk felett (részben) rendelkezhessenek. Ezt a brit gyakorlatot világszerte ismerték – legalábbis a britek által meghódított területeken –, és „indirekt hatalom”-ként tartották számon. A lugardizmus néven elhíresült elv a Nigériában tevékenykedő Lord Frederick Lugard nevéhez fűződik, aki az 1922-ben publikált *Kettős mandátum a brit trópusi Afrikában*

---

¹⁵⁰ IVANCSICS Imre: A helyi önkormányzatok feladat- és hatáskör telepítésének főbb sajátosságai. In: ÁDÁM Antal & KISS László (szerk.): *Elvek és intézmények az alkotmányos jogállamban*. Budapest, Vadas Nyomdaipari Kiszövetkezet. 1991. 107. o.

¹⁵¹ A Lawyers' Environmental Action Team 1994-ben alakult meg, mint Tanzánia első környezeti joggal foglalkozó civil szervezete. Tagjai között olyan jogászokat és ügyvédeket találunk, akik a környezet helyes és fenntartható menedzsmentjével, valamint a demokratikus kormányzással foglalkoznak. Részletesebben ld. az Interneten: <http://www.lead.or.tz>

¹⁵² A hivatkozott tanulmány megtalálható: <http://www.lead.or.tz/publications/decentralization/legislation.php>

című könyvében fejtette ki és rögzítette e közvetett uralom alapjait és kereteit. „A közvetett uralom kiegyezést jelentett a prekoloniális korszak vezető rétegével, de csak ott lehetett eredményesen alkalmazni, ahol viszonylag fejlettek voltak a társadalmi viszonyok.”¹⁵³ A hivatkozott nyugat-afrikai példák (észak-nigériai, aranyparti) mellett Kelet-Afrikában egyértelműen a bugandai és a tanganyikai területek említhetők meg e kategóriában. 1926-ban az Őslakos Hatóságok felállításáról szóló rendelet (*Native Authorities Ordinance*) központi elemeként határozta meg a gyarmati erők, hogy az általuk kijelölt főnök (*chief*) mind igazgatási, mind bírósági hatalommal rendelkezhet saját közösségében. Ennek értelmében a főnökök felügyelték a törvényes rendet, begyűjtötték az adókat, a kormányzati intézkedéseket végrehajtották, és ha kellett, igazságot szolgáltattak vitás kérdésekben. Felettük a Körzeti Megbízott tevékenykedett, aki a gyarmati adminisztráció közvetlen képviselőjét testesítette meg. Azáltal, hogy a gyarmati hatalom ennyire kontroll alatt tartotta a főnöki rendszert, tehát a falvak adminisztrációját, az őslakos hatóságok igazi szabad mozgástérrel nem rendelkeztek, valójában a központosított gyarmati kormányzati gépezet legutolsó láncszemét jelentették – azt a végpontot, amely a legalsó szinteken hajtja végre a központi akaratot.

A britek 1953-ban az ún. Helyi Önkormányzati Rendelettel (*Local Government Ordinance*) átalakították az őslakos hatóságok rendszerét, részben választásokkal, részben továbbra is kinevezésekkel politikai legitimitást biztosítottak a helyi vezetőknek.¹⁵⁴ Maguk az őslakos hatóságok megszűntek, helyettük helyi önkormányzati hatóságok alakultak, a főnökök pozíciója ugyan eltűnt, az indirekt hatalomgyakorlás azonban hosszú évekig még tartósnak bizonyult.

A későbbi posztkoloniális állam az örökölt helyi önkormányzati rendszert nem törölte el, hanem beépítette a TANU politikai szerkezetébe. Egy 1962-ben született rendeletmódosítással azonban a főnökök szerepét és funkcióit teljesen kiiktatták, ezáltal őket abszolút súlytalanná tették – és azt láthattuk, például Aloya történetében, hogy az ősidők óta megkérdőjelezhetetlenül elfogadott törzsi döntéshozatali mechanizmusokkal nem „kompatibilis” állami elvárások milyen konfliktusokat voltak képesek eredményezni. Tanganyika 1961-ben elnyert függetlenségének időszakában

---

¹⁵³ Búr Gábor: Afrika. In: Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet. 91. o.

¹⁵⁴ A folyamatot részleteiben mutatják be, valamint a rendeletek és szabályozások pontos hivatkozási számait is közlik az említett tanulmány szerzői: MNIWASA, Eugene & SHAURI, Vincent: *Review of the Decentralization Process and Its Impact on Environmental and Natural Resources Management in Tanzania*. Dar es Salaam, LEAT. November 2001

azt állíthatjuk, hogy sem a vidéki, sem a városi önkormányzatok nem mutattak demokratikus jegyeket, sőt, ahogyan Issa Shivji fogalmazta meg, „extrém centralizáció és hatalomkoncentráció fémjelezte a despotikus gyarmati hatalmat és annak utóéletét.”¹⁵⁵ Ha áttekintjük a „posztkolonialista decentralizáció” első két fontos időszakát, az 1972-1982 közötti és az 1983-1998 közötti periódusokat, látható, hogy a mai napig fenntartásokkal kezelendő a helyi önkormányzatiság fogalomköre a továbbra is fennálló erős központi hatalommal és centralizáló erőkkel jellemezhető tanzániai viszonyok miatt.

Az 1970-es évek elejének legfontosabb tennivalója volt, hogy a szocialista fejlődéssel összhangban szerveződjön át a helyi adminisztráció rendszere. Láttuk, kezdetben Nyerere az önkéntes „faluszerveződés” mellett kardoskodott, ám hamar elfogyott a párt türelme és 1973-ban kötelezővé tették az emberek ujamaakba történő költözését, ezzel egy új falurendszer kiépülését. Az állampárt filozófiájának megfelelően, a rendszernek teret kellett biztosítani a helyi közösségekben élők és dolgozók számára szabadságuk, a helyi ügyek intézésében garantált részvételük és döntéseik meghozatalában. Az 1972-es decentralizációs törvény azonban a helyi képviselői tanácsokat megszüntette, és az állampártiság eszméit követve megerősítette a hatalmon lévő párt, a TANU vezetőinek és bürokratáinak szerepét a helyi ügyek rendezésében. Oyugi szerint az 1972-1982 közötti tíz évet éppen e törvény miatt félrevezetően és helytelenül nevezik a decentralizáció első évtizedének.¹⁵⁶ Ugyan egy 1975-ben elfogadott törvény kimondta a falugyűlés (*village assembly*) és a falutanács (*village council*) létrejöttét, ezáltal egy demokratikusabb új rendszer látszatát keltve, e szervek is a körzeti közigazgatás és bürokrácia szintje alá lettek betagolva. A hivatalnokok által dominált elburjánzó bürokrácia csírájában fojtotta el a legalsó szintekről érkező igények megvalósítását, és valószínűleg erőteljesen hozzájárult az ország gazdasági összeomlásához is.

A Nyerere-korszak utolsó éveiben, de még inkább a Mwinyi¹⁵⁷-korszak első éveiben újra napirendre került a helyi önkormányzati rendszer kialakítása.

---

¹⁵⁵ Shivji, Issa G.: Democratic village governance: A contested terrain. In: Yahya-Othman, Saida et al. (eds.): *Why is Tanzania still poor 40 years after independence? Proceedings of the 6th UDSM Convocation Symposium 2003*. UDSM Convocation, Dar es Salaam 2004. 79. o.

¹⁵⁶ Oyugi, Walter O.: *Bureaucracy and Democracy in Africa*. Heinemann Educational Books Inc., University of Nairobi 1998.

¹⁵⁷ A Nyerere-korszak lezárultával, 1985-ben Ali Hassan Mwinyit, Zanzibár akkori elnökét, Nyerere helyettesét választották meg elnöknek. Mwinyi 1995-ig töltötte be az elnöki posztot, amikor is az első szabad többpárti elnökválasztáson Benjamin Mkapa szerezte meg a mandátum elnyeréséhez szükséges többséget.

Feltérképezve az 1970-es évek végén az ujamaa-rendszer összeomlásával együtt párosult, egyre terebélyesedő gazdasági válság gyökereit, a politikusok hatékonyabb, kevesebb bürokratikus elemet tartalmazó részvételi lehetőséget kívántak biztosítani a helyi közösségeknek a saját életüket befolyásoló döntéshozatali folyamatokban, és újradefiniálták a falvak, a körzetek és a régiók szintjeit, valamint az ezekhez tartozó intézményeket. Ahogyan Amon E. Chaligha, a University of Dar es Salaam politológus professzora levezette, az 1982-ben és 1983-ban elfogadott törvénymódosítások lehetővé tették, hogy megteremtődjenek az önkormányzatok működését garantáló szervezeti és működési feltételeket szabályozó keretek.¹⁵⁸ Ezt a törekvést erősítették tovább az 1990-es években végbemenő további gazdasági és politikai változások. Ahogyan Mniwasa és Shauri fogalmaznak, brit mintára, a parlamentáris alkotmány egyik alaptörvényének, az ún. „*Bill of Rights*”-nak 1985-ös és a többpárti demokráciát bevezető alkotmánymódosítás 1992-es elfogadása kitért a lehetséges teret, amelyben az emberi jogok és alapvető szabadságok, a jogállamiság, a politikai transzparencia és a helyes kormányzás tiszteletben tartása határozza meg a politikát.”¹⁵⁹ Mindezekhez mérten a helyi hatóságok a feladatok decentralizálása szellemében megkapták a jogot, hogy a helyi közösségek számára, például az oktatás, az egészségügy, a kereskedelem, a szegénység felszámolásáért folytatott harc, a bírások területén különféle szolgáltatásokat biztosítsanak. Ezzel együtt továbbra sem oldódott meg a túlzottan központosított hatalmi kontroll feloldása – az újabb rendszerben a szolgáltatások biztosítására helyezték a hangsúlyt, de a módszereket tekintve nem ment végbe a hatalom tényleges devolúciója.

A decentralizációs politikát a szövetségi parlament által 1997-ben elfogadott, a Regionális Közigazgatásról szóló törvény (*Regional Administration Act*) szabályozza. Ennek értelmében, az 1894-es brit Helyi Önkormányzati Törvénynek (*Local Government Act*), – amely városi és vidéki körzeti tanácsoknak (*urban and rural district councils*) biztosított teret – a helyi adottságokhoz mérten átszabott variánsaként, szintén két fő szinten, városi és körzeti tanácsokban ad lehetőséget a helyi közösségeknek a hatalomgyakorlásban való részvételre. A vidéki önkormányzatokon belül megkülönböztethetjük a falu, kerületi és körzeti tanácsokat,

---

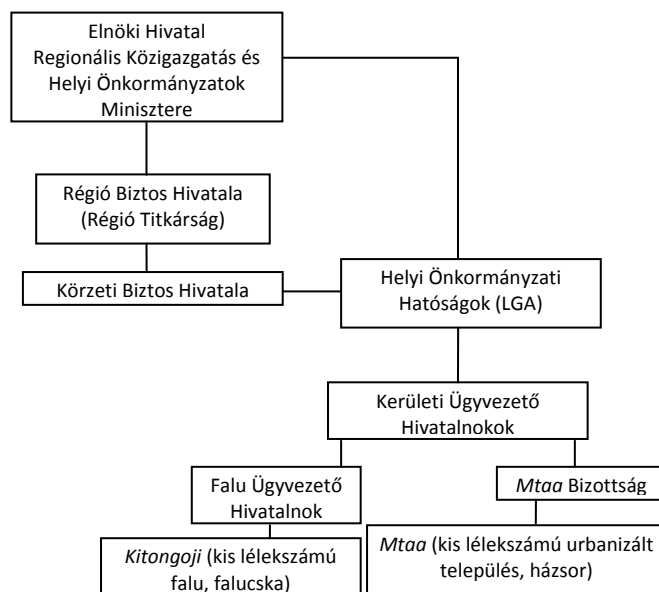
¹⁵⁸ Chaligha, Amon E.: *Local Government in Tanzania*. University of Dar es Salaam.

Interneten: <http://www.tanzania.fes-international.de/Activities/Docs/LocalGovernment.html>

¹⁵⁹ Mniwasa, Eugene – Shauri, Vincent: *Review of the Decentralization Process and Its Impact on Environmental and Natural Resources Management in Tanzania*. Dar es Salaam, LEAT. November 2001

Interneten: <http://www.lead.or.tz/publications/decentralization/legislation.php>

amelyek közül a Körzeti Tanács (*District Council*) fogja át a többi működését. Figyelemre méltó a Titkár vagy eredeti nevén *District Executive Director*, aki valójában a központi kormányzat által kijelölt ügyvezető igazgatója a tanácsnak. Feladatai között elsődleges fontosságú annak a titkári szerepkörnek a betöltése, amely a tanácsülésekhez kapcsolódik: szavazati jog nélkül az ülések meghatározó szereplője, mind az előkészületeket, mind az utómunkálatokat (jegyzőkönyv) tekintve. A Tanács további tagjai közül fontos még megemlíteni azokat a speciális helyeket elfoglaló női tanácsnokokat, akiket a politikai pártok küldhetnek a Tanácsba. Hasonlóan a parlamenti helyek elosztásához, törvény kötelezi a Tanácsokat, hogy a tagok minimum 25, maximum 33 %-a nő legyen, ezzel is két meghatározó társadalmi jelenségre felhívva a figyelmet: 1. az afrikai nők társadalmi kirekesztettségének és alsóbbrendű szerepének megszüntetésére; 2. a társadalom politikai értelemben vett aktivizálására, nemtől, nemzetiségtől, kortól függetlenül.

9. ábra A regionális és helyi önkormányzatok rendszere
 Forrás: saját rajz IDM 2001 In: Baker–Wallevik, 2002: 13. o. alapján

VI.2. Reform és civil részvétel

A helyi önkormányzatok átalakításának napjainkban aktuális fejezete azt a célt tűzte ki maga elé, amely a közösségeknek elérhető szolgáltatások, helyi hatóságok által hathatósan támogatott kinyitását, fejlesztését szolgálja. A Helyi Önkormányzati

Reform Program 1996–2000 elnevezésű elképzelés két szinten tervezett előrelépést: a falvak és a kistelepülések, kisebb városok szintjén. Baker úgy érvel, hogy „a városi-vidéki viszonyrendszert áthatják a baráti, családi és rokoni kapcsolatok hálózatai,»¹⁶⁰ és ezek azok a hálózatok, amelyeken keresztül a szegény emberek önmagukat, saját közösségeiket képesek megszervezni. Ez a 2006 novemberében terepen végzett munkám során egyértelműen alátámasztást nyert, hiszen a mindennapokat körülengi az utcák és utak mentén kiépült mikrogazdaság magával ragadó miliője. A hálózatok pontosan ebben a közegben értékelődnek fel, ezért a reform előkészítése során lényeges feltárni e hálózatok fontosságát a helyi önkormányzatok által ajánlott szolgáltatások tekintetében. A reform egyébként 5 területen jelenthet a jövőre nézve komoly előrelépést a decentralizáció folyamatában. E területek: az egészségügy, az oktatás, a mezőgazdaság, a vízügy és az infrastruktúra, melyek felügyeletét korábban a központi kormányzati adminisztráció látta el. A Helyi Önkormányzati Reform Program szerint a múlt szigorú központi kormányzati kontrolljának feloldását fel kell gyorsítani, és az újonnan létrejövő helyi önkormányzatoknak olyan autonóm intézményekké kell válniuk, amelyek saját hatáskörben eljárva, központi és saját források felhasználásával képesek a helyi társadalmat szervezni, és a helyi társadalomnak a megfelelő szolgáltatásokat biztosítani.

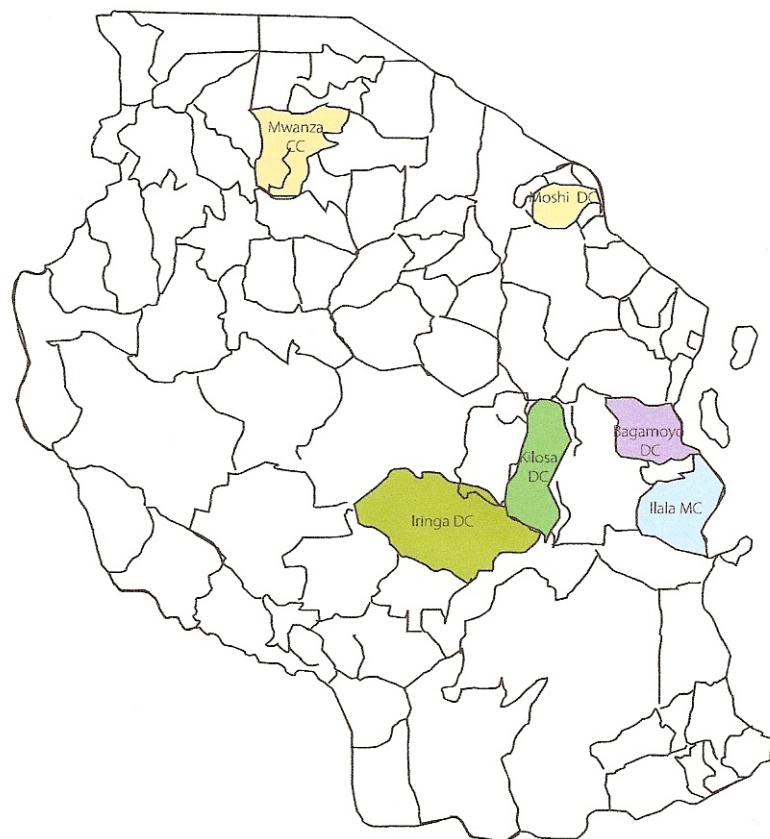
A főként norvég kormányzati forrásokból évek óta folyó helyi önkormányzati kutatások egyik tanzániai vezetője, Amon Chaligha professzor frissen publikált tanulmányából¹⁶¹ a helyi önkormányzatok és a helyi közösségek szemszögéből kaphatunk pontos képet a reformok jelenlegi állásáról. A CMI szakembereivel megerősített kutatócsoport a Helyi Önkormányzati Reform Programot legutóbb 3 fő szempont szerint vizsgálta: 1. a helyi kormányzás tekintetében érvényre jutó autonómia és állampolgári részvételt illetően; 2. a pénzügyi források átláthatóságára és helyes, a helyi közösségek érdekében történő felhasználására helyezve a hangsúlyt; valamint 3. a szolgáltatások kiépülése és vele összefüggésben a szegénység csökkentése érdekében tett erőfeszítések folyamatában tapasztalható nehézségek és sikerek okán. Négy éven keresztül hat önkormányzatot vizsgáltak a kutatók (ld. 10. ábra): Mwanza városi önkormányzatát, Moshi, Kilosa, Bagamoyo és Iringa kerületi

---

¹⁶⁰ Baker, Jonathan – Wallevik, Hege (együttműködve: OBANA, James – SOLA, Nazar). *The Local Government Reform Process in Tanzania: Towards a greater interdependency between local government and civil society at the local level?* Research and Development Report No. 6/2002. Agderforskning, Kristiansand. 8. o.

¹⁶¹ Chaligha, Amon: *Local autonomy and citizen participation in Tanzania: From a local government reform perspective*. REPOA Special Paper No.08.26. Mkuki na Nyota Publishers, Dar es Salaam 2008.

önkormányzatait, és Ilala települési önkormányzatát. Mwanza Tanzánia második legnagyobb lélekszámú városa (közel fél millió lakossal) a Viktória-tó déli oldalán, régiója pedig az ország legnépesebb térsége. Moshi a Kilimandzsáró lábánál található turista centrum, egyben az ország kávétermelésben élen járó térségének központja. Kilosa a Morogoro-régió meghatározó települése, az 1970-es évekig a tanzániai szizál-termelés központja volt. Bagamoyo Tanzánia egy legrégebbi városa, és a történelem során számos fontos pozíció kötődött hozzá (pl. a rabszolga-kereskedelem tranzitállomása, a misszionárius munka egyik központja, a németek kelet-afrikai gyarmatbirodalmának egyik bástyája, stb). Iringa az ország egyik fő mezőgazdasági központja; az itt élők szinte 100%-ban a mezőgazdaságból élnek meg. Ilala egyike annak a három települési önkormányzatnak, amely Dar es Salaam városi önkormányzatának része.

10. ábra A Chaligha-vezette felmérés hat helyi/területi önkormányzatának térbeli elhelyezkedése
 Forrás: Chaligha, 2008: 4. o.

A Chaligháék által 2003 augusztusában lefolytatott terepmunka több pontjára is találtam igazolást a 2006 novemberi interjúim során. Elsősorban arra voltam kíváncsi, milyen formában és mértékben erősíti meg az akkor évek óta tartó reform a helyi

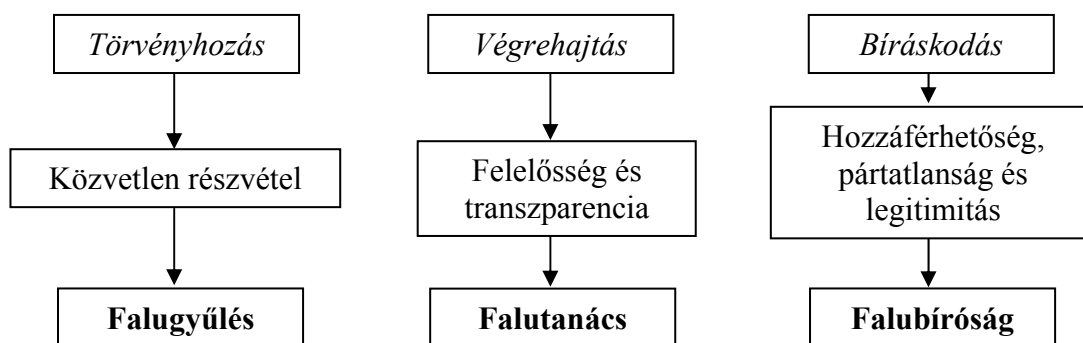
szintek bevonását és aktív szerepvállalását a döntéshozatali folyamatok tekintetében. Több esetben a helyiek az ún. Közösségi Információs Rendszerre (*Community Information Service*) hivatkoztak: egyik oldalról aláhúzva annak szükségességét, másik oldalról kiemelve annak hiányosságait és további fejlesztési igényét. A CIS keretében folyamatos kapcsolatot ápolnak az önkormányzatok a helybéliekkel: az ún. közösségi fejlesztési hivatalnokok (*community development officer*) rendszeresen mérik fel, gyűjtik be a helyi igényeket, információkat, és ezek alapján készítenek elő javaslatokat a helyi döntéshozók számára. Többen vélik, hogy e forma még mindig nem a lakosok direkt részvételét szorgalmazza, és a különböző csatornákon keresztül „átalakulhatnak” a felmért vélemények. Chaligha és társai kimutatták, hogy az általuk vizsgált hat esetben a CIS-ről alkotott vélemény nagyjából megegyezik, mivel mindenki úgy gondolja, hogy minden hiányossága ellenére jó eszköz az alulról építkező helyi önkormányzati rendszer kialakításában.

VI.3. A falu újbóli megerősítése

Különböző kultúrköröket reprezentáló Tanzánia-kutatók – így például norvégok, svédek és tanzánok is –, miközben az alulról jövő építkezés és demokratizálódás témájáról cserél velük eszmét az ember, két fontos szintjét, egyben területét jelölik meg az önkormányzati reformnak: a falu és a kisváros szintjét. Tudjuk, a tanzániai államszerkezetben oly fontos alapelem, a falu komoly jelentőséggel bír az afrikai törzsi hagyományokat a mai napig ápoló közösségek véleményének artikulálásában. A falu a benne élők által formálódik olyanná, amilyen a legmegfelelőbb a falu lakosainak. A gyarmati időszak alatt egyértelmű volt a központi hatalom véleménye a falvakról: földrajzi egységként tekintettek rájuk; olyan helynek gondolták a falut, ahol a (törzs)főnök tart rendet, figyelembe véve a falu térségének etnikai összetételét (megosztottságát) is. A függetlenség elnyerése utáni időszakban a falvakat a társadalmi fejlődés megvalósulási (próba) területeinek tartották, és a gyarmati uralomhoz hasonlóan, egyértelműen felülről lefelé irányuló központi akaratok szerint „kísérleteztek” velük. Mindkét esetben „a falvak passzív befogadói a felülről rájuk

kényszerített utasításoknak és határozatoknak ... a demokrácia és a devolúció fogalmi így pedig az értelmetlen retorika szintjére süllyednek.”¹⁶²

A jelenleg is zajló reformok koordinációja a legmagasabb állami szintre került tekintettel arra, hogy Kikwete elnök saját hivatalához vonta a területet, és élére államminiszter nevezett ki. Több kutató és társadalomtudós érzi elérkezettnek az időt, amikor például a falvak szintjén értelmezhető kormányzás, az önkormányzati rendszer legalsó szintjének aktiválása kulcskérdése a sikeres átalakulásnak. Shivji szerint a demokratikus gyakorlat alternatív *locusa* lehet az újragondolt falusi önkormányzat (8. ábra). A falvak önkormányzatai szintjén lenne megvalósítható a tényleges hatalommegosztás és állampolgári aktív szerepvállalás. A törvényhozást a falugyűlés, a végrehajtást a falutanács és a bíraskodást a falubíróság testesítheti meg.

11. ábra A demokratikus önkormányzati rendszer legalsó szintje: a falusi önkormányzat
Forrás: Shivji (2004) nyomán

A civil társadalom kiépülését számos kutató összeköti a „helyes kormányzás” (*good governance*) és az önkormányzás fogalmaival. Ahogyan arról a Jonathan Baker és Hege Wallevik vezette 2002-es *Agder Research Report* bevezetőjében olvashatjuk, „a civil társadalom általában a változás egyik fontos ágense, a fejlesztési célok megvalósulásának egyik hajtóereje. Maga a fejlődés azonban alapvetően az állam és a civil társadalom stratégiai partnerségén nyugszik.”¹⁶³ A tanzániai körülmények és hagyományok arra hívják fel a figyelmet, hogy a társadalom különböző törzsi csoportjain belüli és a csoportok közötti interakciók képezik a civil társadalom alapvető szintjét. E szintet erősíti a nyugati kulturális értelemben, a nemzetközi donorok által támogatott civil szervezetek létrejötte, amelyek számos olyan

¹⁶² Shivji, 2004: 82. o.

¹⁶³ Baker – Wallevik, 2002: 2. o.

szolgáltatást nyújtanak, amelyet sem a központi kormányzat, sem a helyi önkormányzatok – erőforrások hiányában – nem képesek biztosítani.

VI.4. Előfeltétel az oktatási szektor fejlesztése

A civil társadalom megerősödésének és a civil aktivitások kiterjesztésének is előfeltétele – sok más terület fejlesztéséhez hasonlóan – az alapvető oktatás és képzés széles körű ingyenes biztosítása. Az ország gazdasági helyzete azonban olyan nehézségeket ró a társadalomra, amelyek csak nehezen járulnak hozzá például az oktatási szektor további fejlesztéséhez. Egy mérvadó nemzetközi karitatív civil szervezet, az *Oxfam* jelentései szerint az alacsony nemzeti bevételek, az adósság visszafizetése okozta terhek nagysága, valamint a nemzetközi szervezetek (Világbank, Nemzetközi Valutaalap) által támasztott kemény feltételek arra kényszerítik az iskolák egy részét, hogy az elméletileg ingyenes oktatásért tandíj formájában pénzt kérjenek el az amúgy is kevés bevételből élő családoktól. Az elképzelés amúgy az, hogy az alapfokú iskolákban a szülőknek fizetniük kell a szolgáltatásokért. Ez viszont azzal jár, hogy sok családban a gyerekek nem tudnak iskolába járni, vagy legalábbis a családban élő gyerekek közül nem mindegyiknek adatik meg a lehetőség a tanulásra. A tanzániai népesség nem mobil, meglehetősen zárt közösségeik helyhez, régióhoz kötöten élnek az ősidők óta működő falvakban, kistelepüléseken. A társadalom integrálása és képzettségi szintjének növelése azonban így is feladat az oktatási intézmények, ezáltal a helyi önkormányzatok számára. Ahogyan az UNESCO főigazgatója kijelentette, „az írni és olvasni tudás manapság nem korlátozható pusztán az olvasásra, írásra és számolásra; az oktatásnak olyan képességekkel is fel kell ruháznia az embert, amelyekkel az elfoglalhatja helyét a társadalomban. Az oktatásnak a demokrácia iskolájának kell lennie, mert a polgári társadalom legbiztosabb védelmét a tanult és felelősségteljes polgár szavatolhatja.”¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Koicsiro, Macuura: A megszegett ígéret. *Magyar Hírlap*. 2002. december 28., 23. o. Egyébként Tanzánia felnőtt lakosságának 31%-a analfabéta. Az UNESCO 1955-ös adatai szerint ... Zanzibárban 90-95%-os volt az analfabetizmus. Ekkortájt a szigeten és a kontinensen elterülő Tanganyikában az 5-14 éves korúak kevesebb mint 20%-a iratkozott be iskolába. (ld. további részletek végett: Szentés, 1963: 133-137. o.) Az 1970-es években kítűzött egyik állami prioritás pontosan a felnőttek írástudásának erősítését célozta, és komoly eredményeket tudott felmutatni – akkori statisztikák 96,4%-ot regisztráltak a teljes felnőtt populációra vetítve. 1992 óta azonban 2%-kal nőtt az analfabéták aránya.

További információ: http://www.tehrantimes.com/index_View.asp?code=171066

„Közismert dolog, hogy a gyarmati rendszer csak annyiban engedett teret az afrikai fiatalok képzésének és művelődésének, amennyiben maga a rendszer igényei és szükségletei azt megkívánták. Elsősorban alsófokú közigazgatási hivatalnokokra, postai, vasúti alkalmazottakra, házi szolgálókra, cselédekre, kertészekre, pincérekre, rendőrökre és katonákra volt szükség ... A magasabb szaktudást igénylő és nagyobb jövedelmű foglalkozások az európaiak számára voltak fenntartva.”¹⁶⁵ A függetlenné vált afrikai országokban, így Tanzániában is, ez azonnal komoly kérdéseket vetett fel, hiszen az afrikanizáció végigsöpört az adminisztrációban, fokozatosan – sok esetben erőltetett radikalizációval – helybéli afrikaiakat ültettek be olyan pozíciókba, amelyek magas szinten mérhető szaktudást igényeltek (volna). Ma ugyanúgy igaz Szentés Tamás 1963-as megállapítása: „Nemcsak az iskola kevés Kelet-Afrikában, de kevés a tanár és a tanító is.”¹⁶⁶

E gondolatok jegyében is érdemes tovább gondolni Tanzánia lehetséges jövőjét. Milyen módon lesz képes a demokratizálódó, multietnikumú fiatal állam folytatni az építkezést? Az önkormányzati reformoknak – és általában a modernizációnak – akkor lesznek kézzel fogható, az egyének szintjén, a mindennapok során érezhető eredményeik, ha az országot kormányzó politikusok elszántak, és nemcsak saját hatalmukat próbálják fenntartani, azt megszilárdítani. Nagyobb transzparenciára, a civil társadalom és a helyi közösségek aktivitására van szükség. Ehhez viszont elengedhetetlen a politikai elit támogatása. A szociálisan érzékeny, különösen a helyi kérdésekre fogékony politikai elit, „kinevelése” pedig az oktatási rendszerben rejlik.

A 2000-ben második választási győzelmét nagy többséggel¹⁶⁷ megszerzett, 2005-ben leköszönt Benjamin William Mkapa elnök többször hangoztatta: a helyi közösségekre építi a demokratikus kormányzás megvalósítását. Egy 2002-ben mondott beszédében kifejtette, hogy minden „demokratikus jó kormányzás”¹⁶⁸ arra törekszik, hogy érzékeny és rugalmasan reagáló, transzparens, stratégiában

---

¹⁶⁵ Szentés, 1963: 133. o.

¹⁶⁶ U.o. 135. o.

¹⁶⁷ Benjamin Mkapa regnáló elnököt a szavazók 71,7%-a erősítette meg pozíciójában, de ld. még részletesebben a disszertáció V.4.1. fejezetében (Politikai pártok palettája 2007).

¹⁶⁸ E formálódó nemzetközi „standard” – melyet többek között az OECD, az IMF és más nemzetközi szervezetek is erőteljesen szorgalmazznak – tekintetében külön kutatásban érdemes azt megvizsgálni, milyen hatást gyakorol(hat) az európai típusú kormányzás a Tanzániához hasonló fejlődő nemzetállamokra. Nem beszélhetünk ugyanis egyszerű demokrácia-exportról, sajátos átalakulásnak lehetünk tanúi.

gondolkodó, [tehát vízióval rendelkező], valamint részvételre serkentő legyen.”¹⁶⁹ Mindezek mellett, amint azt az 1982-es törvény 1999-es módosítása kimondja, a helyi önkormányzatok feladataikat a fenntartható fejlődés érdekében, annak megvalósítását mindvégig szem előtt tartva végzik. Ennek érdekében a helyi közösségeket arra serkentik, nevelik, hogy a környezetet védjék, valamint megfelelő, fenntartható módon aknázzák ki a benne lévő lehetőségeket.

Sajnos, a posztkoloniális éra öröksége, hogy a mai napig a helyi közigazgatást nem ruházták fel a teljes autonómiával, amelyre a legalsó szintekről, a gyökerektől induló kezdeményezések helyes kezelése végett van alapvető szüksége a társadalomnak. Amint láttuk, valamennyi önkormányzati egység felett áll egy „kormány-ember”. Ez valószínűleg azért nem helyes, mert mindig van egy felesleges kontroll, amely időről-időre a helyi érdekek ellen emelhet gátat. Természetesen, ez a kijelentés általánosítás formájában nem állja meg a helyét, hiszen „ki lehet fogni” együttműködő kormányhivatalnokot is. A kérdés csupán az: minek „pecázni”, ha a modern működő demokráciákban bevált beszámolási-ellenőrzési kötelezettségekkel egyszerűen átjárhatóvá és áttekinthetővé tehető a központ és a helyi szervek kapcsolata? Látható, hogy az afrikai kép árnyaltabb ennél, és megértéséhez el kell fogadnunk, hogy a helyi szokások és a helyiek által elfogadott gyakorlatok (amelyek között a korrupciós hivatalnokok lefizetése is „normális”) teret csakis részleges, egyben lassú reformoknak adhatnak.

Bayer József megfogalmazása, amely Alexis de Tocqueville művének nyomvonalát követi, jól szintetizálja az eddigi gondolatmenet legfontosabb megállapításait: „Helyi hatalom ... mindig létezik, legfeljebb nem demokratikus formában. ... Legyenek a helyi hatóságok akár pusztán a központi hatalom nyúlványai, képviselői a felsőbb hatalomból delegált, levezetett hatalmukat akkor is helyi hatalomként gyakorolják. A helyi hatalom szerkezete tehát többé-kevésbé a nagypolitika szerkezetét, annak demokratikus vagy hegemonsztikus jellegét is tükrözi.”¹⁷⁰ A bemutatott tanzániai példa mindezt csak megerősíteni tudja.

---

¹⁶⁹ Mkapa, Benjamin William: *Priorities for Democratic Governance in Tanzania and Africa*. Keynote Address. Official Launching of the Africa Regional Symposium on the Human Development Report 2002.

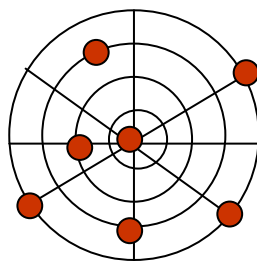
¹⁷⁰ Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest 2001. 167. o.

VII. Tanzánia és a gazdasági-pénzügyi globalizáció hatásai

E fejezetben vizsgálódásunk Tanzániának a globális pénzügyi-gazdasági folyamatokban való helyét, szerepét és lehetőségeit tárja fel, azzal a céllal, hogy az ország politikai, társadalmi és gazdasági átalakulását más aspektusból, a nemzetközi közösség oldaláról is megvilágítsuk. A globális kapitalizmus és a pénzügyi globalizáció lényegének bemutatását követően szó esik Tanzánia és a nemzetközi közösség viszonyáról, majd a kelet-afrikai regionális együttműködésről, mint az ország jövőbeli fejlődését meghatározó lehetséges irányvonalról. Mindezek tudatában pedig mindvégig központi kérdésként vizsgáljuk: maga az egyén tud-e (könnyebben) boldogulni ebben a folyamatosan átalakulóban lévő közegben.

VII.1. Globalizáció és világkereskedelem

A globális trendek által megerősített interdependens viszonyok – amelyeket legmegfelelőbben a „pókháló modell” segítségével ábrázolhatunk (ld. 12. ábra) – alapvető mozgatórugója a pénz. A világpolitika modellezésére használt ’pókháló’ kifejezést John Burton használta először 1972-ben.

12. ábra Pókháló (cobweb) modell
A szerző saját szerkesztésű illusztrációja

A *Realpolitik* által vallott nemzetállam-központú rendszerben az államok közötti interakciók dominálják a nemzetközi politikát, és a köztük lévő hatalmi egyensúlyt a billiárdasztalon lévő golyók közötti mozgásokkal tudjuk legjobban illusztrálni. Burton ezzel szemben arra fektette a hangsúlyt, hogy a rendszerben egyre jelentősebb a nem állami szereplők jelenléte és interakciós képessége. Az ún. „világtársadalom” kialakulásában a nemzetek közötti vetélkedés helyett sokkal meghatározóbbak a kereskedelemben, a kommunikációban, az ideológiákban az egyéb szereplők közötti,

és a nem állami és állami aktorok közötti kölcsönhatások, kölcsönös függőségek, egymásrautaltságok (interdependencia). Mindezeket a legmegfelelőbbben egy pókhálóval és a benne lévő különböző elemekkel, a közöttük lévő hálószerű (hálózatos) összeköttetésekkel lehet szemléltetni.

„A mondializáció folyamatában a pénz döntő, sőt ’szuperhatalmi’ szerepet játszik. ... a leguniverzálisabb nyelv ..., amely minden dolgot, minden emberi tevékenységet egy általános egyenértékre és egyetlen kérdésre redukál: ’mennyibe kerül?’”¹⁷¹ E „szuperhatalmi szerep” a kereskedelem, a piac és a pénzvilág globalizációjának alapköve, és egyfajta új hierarchikus rend alappontja. A hierarchia mérőfoka, hogy kinek, mennyi pénze van, valamint az, hogy a piaci szereplők miből, mennyi pénzt képesek „csinálni”. Globális értelemben – a globalizáció egyik meghatározó következményeként – a nemzetközi kapcsolatok rendszerében már régóta nem csak az államok (nemzetállamok) a hatalom fő birtokosai, ezáltal a világot érintő kérdésekre adandó válaszok meghatározói. A nem állami szereplők mellett fokozatosan egyre nagyobb teret nyerő és egyre nagyobb befolyásra szert tevő multinacionális vállalatok, transznacionális bankok, világméretű civil szervezetek komoly kihívói a nemzetállamoknak, amelyek Richelieu megfogalmazásában az „államérdek” elve¹⁷² alapján hosszú ideig uralták a nemzetközi arénát. Míg természetesen maguk az államok továbbra is meghatározó szereplői a nemzetközi térnek, a nem állami aktorok fokozódó jelenléte és növekvő befolyása átrajzolja a hatalmi viszonyokat. „Az állam funkciói új meghatározást kapnak ... az állam mindinkább „nemzetközi állammá” válik.”¹⁷³ A háttérben pedig a pénzügyi és gazdasági értelemben vett hatalom dominál – amely persze alapot szolgáltat más „típusú” hatalom (pl. katonai, kulturális, stb.) megszerzéséhez. Mindez a pénz által vezérelt globalizáció egyik rákfenéjére világít rá, nevezetesen az országok, térségek között egyre erősödő gazdasági különbségekre. George és Wilding (2002)¹⁷⁴ szerint a globalizáció folyamatát figyelemmel kísérve tanúi lehetünk az egyéb, nem állami

---

¹⁷¹ Csizmadia Sándor: *Mondializáció és globalizáció*. SZÁMALK Kiadó, Budapest. 1998. 42. o.

¹⁷² „Az elv nagyon egyszerű, s lényegében azt jelenti, hogy egy állam jóléte érdekében bármilyen cselekvés megengedhető, amely ezt a célt tudja szolgálni.” Megjelent: Fejtő Ferenc: *A Monarchiától a globalizációig. Pécsi és szekszárdi előadások*. Szerkesztette: Csizmadia Sándor. Alexandra Kiadó, Pécs 2004. 17. o.

¹⁷³ Kiss J. László: *Globalizálódás és külpolitika. Nemzetközi rendszer és elmélet az ezredfordulón*. Teleki László Alapítvány, Budapest 2003. 90. o.

¹⁷⁴ George, Vic – Wilding, Paul: *Globalization and Human Welfare*. PALGRAVE, Houndmills, Basingstoke 2002. 2. o.

szereplők gyors megjelenésének és növekedésének, valamint többek között a mélyülő egyenlőtlenségeknek.

Soros György (1998) szerint e szinte intim módon számtalan ponton összefonódó világban a globális kapitalista (tőkés) rendszert a régmúlt idők birodalmaihoz köthető analógiával lehet közelebbről megismerni. „A birodalom-analógia helytálló, mert a globális kapitalista rendszer mindazokat irányítja, akik hozzá tartoznak – és egyáltalán nem könnyű kívül esni ezen irányítás alól. Mitöbb, hasonlóképpen az ősi birodalmakhoz, a rendszernek van centruma és perifériája, és a centrum a periféria rovására gyarapszik. ... A centrum a tőkét biztosítja, míg a periféria a tőkét felhasználja.”¹⁷⁵ E globális kapitalizmus igazából az 1970-es években kezdett kiépülni, majd 1980 táján indulhatott komoly fejlődésnek, amikor is mind Margaret Thatcher, mind Ronald Reagan a piac saját erőit és tényezőit szabadjára engedte azáltal, hogy az állami beavatkozásoknak véget vetett. A modern világ szabadelvű és globálisan kapitalista nemzetközi színterén óriási verseny folyik a tőke megszerzéséért és annak felhasználásával a maximális profit kitermeléséért. E világméretű versenyben az államok igyekeznek szuverenitásuk megőrzésére, amely különösen a fejlődő államok esetében egyáltalán nem egyszerű feladat. Igaz, minden egyes állam saját gazdasági és pénzügyi rezsimeket alkot, amely szerint képes részt venni a tőkéért és a pénzért folytatott globális versenyben, a politikai értelemben vett függetlenség azonban egyáltalán nem jelenti, hogy az adott állam gazdaságilag nem függ másoktól – pontosan az ellenkezője igaz a ma globalizálódó világra, amelyben az egymásrautaltság mellett a szegényebb szereplők függetlensége a gazdagabbaktól szinte elképzelhetetlen. Ráadásul az állami és nem állami szereplők „összecsapása” tetézi a problémát, és jelzi, hogy a küzdelem nem kiegyenlített, ugyanis a perifériáról indulók a versenyt diktáló centrum szereplőitől nagymértékben függenek.

A globalizáció egyik fő tendenciája „a «gazdaság világának» (vállalatok, piacok) világméretű egységesülési, globalizálódási folyamata, [amelyben például] ... a fejlődő országok ígéretes új piacai (Brazília, India, stb.) teret nyitnak e piacok megszerzése érdekében folytatott befolyási harcoknak. A «korlátlan gazdasági liberalizmus» által mozgatott világban ezek a piacok valójában csak a legerősebbek

---

¹⁷⁵ Soros, George: *The Crisis of Global Capitalism. Open Society Endangered*. Little, Brown and Company, London 1998. 104-105. o. (magyar kiadás: Soros György: *A globális kapitalizmus válsága*. Scolar, Budapest 1999.)

számára lesznek hozzáférhetőek.”¹⁷⁶ Mindez pedig csak mélyíti az eleve meglévő különbségeket, és növeli a fejletlenebb és sebezhetőbb, periférián lévők függőségét a gazdagabb, befolyásosabb, hatalommal rendelkezőktől. A következőkben e folyamatban kerül bemutatásra Tanzánia helye és lehetőségei.

VII.2. Tanzánia és a globális piac

Az ország gazdasági teljesítményét évente vizsgáló több tucat tanulmány közül mérvadónak számít az Afrikai Fejlesztési Bank és a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (AfDB/OECD) által publikált *African Economic Outlook* című, Tanzániát is bemutató kiadvány. A 2003-as jelentésben¹⁷⁷ a tanzán gazdaság megerősödésének okaként a kutatók még a makroökonómiai alapok megszilárdítására tett kormányzati lépések sikerességét, valamint a mezőgazdasági termelésben jelentkező folyamatos fejlesztések végrehajtását emelték ki. A legutóbbi, 2008-as összefoglaló¹⁷⁸ szerint 2007-es teljesítménye alapján Tanzánia egy fellendülőben lévő gazdaság képét mutatja. 2007-ben 6,6%-kal nőtt a gazdaság, 2008-ra és az azt követő évekre vonatkozóan, egyenletesen tarthatónak ítéli meg a fejlesztési bank a 6,5%-os GDP-növekedést. A növekedés szektorális összetétele azt mutatja, hogy a szolgáltatások – elsősorban turizmus, üzleti tevékenységek és ingatlanforgalmazás – 2006/2007-ben majdnem 44%-ot tettek ki, amellyel felzárkózott arra a szintre, amit a hagyományosan meghatározó mezőgazdasági szektor teljesít (2007-ben ez utóbbi 43%-ot tett ki). Az ipar hozzájárulása a gazdaság növekedéséhez szintén erősödést mutatott, de továbbra is érezhető az energiaszektorban és a közlekedés területén mutatkozó gyengeség, amely főként súlyos infrastrukturális hiányosságokra hívja fel a figyelmet. A 2001-től fokozatosan javuló növekedési mutatókat olyan extra forrásallokációk kísérték az elmúlt években, amelyek a parlament által jóváhagyott Szegénység Csökkentésének Stratégiája (*Poverty Reduction Strategy*) megvalósítását segítették elő. A 2000-es évek elején megkezdett pénzügyi menedzsment szigorításának programja hozzájárult az infláció megfékezéséhez, és éves szinten az 5-

---

¹⁷⁶ Csizmadia, 1998: 10. o.

¹⁷⁷ OCDE, Service des Publications: *African Economic Outlook 2003. Tanzania*. Paris, 2003. 296-307. o.

¹⁷⁸ AfDB/OECD: *African Economic Outlook 2008. Tanzania*. Interneten:

http://www.afdb.org/pls/portal/docs/PAGE/ADB_ADMIN_PG/DOCUMENTS/ECONOMICSANDRESEARCH/TANZANIA_AEO2008_EN.PDF

6% körüli érték megtartásához – e folyamatban pedig a Bank of Tanzania (BOT) szerepe kulcsfontosságúnak bizonyult. A kiváló időjárásnak köszönhetően a 2007-es évben az aratás kimagaslóan jó hozamot produkált, ami azonban az élelmiszerárakban jelentős csökkenést nem hozott – az élelmiszerekre vonatkoztatott infláció csak csekély mértéken csökkent: a 2006-s 7,9%-ról 7%-ra. A 2007-es éves infláció mértéke is 7% volt.

Külön szükséges kiemelni a befektetések területét – ez például a felértékelődött kínai-afrikai viszonyrendszer egyik kulcsterületének bizonyul –, ahol az 1999-es 3,4%-os GDP-részesedéshez képest a volumen 2006-ra 8%-ra fejlődött. Az előrejelzések szerint ez a növekedés folytatódik 2009-re a kormány fejlesztési politikája miatt, amely egyrészt az állami infrastrukturális beruházások számának növelését, másrészt a magánbefektetések ösztönzését tűzte ki célul. E politika sikerét erősítheti az egyre szélesebb körben elérhető pénzügyi kölcsön és hitelkonstrukció termékek, valamint a külföldi tőkebeáramlás. A Tanzániai Beruházások Központja (TIC) adatai szerint 2006-ban közel 475 millió USD áramlott be az országba közvetlen külföldi tőke formájában, és ez a tendencia tovább erősödött, 2007-ben közel 550 millió USD-ra (2002-ben még csak 240 millió USD-t regisztráltak). Jelenleg még hiányzik az állami-privát partnerségen nyugvó projektek szabályozási kerete, de különösen az infrastrukturális fejlesztések tekintetében egyre több alkalommal alakulnak ki ilyen jellegű együttműködések.

Az ország külső adósságállománya nagyjából a GDP 10%-át teszi ki, kb. 1,5 milliárd USD (2007 júniusi adat), tehát viszonylag szerény mértékű szinten volt tartható az elmúlt időszakban. Ez akár tovább is csökkenhet amennyiben a kormány az állam kiadásait képes lesz mérsékelni – sajnos az elmúlt pár évben ennek pont ellenkezője volt megfigyelhető. Újabb külső kényszer hatására a kormány elkötelezte magát amellelt, hogy körültekintően szinte kizárólag engedményes kölcsönmegállapodásokat köt a jövőben. Mindezekkel párhuzamosan Tanzánia továbbra is kiemelt kedvezményezettje a HIPC-programnak és a Multilaterális Adósságkönnyítő Programnak (MDRI), amely azt támasztja alá, hogy az ország „kényelmetlen módon függ a folyamatos külföldi segélyektől.”¹⁷⁹

A globális gazdaságban elfoglalt helyét tekintve Tanzánia számára a legfontosabb külső környezetet a regionális integrációt előmozdító Kelet-afrikai

---

¹⁷⁹ U.o. 579. o.

Közösség (EAC) és a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) közötti kereskedelmi egyezmények rendszere alkotja. A tanzán kormány ebbéli eltökéltségét azzal erősítette meg, hogy a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) által meghatározott szabályok szerint lecsökkentette importvámjainak volumenét, átalakítva többek között az egyes termékekre kiszabható vámok meghatározását célzó eljárási rendet. Mindezt az EAC országaival folytatott kereskedelem fejlesztésének szellemében tette. Itt egyértelműen látszik a HIPC és MDRI programok jótékony hatása: Tanzánia úgy tudta e vámokat mérsékelni, hogy közben felszabadult számos adóssága törlesztésének terhe alól. Negatív kritikaként értelmezendő viszont az a megállapítás, amely rávilágít, hogy az ország több regionális blokkban fenntartott tagsága nem feltétlenül eredményre vezető megoldás, inkább a „kevesebb, több” elv mentén kellene regionális aspirációit érvényre juttatnia. Ami egyébként az éves szinten kalkulált teljes exportot (az árukereskedelmet és a kereskedelmi szolgáltatásokat egyben) illeti, Tanzánia a 2000-ben számított 588,4 millió USD-ról 2001-ben 738,9 millió USD-nyi teljesítményt ért el, és ez 2007-re tovább nőtt, méghozzá hatványozottan. A Világkereskedelmi Szervezet (WTO) legfrissebb statisztikái¹⁸⁰ azt mutatják, hogy az árukereskedelem területén 2006-ban Tanzánia 1.726 millió USD értékben exportált, és 4.440 millió USD értékben importált fő kereskedelmi partnereitől, az EU-tól, a Dél-afrikai Köztársaságtól, az Egyesült Arab Emírátsoktól, Bahraintól és Kínától. Az emelkedést elsősorban az ásványkincsek, a hal és haltermékek, az agrártermékek és a különféle nyersanyagokból gyártott egyéb termékek exportjából származó bevételek adják. A hagyományosnak mondható kávé, gyapot, tea és kesudió exportja azonban a 2000-es évek elején közel 21%-kal esett vissza, amely háttérben az áll, hogy a világpiacon általános visszaesés áldozatai e termények. Az import tekintetében már 2000 és 2001 között 25%-os növekedést regisztráltak – és ez rohamosan nőtt az évszázad első éveiben. Elsődlegesen szállítási eszközök, építkezéseknél használatos berendezések és egyéb gépek beszállítása erősödött meg, amely összhangban áll azzal a nemzeti stratégiával, amely a bányászat és a telekommunikáció területén hajt végre fejlesztéseket. Amennyiben a szolgáltatások szektorát, azon belül a turizmust vizsgáljuk meg, látható, hogy a 2001. szeptember 11-i terrortámadások miatt visszaesés következett be, és a szektor által nyújtott szolgáltatások igénybevétele csak fokozatosan volt képes helyre állni. A kereskedelmi szolgáltatások kereskedésére

---

¹⁸⁰ Ld. http://stat.wto.org/CountryProfiles/TZ_e.htm

vonatközoan viszonylagos egyensúly tapasztalható az export-import mérlegen: 2006-ra az e területen mért export értéke 1.422 millió USD, az import értéke 1.212 millió USD volt. Annak ellenére, hogy a turizmus szektora újból megerősödni látszik, továbbá, hogy a turisztikai szolgáltatások a teljes szolgáltatás-kereskedelem jelentős hányadát adják, Tanzánia összességében a világkereskedelem ezen folyamataiban csak halványan jelenik meg, mind az export, mind az import tekintetében csupán 0,05%-ot tesz ki az egész világra vetített mozgásokból.

Mindezen előrelépések regisztrálásával együtt le kell szögeznünk, hogy Tanzánia továbbra is a világ legnagyobb mértékben eladósodott országainak (*Heavily Indebted Poor Country*) egyike, a Világbank által létrehozott „HIPC program” résztvevője. Az adósság 60%-át nemzetközi intézményeknek vagy szervezeteknek, 40%-át kétoldalú szerződések alapján hitelező államoknak kell visszafizetnie. Az *African Economic Outlook* kimutatása szerint 2002 januárjában a befolyásos Párizsi Klub, mint hitelező szervezet, 737 millió USD-nyi tartozást engedett el Tanzániának amiért az fegyelmezetten betartotta a HIPC program kritériumait, visszafizetve adósságállományának jelentős részét. Ezáltal az ún. Kibővített HIPC Program (*Enhanced HIPC Initiative*) keretében Uganda, Bolívia és Mozambik után Tanzánia lett a negyedik ország, amely teljesítette a Párizsi Klub adósságállomány-csökkentési programját. 2007 folyó fizetési mérlege azonban 1,9 milliárd dollárnyi hiányt mutat, amely az előző évhez képest közel 25%-kal nőtt. A legfrissebb adatok alátámasztják, hogy Tanzánia még mindig a világ egyik legszegényebb országa: a tíz legszegényebb ország között található.

A fejlődés egyik legkomolyabb gátja azonban az európai „átlagember” számára szinte felfoghatatlan mértékű szegénység. A Nemzetközi Valutaalap által készített a szegénység elleni küzdelem előrehaladtát vizsgáló 2003-as beszámoló szerint, figyelembe véve a nemzetek egyre mélyülő globális egymásrataltságát, „Tanzánia gazdasági növekedése akkor lehet fenntartható, ha képes válaszolni a versenyen alapuló nemzetközi gazdasági környezet kihívásaira úgy, hogy a jelentkező export lehetőségekkel élhessen ... ennek érdekében pedig a kormány általánosan a termelési kapacitásokat, különösen az exportra való termelést fejleszti és batorítja a mezőgazdasági termékek kereskedelmét.”¹⁸¹

---

¹⁸¹ International Monetary Fund Country Report No. 03/96. *Tanzania: Poverty Reduction Strategy Paper Progress Report*. Washington, D.C. April 2003. 25. o.

Ha időben visszafelé haladunk, feltárhatjuk a jelenlegi állapotok gyökereit és a mai fejlődési tendenciákat elindító első meghatározó politikai lépéseket. Ezek közül, a modernkori fejlődést megalapozó egyik legfontosabb időszak Ali Hassan Mwinyi elnök nevéhez kötődik. Tanzánia első elnöke Julius Nyerere több mint két évtizedes regnálását követően Mwinyi, Zanzibár akkori elnöke 1985-ben vette át az ország vezetését. Mwinyi súlyos állapotokat örökölt meg a „nemzet atyjától”, és első lépései között a gazdasági válságból való kilábalás csodaszerét kellett megtalálnia. Az ún. Gazdasági Fellendülés Programja (*Economic Recovery Program*) és a Gazdasági és Szociális Akcióprogram (*Economic and Social Action Program*) keretében fokozatosan felszámolta az állami gazdaságirányítást és teret engedett a magánszektor expanziójának. Liberalizálta a kereskedelmet és eltörölte a legtöbb állami monopóliumot. Mwinyi utódja, Benjamin Mkapa – folytatva elődje törekvéseit – az 1997-ben megalkotott Befektetési Törvény segítségével tágra nyitotta a kapukat a külföldi befektetők előtt, és intenzívebbé tette a privatizációt. Annak ellenére, hogy ez utóbbit több oldalról sokan támadtak az elmúlt években, vitathatatlan, hogy a gazdaság megszilárdításához a beáramló külföldi tőke nélkülözhetetlennek bizonyul. Seithy L. Chachage a Dar es Salaam-i Egyetem Szociológia Tanszékének oktatója a globalizáció és a demokratikus kormányzás kapcsolatát vizsgáló írásában¹⁸² kritikus hangvétellel szól arról az „új globális rendszerről”, amelynek fő pilléreit a gazdasági és politikai liberalizmus és a versenyt generáló piacgazdaság jelentik. Érvelését Margaret Thatcher TINA „Nincs más alternatíva” elnevezésű (*There Is No Alternative*) kijelentésére, valamint Francis Fukuyama „A történelem vége” című művére való utalással indítja. A tanulmány szól a globalizáció pozitív és negatív hatásairól egyaránt, a negatív hatások közül kiemelve a világ gazdagabb és szegényebb országai közötti különbségeket mélyítő tendenciákat.

A növekvő egyenlőtlenségek ellen a világ számos pontján szinte folyamatosan tüntetnek egyének, csoportok és szervezetek. Az Afrikai Szociális Fórum (*African Social Forum*) által is elutasított „neoliberális globalizáció”, amely szerintük csak mélyíti azt az igazságtalan világrendet, amely a fejlettebb és a fejlődő országok között az elmúlt évtizedekben megerősödött¹⁸³ Tanzániában is többször az utcára szólította az embereket. 2001. február 23-án például egy kisebb békés tüntetésen fejezték ki a

---

¹⁸² Chachage, Seithy L. C. Globalisation and Democratic Governance in Tanzania. *DPMF Occasional Paper* No. 10. Development Policy Management Forum, Addis Ababa 2003. 3-5. o.

¹⁸³ African Social Forum. „The Bamako Declaration/Statement: Another Africa Is Possible!!” c. írás részletesen taglalja a globalizáció okozta mélyülő különbségeket.

lakosok elégedetlenségüket a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap intézményeivel és az általuk képviselt politikákkal szemben. A tudósítások szerint a transzparensen az „adósság rabszolgaság” azonnali felszámolását, a még fennálló tetemes adósságállomány teljes megszüntetését követelték a tüntetők, akik kemény hangnemet ütöttek meg James Wolfensohn akkori világbanki elnökkel szemben is. Azon már-már általános afrikai véleményt, miszerint a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap a szegényebb nemzetek kirablásával fizeti ki az eleve gazdagabbakat, azaz a fejlődő déli országok kizsákmányolásával gyarapszik a gazdag északi államok csoportja a tüntetések vezető szlogenjévé vált.

A tüntetések és a globalizáció-ellenes megmozdulások nem alaptalanok, hiszen az Észak–Dél közötti különbségek a közelmúltban ténylegesen tovább nőttek. Több tanulmány is szól arról – számadatokkal alátámasztott érvrendszert felhasználva –, hogy amíg 1965-ben 52 ország tartozott az ún. alacsony bevételekkel rendelkező országok (*low-income countries*) körébe, addig 30 évvel később, 1995-re a „tagok” száma 105-re emelkedett. Soros György szerint a globalizációs trendek szerint a felhalmozott tőke a perifériáról a centrum, azaz az USA felé mozog, ez pedig belátható ideig nem fogja markánsan megváltoztatni a globális piac képét.¹⁸⁴

Mielőtt többek között a regionális együttműködés növekvő jelentőségével foglalkozunk, a következőkben szükséges alaposabban áttekinteni az Észak–Dél kontextus jelentette folyamatokat.

VII.3. Észak és Dél

A téma irodalmát tekintve általános a megegyezés arról, hogy az ún. „Harmadik Világ” kifejezés felcserélhető a Dél meghatározással – talán az utóbbit, különösen a diplomáciában, többször alkalmazzák politikailag korrektebb mivolta okán. Maga a „Harmadik Világ” kifejezés (franciául „*tiers monde*”) Alfred Sauvy francia demográfushoz kötődik, aki azt 1952-ben elsőként alkalmazta, analógiába helyezve a francia forradalom előtti és az alatti időszak „harmadik rendjével”, a polgársággal („*le Tiers État*”), és szembe állítva az „Első” és „Második Világgal”, amelyek az első és második rendnek, a papságnak és a nemességnek voltak megfeleltethetők, és

---

¹⁸⁴ Megjelent a *The East African* c. hetilapban 2002 április első hetében.

„rangsorban” felette álltak a polgárságnak, amely alárendelt viszonyban volt a másik két renddel. Sauvy szerint a Harmadik Világ valójában semmi, és „valamivé akar válni,”¹⁸⁵ amely azt sejteti, hogy a világ fejlettebb része a Harmadik Világot kiszipolyozza, hasonlóan ahhoz, ahogyan a főrendek a harmadik renddel tették ugyanezt a XVIII. századi Franciaországban.

Politikai kontextusban elsőként a független India első miniszterelnöke, Dzsavaharlal Nehru használta a fogalmat, „eredetileg arra, hogy megkülönböztesse azokat a nemzeteket, amelyek se a Nyugattal, se a Keleti tömbbel nem léptek szövetségre a hidegháború alatt, és amelyek közül sokan az el nem kötelezettek mozgalmának voltak tagjai.”¹⁸⁶ A *The Columbia Encyclopedia* 2001-es 6. kiadása szerint a terminus a technológiailag kevésbé fejlett, vagy inkább fejlődő ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokat takarja, azokat, amelyek „általánosságban szegényként jellemezhetők, tekintettel gazdaságukra, amely arra lett kényszerítve, hogy nyersanyagait a fejlett országokba exportálja cserébe az onnan érkező késztermékekért.”¹⁸⁷ A Willy Brandt egykori német kancellár nevével fémjelzett Brandt-jelentések (1980, 1983) a déli országok csoportjának fő jellemzőiként az északiakhoz képest kimutatható népességbeli, gazdasági és az egészségügyi ellátás terén létező különbségeket nevezik meg. Az Észak–Dél reláció pontos megértéséhez az első jelentés hangsúlyozza az északi nemzetek és az általuk létrehozott nemzetközi pénzügyi intézmények dominanciáját, valamint a gazdag országok alkotta, a délieknek kereskedelmileg és gazdaságilag egyaránt kedvezőtlen szabályrendszer fennhatóságát.¹⁸⁸ A Willy Brandt vezette bizottság egyik erénye az volt, hogy képes volt új kontextusba helyezni a korábbi Észak–Dél relációt érintő javaslatokat azáltal, hogy egy duális viszonyrendszert vázolt fel. A szakértők aláhúzták, hogy az északi államok igenis függenek a déliektől gazdságuk és jólétük kiteljesítésében, a déliek pedig szintén függőségi viszonyban állnak az északiakkal fejlődésük, fejlettebbé

---

¹⁸⁵ A Harmadik Világ kifejezés meghatározását és leírását kiválóan foglalta egybe Gerard Chaliand francia politikai geográfus és geopolitikus, aki több évtizeden keresztül foglalkozott a Harmadik Világ kérdéseivel. Írása többek között a Harmadik Világ Utazója (Third World Traveler) elnevezésű internetes honlapon olvasható: www.thirdworldtraveler.com/Third_World/Third_World_Chaliand.html.

¹⁸⁶ Forrás: en.wikipedia.org/wiki/Third_World

¹⁸⁷ Forrás: www.bartleby.com/65/th/ThirdWor.html

¹⁸⁸ 1977. január 14-én, Robert McNamara, a Világbank akkori elnöke egy tapasztalt, világszerte elismert politikusokból és gazdasági szakemberekből álló független bizottság felállítására tett javaslatot. A bizottság feladatának a globális fejlődést érintő Észak–Dél tárgyalásokban egy új fejezet nyitását, az 1970-es évekre beállt nemzetközi politikai patthelyzet feloldását jelölte meg. A témákkal kapcsolatban és a Bizottság tevékenységéről részletes információval szolgál a www.brandt21forum.info című honlap.

válásuk érdekében. A Brandt Bizottság két jelentésében (*Észak–Dél* (1980) és *Közös Krízis* (1983) című) elsődleges fontosságot tulajdonított az élelmezés és a mezőgazdasági fejlődés, a segélyezés, az energia, a kereskedelem, a nemzetközi monetáris és fiskális reformok, valamint a globális méretű nemzetközi tárgyalások kérdéseinek, továbbá több, a világ minden nemzetét érintő globális krízist (így például a környezetvédelmi katasztrófákat, vagy a fegyverkereskedelmet) azonosított.

Óvatosan kell azonban bánnunk a fogalommal, ugyanis az erős általánosítás félrevezethet bennünket. Amennyiben földrajzilag próbáljuk értelmezni a Dél jelentését, gondolhatunk a Földünk déli féltekén található országokra, amelyek szegényebbek, gazdaságilag, technológiailag fejletlenebbek, mint az északi félteke nemzetei. Ez a megközelítés alaptól nem kielégítő, hiszen például sem Ausztrália, sem Új-Zéland, sőt egyre inkább már az Európai Unióval 2002 májusában társulási egyezményt kötött latin-amerikai Chile¹⁸⁹ sem tartozik a világ szegény országai közé, tehát inkább jelképesen értendő. Ahogyan Hocking és Smith fogalmaz, a problémát nem az adja, hogy léteznek „földrajzi inkonzisztenciák”, hanem az, hogy a megfogalmazás „egyfajta koherenciát feltételez az egyes csoportokon belül, amely azonban egyértelműen hiányzik – a Dél csoportjának tagjai esetében egyenesen eltűnőben van.”¹⁹⁰ Willy Brandt szerint: „Az államok világa kusza képet nyújt, és a bevett fogalmak általában nem segítik a tisztánlátást: ...Mexikó északon fekszik, mégis „Délhez” tartozik. Délen vannak olyan országok, kivált az olajexportáló Arab-öböl menti államok között, amelyek nagyobb egy főre jutó jövedelmet mondhatnak magukénak, mint a jómódú iparosodott államok...”¹⁹¹

Nem beszélhetünk tehát egységesen a Délről abból a megfontolásból sem, miszerint a csoport országai eltérő fejlettségi fokon vannak egymáshoz képest is. A fejlődés szintjének, az egyes országok előrehaladottságának meghatározására Mahbub ul Haq¹⁹² pakisztáni közgazdász 1990-ben kidolgozta az ún. Humán Fejlődési Indexet

---

¹⁸⁹ A témával részletesen foglalkozik Fischer Ferenc (2005): „A három kontinensű Chile, mint az Európai Unió társult állama (2002. május 17.)” című írás, amely a Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerika Központja által 2004. május 3-án szervezett „EncUEntros – Magyarország, Európa és Ibero-Amerika régi és új találkozásai” elnevezésű szakmai, tudományos nap keretében elhangzott előadásokat összefoglaló Fischer Ferenc et al. (szerk.) *Iberoamericana Quinqueecclesiensis* 3. Pécs, PTE. című kötetben jelent meg.

¹⁹⁰ Hocking, Brian – Smith, Michael: *World Politics. An Introduction to International Relations*. (2. kiadás). Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead 1995. 113. o.

¹⁹¹ Brandt, Willy: *Szervezett erőlet. Fegyverkezési verseny vagy éhínség a világban*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1987. 80-81. o.

¹⁹² Mahbub ul Haq (1934–1998), úttörő jelentőségű pakisztáni származású közgazdász. A többek között a Nobel-díjas Amartya Sen által jegyzett „humán fejlődés elmélete” (Human development theory)

(*Human Development Index*), amely a klasszikus fejlettségi mutatók mellett mára az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) által évente megjelentetett Humán Fejlettségi (Előrehaladási) Jelentés (*Human Development Report*) alapvető elemévé vált. Az index az emberi fejlődés három területén veti össze a világ országainak teljesítményét: a tisztességes, megfelelően fejlett életminőségben, a tudás szintjében és az emberi élet hosszúságában. „A HDI három komponensből áll össze: (1) az egy főre jutó GDP, vásárlóerő paritáson számolva; (2) az iskolázottság szintje (a felnőtt lakosság [írastudása] kétharmados, az iskolában eltöltött évek átlagos száma egyharmados súllyal); (3) születéskor várható élettartam.”¹⁹³ Az UNDP honlapján olvasható meghatározás szerint¹⁹⁴ a HDI-t azért alkották meg, hogy még hangsúlyozottabban érvényre jusson az emberi élet és az emberi közösségek jelentősége egy-egy ország fejlettségének megállapítása során – szemben pusztán az országok gazdasági növekedésének közgazdasági összevetésével. Alkalmas ugyanis arra, hogy rámutasson akár a nemzeti közpolitikák helyességére (vagy éppen helytelenségére) a hasonló klasszikus indikátorokat felvonultató (például az egy főre jutó GDP), ám eltérő HDI-vel rendelkező országok összehasonlításában. Ezáltal képes kimutatni az egyes országok, térségek közötti különbségeket, akár faji, nyelvi vagy vallási vonalak mentén, így még inkább kiváltva a szükséges nemzeti vitát számos országban.

---

megalkotásának mérvadó résztvevője, a Humán Fejlettségi (Előrehaladási) Jelentés megalapítója, az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa létrehozásához legnagyobb inspirációt adó szakember. A Sen-féle elméletről ld. például: Boda Zsolt: A fejlődés etikájáról. *Korunk*. 2007. május.

Interneten: <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2007&honap=5&cikk=8542>

¹⁹³ Paragi, B. (2004). „(...) a szabadság szolgátság, a tudatlanság erő”? azaz a 2002 és 2003 évi *Arab Human Development Report*ok megállapításai és fogadtatása (Recenzió).

Forrás: www.kul-vilag.hu/konyv/ahdr.html

¹⁹⁴ Forrás: hdr.undp.org/statistics/faq.cfm#15

Magas HDI	érték				
		64. Montenegro	0,822	150. Kamerun	0,514
1. Izland	0,968	...		151. Dzsibuti	0,513
2. Norvégia	0,968	70. Brazília	0,807	152. Tanzánia	0,503
3. Kanada	0,967	...		153. Szenegál	0,502
4. Ausztrália	0,965	73. Oroszország	0,806	Alacsony HDI	érték
5. Írország	0,960	...		154. Nigéria	0,499
6. Hollandia	0,958	Közepes HDI	érték	155. Lesotho	0,496
7. Svédország	0,958	76. Törökország	0,798	156. Uganda	0,493
8. Japán	0,956	...		157. Angola	0,484
9. Luxemburg	0,956	94. Kína	0,762	...	
10. Svájc	0,955	95. Tunézia	0,762	160. Gambia	0,471
11. Franciaország	0,955	...		...	
...		107. Gabon	0,729	170. Csád	0,389
15. USA	0,950	...		...	
...		116. Egyiptom	0,716	172. Burundi	0,382
23. Németország	0,940	...		...	
...		125. Dél-Afrikai Közt.	0,670	175. Mozambik	0,366
26. Szlovénia	0,923	126. Botswana	0,664	176. Libéria	0,364
...		127. Marokkó	0,565	177. Kongó (Dem.)	0,361
35. Cseh Köztársaság	0,897	...		178. Közép-Afr. Közt.,	0,352
...		129. Namibia	0,634	179. Sierra Leone	0,329
38. Magyarország	0,877	130. Kongó (Brazz.)	0,619		
...		....			
41. Szlovákia	0,872	132. India	0,609		
...		...			
51. Mexikó	0,842	140. Mauritánia	0,557		
...		...			
56. Bulgária	0,834	142. Ghána	0,533		
57. Trinidad és Tobago	0,833	143. Madagaszkár	0,533		
58. Panama	0,832	144. Kenya	0,532		
...		...			
62. Románia	0,825	146. Szudán	0,526		
63. Malajzia	0,823	...			

3. táblázat A 2008-as Human Development Report fejlettségi rangsora a 2006-os HDI-adatok fényében¹⁹⁵

Forrás: A http://hdr.undp.org/en/media/HDI_2008_EN_Tables.pdf adatai alapján saját szerkesztés

¹⁹⁵ A 2005-ös állapothoz képest Tanzánia 12 helyet jutott feljebb a rangsorban, így jelenleg a közepes sáv alsó részében található – szemben a négy évvel ezelőtti 164. hellyel, amely még az alacsony HDI-értékkel rendelkező országokat tömörítette.

Ld.: <http://hdr.undp.org/en/statistics/data/hdi2008/>

A hidegháború alatt használt kategorizálás, amely „három világban” gondolkodott a nemzetközi rendszert alkotó államokról, átalakult. Az „Első Világot” jelentő nyugati blokk és a „Második Világ” jelzővel ellátott keleti blokk egyes, kelet-közép-európai országai ma a fejlett, magas jövedelmű (az egy főre jutó GNP átlagosan 23.420 USD) Észak csoportjában, annak középső-alsó sávjában található. A „Harmadik Világnak” az északiaktól fejletlenebb, ám egymáshoz képest különböző „fejletlenségi” szinteket mutató államai a Dél csoportját alkotják – a világ államainak többsége egyébként ebbe tartozik. Az elnevezést különböző szakirodalmak különböző szinonimákkal helyettesítik¹⁹⁶. Ezek közül a szakirodalomban a leggyakrabban használt új kifejezések: a Globális Dél, a Többség Világa, de továbbra is alkalmazzák a fejlődő országok és a legkevésbé fejlett országok elnevezéseket. A fejlődés különböző aspektusaival foglalkozó szakemberek között elterjedt a „2/3-ad világ”, amely utalást tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a világ kétharmada fejlettségben elmaradt (angolul inkább *underdeveloped*, magyarul elmaradott) a többihez képest. Az USA-ban a kilencvenes években népszerűvé vált a „*The West and The Rest*” (A Nyugat és a többiek, a maradék) reprezentáció, amely szerint „a nyugati államok állnak szemben más államokkal vagy a nyugati civilizáció áll szemben más civilizációkkal vagy a törzsi kultúrákban élő népek kerülnek szembe más népekkel.”¹⁹⁷ A kifejezések közül egyre többször a Dél kerül előtérbe, mert szemben a fejlődő országok elnevezéssel, nem tartalmaz utalást a fejlettségi szintek közötti növekvő távolságokra, és nem érzékeltet semmilyen alá-fölérendeltségi viszonyt. Persze a fogalom mégiscsak kategorizál – mégpedig a fejlett Észak terminológiája és mércéje szerint –, és az érintett országokról összefoglalóan magába foglalja az általánosan használt, egyszerűsítő jelzőket: sebezhető a külső hatásokkal szemben, szegény, a globális porondon a közös hang hiánya, továbbá a szociális biztonság hiánya jellemzi.¹⁹⁸ Ennél a pontnál megjegyzendő, hogy igenis számít a saját indikátorokkal mérhető változás, és később látni fogjuk, hogy számos fejlődő ország – így az afrikai Botswana, Uganda vagy Namíbia – képes volt nemzeti erőket mozgósítani a magasabb fejlettségi szint, a

---

¹⁹⁶ Az en.wikipedia.org/wiki/Third_World honlap „Harmadik Világ”-ról szóló címszava jól foglalja össze az angol nyelvű terminológiát.

¹⁹⁷ Csizmadia Sándor: „Konfliktusok és interpretációk a posztbipoláris világban.” *Magyar Tudomány*. 2002/6. szám. 2002. 804. o.

¹⁹⁸ V.ö.: Thomas, Caroline – Wilkin, Peter: Still Waiting after all these Years: 'The Third World' on the Periphery of International Relations. *The British Journal of Politics and International Relations*. 6. évf. 2. szám, 2004. 241-242. o.

magasabban kalibrálható előrehaladottság elérése érdekében, függetlenül az északi hatalmak által dominált nemzetközi intézmények mércéitől.

VII.4. A globális világregend a Dél szemével

Az 1960-as évek elejéig számos afrikai ország képes volt a volt gyarmati hatalmaktól való elszakadásra, a függetlenség kivívására. Az *annus mirabilis* az Észak–Dél relációban, miközben a hidegháború egyre markánsabban jelölte ki a két tábor erővonalait és befolyási övezeteit, olaj volt a tűzre – elsősorban az Észak vezető hatalma, az USA szempontjából. Attól tartva, hogy a függetlenné vált volt gyarmatok esetleg más ideológiához húznak majd, netán nem a demokratikus és piacgazdaságon nyugvó államberendezkedést választják új államaik meghatározó alapköveinek, az USA olyan ideológiai frontot nyitott, amely „a Kelet–Nyugat biztonsági aggodalmainak rendelte alá a Harmadik Világot,”¹⁹⁹ ezáltal az Észak–Dél problematika egészét. A nemzetközi porond keleti táborát vezető Szovjetunió Hruscsov vezetésével igyekezett kihasználni a kialakulóban lévő „Harmadik Világ” új erővonalát, és markánsan szakítva a sztálini „két tábor” elmélettel, a „három világ” felfogást részesítette előnyben. A hruscsovi doktrína megalkotásában „a bandungi törekvések, a tömbön kívüliek formálódó mozgalma lehetőséget kínált az «aki nincs ellenünk, az velünk van» tétel érvényesítésére, ... [visszanyúlva egészen] Lenin imperializmus teóriájához is, mely szerint támogatni kell a gyarmatok imperialista ellenes gyarmati mozgalmát.”²⁰⁰

Az 1960-as évek közepére létszámukat tekintve a Déli országok az ENSZ-ben többségbe kerültek, amely lehetőséget kínált arra, hogy együttes erővel próbálják meg újrafogalmazni a nemzetközi kapcsolatok rendszerének prioritásait. Az UNCTAD és a G77 kereteit felhasználva sikerült az USA elképzeléseit ellensúlyozniuk és a globális gazdasági kérdéseket a nemzetközi vita fókuszába állítaniuk. Az 1960-as évek végére, az 1970-es évek elejére az erős dollárra épülő bretton woods-i monetáris rendszer rohamosan haladt az összeomlás irányába, és 1973-ra „az egyetlen nemzetközi

---

¹⁹⁹ Marchand, Marianne H.: The Political Economy of North–South Relations. In: Stubbs, Richard – Underhill, Geoffrey R. D. (szerk.): *Political Economy and the Changing Global Order*. Macmillan, Houndmills, Basingstoke 1994. 290. o.

²⁰⁰ Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941 – 1991)*. IKVA Kiadó, Budapest-Pécs 1996. 179. o.

valutáról szótt ... álom szertefoszlott.”²⁰¹ A politikai porondon is sokat bukdácsoló USA (a vietnami háború, a Watergate-botrány és Nixon elnök lemondása) a kezdeti lendületéből lényegesen vesztett és nem tudott ellenállni a Dél azon nyomásának, amely arra irányult, hogy a „meggyengült liberális gazdasági rendet egy új gazdasági rendszerrel, az ún. Új Gazdasági Világrenddel (NIEO) váltsa fel, ... amelyben a Dél a világkereskedelemre, az erőforrások transzferére és a nemzetközi pénzügyi rendszer átdolgozására koncentrált.”²⁰² Egy új gazdasági világrend megalkotásához több afrikai vezető, elsősorban Nyerere tanzániai elnök és Nkrumah ghánai elnök szolgáltatták a legmeggyőzőbb érveket.

1973-tól egyre aktívabbá vált a Dél országaira fókuszáló szovjet diplomácia, amely a „harmadik világ konfliktusait kihasználva, a szovjet befolyás globális kiterjesztését szolgálta.”²⁰³ A nemzetközi figyelem déli színterekre tevődött át, főleg amikor 1979 decemberében a Szovjetunió lerohanta Afganisztánt, amely agressziót sokan úgy értelmeztek, hogy a szovjetek az olajban gazdag Perzsa-öbölt is meg akarták kaparintani, de legalábbis felügyelni. Az 1973 októberében az OPEC (*Organization of the Petroleum Exporting Countries* – Olajexportáló Országok Szervezete) által kezdeményezett „olajháború”, amelyben az „OPEC maga határozta meg egyoldalúan az olaj árát [és] ... diktált a nagy nyugati olajcégeknek” (Fischer, 2005: 284), még inkább a déli országokra fordította a világ figyelmét. „Az olaj a korábbiakhoz képest is még inkább globális gazdasági, politikai, stratégiai jelentőségre tett szert. ... [a belőle] származó hatalmas bevételek tették gazdaggá az addig elmaradott térségeket, például Szaúd-Arábiát, Kuvaitot is. ... Az olajsokk az olajimportáló fejlődő országok számára azonban további lemaradást, a «IV. világ» felé való lecsúszást, és drámai mértékű eladósodásukat jelentette.”²⁰⁴

Mindeközben az 1968-ban megalakult Római Klub *A növekedés határai* című (más néven Meadows) jelentésével (1972) a globális problémák globális megoldására hívta fel a figyelmet. A világhírű tudósokból, politikusokból, szakértőkből álló tanács kinyilvánította, „hogy a világ termőföldkészlete véges, és nem lesz képes kielégíteni az egyre szaporodó emberiség élelmiszerigényeit. Ez a 21. század közepére válságot idéz elő, ugyanis katasztrofálissá válik a környezet elszennyeződése, kimerülnek a

---

²⁰¹ Ellwood, Wayne: *A globalizáció*. HVG Könyvek, Budapest 2003. 46. o.

²⁰² Marchand, 1994: 292. o.

²⁰³ Freedman, Lawrence: A szuperhatalmi szembenállás 1945–1990. In: Howard, Michael – Louis, Wm. Roger (szerk.): *Oxford Világtörténet a XX. században*. Napvilág Kiadó, Budapest 2002. 204. o.

²⁰⁴ Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ. 1945-1989*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2005. 284. o.

természeti erőforrások, ezáltal csökken a termelés. Javasolták a globális «egyensúly» koncepcióját, ami azt jelenti, hogy csökkenteni kell a népesség szaporodását, korlátozni kell az ipari termelést és a természeti erőforrások kihasználását.”²⁰⁵

Az 1980-as évekre azonban a Dél országainak egy új világrend megalkotására irányuló kezdeményezése kifulladásra, elsődlegesen a közös politikai platform megvalósulásának hiányában – e nélkül ugyanis túlzottan különböző pénzügyi-gazdasági elgondolásokat képviseltek a „Dél kollektív igényeit” illetően. Ami pedig az Észak hozzáállását illeti, az USA vezényletével újból erőre kapott a Kelet–Nyugat konfliktus, és szinte bekebelező árnyékként rávetült az Észak–Dél kapcsolatok újrafogalmazására. Az USA biztonsági kockázatnak értékelte azt a lehetőséget, hogy a Dél országaiiban felüti a fejét, és megerősödik a kommunista ideológia és a szocialista berendezkedés, és nem kaphat teret az általa képviselt, piacgazdaságon alapuló demokratikus társadalmi fejlődés. Márpedig az USA szerint a fejlettségben elmaradt térségek egyedüli kiugrási lehetősége, ha követik az Észak (de még inkább az USA) iránymutatását, és átállnak a liberális piacgazdaságra.

A XX. század végére a Dél belekerül a spirálba, – amelynek során országainak adósságállománya valódi tőkemozgás nélkül folyamatosan emelkedett – olyan kiszolgáltatott helyzetbe került, amelyben a szebb és jobb életminőségű jövő reményében fejlesztési segélyek sorát kell, hogy elfogadja a gazdag Északtól. Paul Wolfowitz, a Világbank elnöke a *Világ 2006-ban* című publikáció számára elküldött év végi értékelésében kijelentette, hogy a nemzetközi szervezetek, köztük a segélyek nagy részét és más fejlesztési finanszírozási konstrukciókat biztosító Világbank „tanult a múltból” és látja a fejlődés globális problematikájának mélységeit. Úgy gondolja, hogy „a segélyek növelésével párhuzamosan megfelelő vezetőkre és politikára van szükség Afrikában ahhoz, hogy érződjön a segélyek hatása.”²⁰⁶ De mi történt a múltban, amely ráébresztette a nemzetközi közösséget a problémák valódi okaira?

A közgazdasági Nobel-díjas Joseph Stiglitz, aki éppen a Világbank fő közgazdásza, majd 1997 és 2000 között egyik alelnöke volt, komoly, a rendszer belsejéből összegyűjtött tapasztalatok birtokában nagyon kritikusan elemezte az

---

²⁰⁵ Sáringer Gyula akadémikus a Magyar Tudomány 2005. áprilisi (2005/4.) számában mutatja be Láng István *Agrártermelés és globális környezetvédelem* című könyvét (2003), amely többek között áttekintést nyújt a globális környezetvédelmi gondolkodás kialakulásáról. Részletesen ld.: www.matud.iif.hu/05apr/20.html#Saringer, (Sáringer, 2005: 500. o.)

²⁰⁶ ld. *A Világ 2006-ban*, 2005: 100. o.

okokat a 2002-ben kiadott *A globalizáció és visszásságai (Globalisation and its discontents)* című könyvében. Sajnálatosan, többnyire az elhibázott elvárásoknak és kényszereknek köszönhetően, amelyeket a nemzetközi intézmények, köztük főként a Nemzetközi Valutalap (*International Monetary Fund*) támasztott a szegény déli országokkal szemben, a liberalizációs törekvéseket nem követték a beígért növekedési mutatók, hanem ahogyan Stiglitz fogalmaz „a liberalizáció, a megfelelő biztonsági hálók kiépítése nélkül gyötrelmet okozott.”²⁰⁷ A Dél országai többsége jelenlegi kiszolgáltatott helyzetének kialakulásában külön kiemeli az IMF által szorgalmazott ún. „strukturális alkalmazkodási programokat” (*Structural Adjustment Programs*), amelyek nem vették figyelembe a sikeres átalakuláshoz szükséges sorrendiséget és ütemezést. Afrika esetét kiragadva, a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap tekintélyét kifejezetten „aláásta a nyolcvanas évek végétől az afrikai országokra erőltetett [SAP] teljes kudarcra, amely programot, s a mögötte álló szervezeteket sokan Afrika gondjainak egyik fő felelősévé teszik.”²⁰⁸ Stiglitz annak a tudásnak a hiányát is felrója, amelyről három évvel később Wolfowitz már büszkén nyilatkozik, amely valójában a nemzetközi szervezetek részéről tételezi fel az adott déli országgal kapcsolatos megfelelően mély, naprakész és helytálló ismereteket, a helyi igények és potenciális helyi megoldási alternatívák tekintetében is. Az SAP-k ugyanis ezeket nem vették figyelembe, hanem olyan univerzális gazdaságpolitikai recepteket írtak fel kötelező érvénnyel, amelyek túl sok esetben nagyon kevésbé, de sokszor szinte egyáltalán nem jelentettek gyógyírt a bajokra.

Számos déli ország ezért saját maga próbálkozott a helyi igényekre és problémákra megtalálni a legmegfelelőbb elgondolást, szemben az IMF által kijelölt programokkal. Természetesen ezek a megközelítések is áldozatok meghozatalával jártak, de mégsem követték a „piaci fundamentalizmus” eszméjét. Az egyik, Stiglitz által is bemutatott példa, Botswana esete. Botswana vízhiánnyal és az alapvető infrastruktúra hiányával küszködő, túlságosan a mezőgazdaságra épült, később a gyémántbányászatból kiugróan magasat kitermelő gazdaságának reformjáról a politikai elit széleskörű konszenzust volt képes létrehozni – nem engedve az IMF-nek beleszólást még a tanácsadók kiválasztásába sem. Maga határozta meg tehát azt a fejlődési pályát, amely reálisnak bizonyult a helyi viszonyokhoz és a világpiac változásaihoz képest. A CIA *The World Factbook* szerint Botswana képes volt

---

²⁰⁷ Stiglitz, Joseph E.: *Globalization and its discontents*. Penguin Books, London 2002. 17. o.

²⁰⁸ Búr Gábor: „Miért szegény Afrika?”. *A hét*. 3. évf. 35. szám. 2005. szeptember 1. 3. o.

megőrizni az Afrika-szerte egyik legmagasabb gazdasági fejlődési mutatót a függetlenség elnyerésének esztendeje, 1966 óta. „Fiskális fegyelem és rátermett menedzsment segítségével Botswana saját maga változtatta meg gazdaságát és vált a világ egyik legszegényebb országából közép-erős jövedelmű országgá, 2004-re elérve a 9.200 USD egy főre eső GDP-t,²⁰⁹ 2007-re pedig tovább fejlődve, meghaladva a 14.000 USD-t is!

Egy másik példa a kelet-afrikai Uganda, amelynek elnöke, Joweri Museveni szintén „szembeszállt” a Valutaalappal, és kiállt azon saját elképzelése mellett, amely tandíjtól mentesnek kívánta meghagyni az alsószintű oktatást. Afrika szerte különösen nagy nehézségekbe ütközik a fiatal lányok beiskolázása tekintettel arra, hogy a családok többsége jobbnak látja, ha a leánygyermek otthon végeznek munkát, míg a fiúk az esetleges jobb munkavállalás reményében, mint leendő családfenntartók, tanulnak. Az IMF által szorgalmazott Washingtoni Konszenzusként elhíresült doktrína szerint a jó gazdasági teljesítményhez liberalizált kereskedelemre, makrogazdasági stabilitásra és megfelelő árakra van szükség. Fontos szerepet kap tehát a magánpiac, amely hatékonyan tudja elosztani az erőforrásokat és növekedést képes generálni, amely az ugandai oktatási piacot is – legalábbis az IMF elvárásai szerint – jócskán átszabta volna. Stiglitz a *New Republic*-ban 2000 áprilisában közölt cikkében azonban rámutat, hogy „a washingtoni konszenzus által támogatott politika nem teljes és alkalmasint félrevezető. A piacok jó működéséhez ... szükség van megfelelő pénzügyi szabályozásra, versenypolitikára, s olyan politikára, amely [többek között] megkönnyíti a technika transzferjét, erősíti az átláthatóságot,” és olyan helyi igényekből táplálkozó stratégiák megalkotását serkenti, amelyek a célok elérését a többi eszközzel együtt segítik. Pontosan ilyen helyi stratégiával állt elő Museveni, és azt szögezte le, hogy egy új kultúrát kell meghonosítani Uganda szerte; olyan kultúrát, amelyben mindenki számára evidens elvárás az, hogy gyermeke iskolába járjon. „És azt jól tudta, hogy mindezt nem tudja megvalósítani mindaddig, amíg tandíjat kell fizetnie a családoknak. Következésképpen, figyelmen kívül hagyta a külső szakértők

---

²⁰⁹ Naprakész adatokkal szolgál a világ valamennyi országáról a CIA által működtetett *The World Factbook* című adatbázis: www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html. A 2005-ös Human Development Report a 131. helyen, a 2008-as HDR a 126. helyen rangsorolja Botswanát, a közepes HDI-jű államok első harmadában. 2003-ban az egy főre számított GDP még csak 8.714 USD volt, vásárlóerő paritáson számolva, négy évvel később pedig ennek közel dupláját regisztrálták.

«tanácsát», és eltörölte a tandíjat.»²¹⁰ Ezzel pedig egy új, a jövőben nemzete fejlődésének alapját képező rendszer kiépülését indította el.

A Dél országainak zöme, köztük Tanzánia is, egyértelműen olyan világrendet akar, amely támogatja a helyi megoldásokat, és egyben úgy gondolkodik a világméretű szegénység elleni küzdelemről, hogy közben elősegíti a helyi, nemzeti szintek hatékonyabb működését. Az adósságterhek feloldása mellett a Dél hosszú távon mérhető tényleges fejlődése számára elengedhetetlen a korrekt kereskedelmet támogató, a helyi viszonyokat is figyelembe vevő, a helyi erőforrásokra és tudásokra építeni képes nemzetközi rendszerszemlélet. Wolfowitz megfogalmazásában ezt az építkezési folyamatot „a fejlődő országok mezőgazdasági termelőire vonatkozó exportkorlátozások oldásával ki kellene teljesíteni”, de csak akkor lehet sikerrel fellépni a szegénység ellen – a segélyek, az adósságelengedés és a kereskedelem mellett –, „ha az érintett országokban hatékonyan működő kormányok világos politikát követnek.”²¹¹ A politikák megfogalmazásában, meggyőződésem szerint az Észak országainak, annak vezető hatalmának segítséget kell nyújtania, de nem az „IMF-féle módszertant” alkalmazva.

Ez utóbbi segítségnyújtást támasztja alá írásaival az ugyancsak közgazdasági Nobel-díjas indiai származású Amartya Sen is. Egy 2000 júniusában a brit *Guardian The Observer Online* számára készült írásban a következőképpen fogalmazott a világban tapasztalható aszimmetriákat illetően: „a világra jellemző hatalomelosztás szoros kapcsolatban van az intézményi pluralitással. ... Szükség van arra, hogy újból górcső alá vegyük a különböző [főként pénzügyi] szervezetek működésében jelenlévő hatalmi egyensúlyt ... ugyanis a jelenlegi intézményi architektúra, amelyet a '40-es évek közepén alkottak meg Bretton Woods szellemében ... nem volt képes értelmezni a demokrácia globális lehetőségeit, a globális gazdasági fejlődést és az emberi jogok jelentőségét”²¹². Minden intézmény ugyanis annyira képes betölteni küldetését amilyen sikeresen magát az intézményt működtetni képesek az azt létrehozók. Amennyiben a nemzetközi pénzügyi intézményekben nincsen megfelelő arányban helye azoknak, akik megsegítésére az intézmények létrejöttek, esély sem kínálkozik a valódi megoldásra. Persze, nem árt felismerni, hogy valójában mi motiválta az

---

²¹⁰ Stiglitz, 2002: 76. o.

²¹¹ *A Világ 2006-ban*, 2005: 100. o.

²¹² Az írás „Freedom's market” cím alatt teljes terjedelmében olvasható az Interneten: az observer.guardian.co.uk/global/story oldalon (2000. június 25.).

intézmények létrehozását, és melyek azok a szereplők (a gazdag Észak országai), akik elsősorban saját érdekeiknek megfelelően működtetik azokat.

E tendenciák ellenére, tekintettel az új afrikai demokráciák gazdasági gyengeségére, sok esetben nincs más kiút, mint engedni a nyomásnak és végrehajtani a támogatásokat folyósító szervezetek által elvárt politikai reformokat. A végrehajtás során fontos azonban kiemelni egy tényezőt: az afrikai politikai vezetők alkalmazkodási képességét, amelynek köszönhetően hatalmuk megőrzése szinte hibernálható a jövőre nézve. Valójában e képesség az, amely jól jellemezte a volt gyarmatosítói értékek és a helyi ősi afrikai hagyományok jellegzetesen különleges keverékét, legalábbis az 1990-es évekig. A függetlenség kivívása utáni évtizedekben hatalmon lévő vezetőknek ugyanis elegendő idejük volt arra, hogy túlélési technikákat és taktikákat sajátítsanak el. Megtanulták, hogyan manipulálják a választójoggal rendelkezőket, ezáltal hogyan befolyásolják a választások kimenetelét hatalmuk megszilárdítása érdekében. Természetesen a támogató gazdaságilag fejlett országoktól érkező növekvő nyomás hatására – amely a demokratikus berendezkedés átvételét várta el – „a demokrácia promóciójának köntöse alatt” a politikai szereplők a manipuláció egy új forrását látták meg. Ahogyan Joseph (1997) fogalmazza meg a korábbi türannosz-jellegű vezetők átváltozását, megérthető, hogy pusztán taktikaváltásról volt szó hatalmuk megtartása végett.²¹³

VII.5. Felértékelődött afro-ázsiai kapcsolatok – Kiút Afrika számára? Vagy inkább újragyarmatosítás?

Kína a világpolitika és a globális gazdaság egyre mérvadóbb szereplője, „nemcsak piaci, gazdasági tényező, hanem egyben globális arányokban is növekvő befolyású politikai, katonai és civilizációs hatalom,”²¹⁴ olyan aktor, amelynek kezében ott van a tematizálás lehetősége és esélye – amellyel természetesen él is, hiszen ez jól érthető hosszú távú érdeke. Az érdek legfőbb háttér-mozgatórugója a magasra kalibrált, közel

---

²¹³ Joseph, Richard: Democratization in Africa after 1989: Comparative and Theoretical Perspectives. *Comparative Politics*. 29. 3. 1997. április. 375. o.

²¹⁴ Gergely Attila–Fazekas Gyula: Kína a globális hatalommá válás útján. *Külügyi Szemle*. V. évf., 1-2. sz. 2006. tavasz-nyár. 5. o.

11%-os gazdasági növekedés²¹⁵, amely – bár sokak szerint csak rövid ideig tartható fenn – még hosszú évekig fejfájást okozhat a világ vezető, és Kína ázsiai geopolitikai terének kisebb (jelentéktelenebb) országai számára – egyszerűen azért, mert ténylegesen létezik, és még inkább, mert a modell láthatóan működik. Növekedésének fenntartásához elementáris szüksége van nyersanyagokra, mégpedig többségében olyanokra, amelyeket az afrikai kontinens nagy mennyiségben rejt magában²¹⁶. Részben nyersanyag-éhsége hajtja, hogy hangsúlyokat tekintve egyeduralkodó legyen az afrikai kontinensen befektető, különféle projektek formájában jelenlévő nemzetek klubjában. E fejezet a kínai-afrikai kapcsolatoknak a világpolitikában és világgazdaságban betöltött jelentőségét szándékozik bemutatni, külön elemezve a kapcsolatokban az elmúlt pár évben lezajlott változásokat és azok valószínűsíthető – sok esetben már most alátámasztható – eredményeit, valamint a kínai-tanzániai kapcsolatrendszer dinamikáját.

VII.5.1. A sino-afrikai kapcsolatrendszer alapjai a Selyemúttól napjainkig

A kapcsolatok fejlődését áttekintő elemzés kiindulópontjaként történelmileg egészen a Selyemútig szükséges visszanyúlni. A Han dinasztia által i.e. 114-ben alapított világkereskedelmi útvonal a mai Hszianból (*Xi'an*) indult, és az első legfontosabb kelet-nyugati kulturális közvetítő csatornaként is funkcionált, miközben egyértelműen a kínai civilizáció Nyugat felé történő terjeszkedését volt hivatott elősegíteni. A kor legnagyobb városa, az akkori nevén Csang-an (a „Hosszú Béke” városa) (*Chang'an*) „nem csupán az ország politikai, hanem gazdasági központja is volt. A példátlanul nagyszámú lakosság [közel 1,2 millió fővel] ellátására számos iparos és kereskedő

---

²¹⁵ Az *Asia Economy Watch*-ban 2008. február 11-én Richard York által publikált elemzés rámutat arra, hogy a hivatalos állami statisztika szerint Kína gazdasági teljesítménye 2007-ben 11,4%-kal nőtt az azt megelőző évhez képest, illetve GDP-je 24,66 trillió jüan, azaz 3,42 trillió USD volt. A statisztikák azt is mutatják, hogy Kína – a világ negyedik legerősebb gazdaságaként – immár ötödik éve volt képes kétszámjegyű növekedést produkálni. Az *Economist.com* előrejelzése szerint „Kína folyó fizetési mérlegében jelentkező többlete végig jelentős marad a 2008-2009-es vizsgált időszakban elsősorban hatalmas kereskedelmi többlete miatt. A folyószámla többlet 2008 folyamán várhatóan 10,6%-ra, majd 2009-ben 10%-ra eshet vissza.” További részletek ld.:

<http://www.economist.com/countries/china/profile.cfm?folder=Profile-Forecast>

²¹⁶ Többek között olajra, alumíniumra, vasércre, rézre, nikkelre és színes fémekre „vadászik” a távolkeleti óriás. Sok esetben alacsony minőségű termékei előállításához Kína „jelentős mennyiségű és ezért végeredményben drága nyers- és alapanyagot, valamint energiát is felhasznál. Ezért a kínai vezetés a jövőben arra fog törekedni, hogy a termékek minőségének javításával, továbbá magas műszaki értéket képviselő termékek részarányának a növelésével kedvezőbbé tegye az export szerkezetét.” Tóth Barna: Kína – a 21. század leendő hiperhatalma. *Külügyi Szemle*. V. évf., 1-2. sz. 2006. tavasz-nyár. 53. o.

telepedett le, s a felesleges árucikkeket karavánok hada szállította a szélrózsa minden irányába.”²¹⁷

Évszázadokkal később, a mongolokat kiszorító Ming-császárok dinasztiájuk uralkodásának első időszakában Kína geopolitikai pozícióit újra megerősítették²¹⁸: „a határvidékeken félkatonai településeket hoztak létre, megerősítették a Nagy Falat, majd visszaszorították a partvidékeiket támadó japánokat; adófizetőjükké tették a Koreai-félsziget lakóinak jelentős részét, függő helyzetbe hozták Indokína egyes területeit, külkapcsolatokat létesítettek Délkelet-Ázsiával, végül pedig több hajóhadat indítottak útnak a távoli Nyugat országaiba.”²¹⁹ A 15. század eleji felfedezőutak feltételezett okai között találjuk a császári udvar egzotikus cikkekkel való ellátásának, illetve a globális értelemben vett katonai és gazdasági hatalom növelésének kérdéseit, összességében a Kína és környezete kapcsolatrendszerének élénkítésére tett erőfeszítéseket. Egy bizonyos: „A hosszú tengeri utak terve már régebbi keletű volt. 1391-ben Nanking (*Nanjing*) környékén pontosan azért ültettek el több mint 50 millió facsemetét, hogy nyílt tengeri flottát építsenek belőlük.”²²⁰ Az első kelet-afrikai–kínai találkozás időpontja is, láthattuk, a Ming-dinasztia felfedező útjainak és különösen a kor legnagyobb admirálisának Cseng Honak köszönhető.

Az afro-ázsiai kapcsolatok fejlődésében újabb mérföldkőnek számít a korabeli kínai híradások szerint az 1906-ban a német gyarmatosítók által a tanganyikai területekre behozott közel ezer kínai munkás és a hozzájuk köthető első vasútépítési projekt, amelynek hatására „a nyomvonal mentén az egyik falut Shanghajra (*Shanghai*) keresztelték át a helybéliek.”²²¹

---

²¹⁷ Bárdi László: *Homokba temetett karavánutakon*. Masszi Kiadó–Duna Televízió, Budapest 2005. 47. o. Ettől az időszaktól eredeztethető a messzi térségekkel folytatott távolsági kereskedelem kibontakozásának kezdete Kínában. A Selyemútról ld. bővebben Bárdi László: *Az ősi Selyemút világa*. Masszi Kiadó, Budapest 2003.

²¹⁸ A 15. század második felétől azonban megkezdődött az addig „világhódító” kínaiak egyfajta bezárkózása: például „1449 és 1457 közötti békésebb időszakot követően ... a Ming-dinasztia arra korlátozta a tevékenységét, hogy – óriási költségek árán – biztosítsa a határok védelmét [a folyamatos nomád támadások visszaszorítása végett]. Ez a passzív külpolitika [pedig] a 16. század közepén rendkívül kritikus helyzetet teremtett.” Gernet, Jacques: *A kínai civilizáció története*. Osiris Kiadó, Budapest 2005. 317. o.

²¹⁹ Polonyi Péter: *Kína története*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest 1994. 90. o.

²²⁰ Gernet, 2005: 312. o. A Ming-kori Kína óriási vonzerővel rendelkezett a kelet-ázsiai térségek népei számára. Az utazások eredményeképpen olyannyira meg erősödött a birodalomba érkező küldöttségek jelenléte, hogy „1423-ban [már] 1200 főt tett ki a Pekingben tartózkodó követek és kíséretük száma.” Polonyi, 1994: 90. o.

²²¹ Erről Kao Liang, a New China News Agency tanzániai tudósítója számolt be ahogyan arról Martin Bailey tanulmányában olvashatunk, amely a tanzániai–kínai kapcsolatok alakulását tekinti át az 1970-es évek derekán: Bailey, Martin: *Tanzania and China*. *African Affairs*. 74. évf., 294. sz. 1975. január. 39–50. o.

Az 1950-es évekre a bipoláris világ két hatalmi centruma közötti vákuum – a szovjet-amerikai rivalizáció okozta nehézségek mellett – lehetőséget kínált a technológiailag és gazdaságilag kevésbé fejlett Harmadik Világ térségei, így többek között Kína és Afrika számára. Részben a nemzetközi politikai térben artikulálható közös hang és fellépés megszervezése érdekében találkozott Bandung városában 29 független afrikai és ázsiai nemzet – némi, a későbbiekben mérvadónak bizonyuló európai szerepvállalással kiegészülve, a Tito vezette Jugoszlávia személyében. A bandungi konferencia zárónapján elfogadott Tíz Elv a sino-afrikai kapcsolatok máig jelentőséggel bíró kereteihez járult hozzá azáltal, hogy például világosan deklarálta „3. ... valamennyi – nagy vagy kis – nemzet egyenlőségének elismerés[ét] ... 4. Más nemzetek belügyeibe való be nem avatkozás[t]. ... 9. A kölcsönös érdekek és az együttműködés elősegítés[ét].”²²² E tételeket, és valójában „Bandung szellemét” – később látni fogjuk – a mai együttműködést rögzítő dokumentumok folyamatosan megidéznek.

1967 szeptemberében az elnemkötelezett fejlődő országok egyik vezéralakjának számító Kína – miután az évtized első éveiben intenzív diplomáciai lépések sorát tette meg az újonnan függetlenné váló afrikai államok egy csoportja irányában – az évszázad egyik legnagyobb fejlesztési támogatási projektjét indította útjára Afrikában: megállapodott Tanzániával és Zambiával, hogy megépíti a Tanzam vasútvonalat. Egyáltalán nem volt meglepő, hogy az akkori Harmadik Világ legnagyobb szabású kínai segélyezési projektjének célterülete (elsősorban) Tanzániát érinti, hiszen Kínának e kelet-afrikai ország volt a „legközelebbi barátja”²²³ a kontinensen. Julius Nyerere elnök 1968-as pekingi látogatásán pedig egy mára örökzöldnek számító kijelentést vethettek papírra a kor tudósítói: „tanulni jöttem Kínába”²²⁴.

Az 1966 nyarán kirobbant kínai „kulturális forradalom” azonban egy időre visszavetette az ázsiai ország nemzetközi megítélését – amellet, hogy belpolitikailag mind gazdasági, mind ideológiai értelemben súlyos örökséget hagyott a Mao Ce-tung (*Mao Zedong*) utáni korszak vezetői számára. Egyben, leszámítva a már futó

---

²²² Kende István (szerk.): *Fejlődő országok lexikona*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1973. 160. o.

²²³ Bailey, 1975: 41. o. Maga a vasútépítés egyébként az asszuáni és a Volta-folyón, Ghánában, épített gátak után a harmadik legnagyobb költségvetésű beruházási projekt volt akkoriban.

²²⁴ U.o. A beszéd 1968. június 21-én hangzott el, és valójában arra irányította rá a figyelmet, hogy a fő partnernek számító Tanzánia (is) elismerte a kínai fejlődési modell erőnyeit, és meríteni akart a kínai tapasztalatokból. Mindez ma még fontosabbnak bizonyul, mint a '60-as évek végén – erre számos ponton találjuk meg a különböző afrikai vezetők nyilatkozataiban szereplő utalásokat.

projekteket – így a vasútépítkezést – szinte teljes jegelését is jelentette az afrikai kapcsolatoknak. „A politikai élet fordulópontjának Kínában a Kínai Kommunista Párt kongresszusán választott Központi Bizottság 1978 decemberében összehívott 3. plénumát tartják. Ez a fórum magáévá tette az előző évben rehabilitált Teng Hsziao-ping [*Deng Xiaoping*] realista politikai irányvonalát, s a fő figyelmet a gazdasági építőmunkára fordította.”²²⁵ Ezzel együtt a nemzetközi közösség felé való nyitás újabb hulláma is elindult, és ugyan lassabb ütemben, mint a gazdasági fejlődés, de fokozatosan normalizálódtak a külkapcsolatok.

Az 1970-es években – Larkin (1975)²²⁶ szerint – öt fő jellemzője volt a kínai Afrika-politikának (bár egy koherens, a kontinens egésze felé irányuló politikáról ekkor még nem beszélhetünk): 1. a formalizált diplomáciai kapcsolatok száma jelentősen megnőtt – amíg 1967-ben 13 kínai misszió tevékenykedett a kontinensen, addig 1974-re ezek száma 30-ra nőtt; 2. 1971-ben Kína – Tajvan helyét elfoglalva – az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjává vált, amelyet több afrikai ország is örömködve fogadott, ezzel is alátámasztva Kínához való politikai kötődését; 3. a Tanzam projekt sikerén felbuzdulva a Kínához lojális afrikai államok számos hasonló – bár volumenében kisebb – fejlesztési és támogatási programhoz kapcsolódhattak, így számos kormányépület, stadion, gyár épült²²⁷, egészségügyi személyzet és egyetemi diákok cseréje indult útjára; 4. Kína továbbra is támogatta azokat a nacionalista, függetlenségi mozgalmakat, amelyek például Guineában vagy Dél-Afrikában a gyarmati rendszer vagy az apartheid felszámolása ellen küzdöttek; 5. Kína egy új nemzetközi dichotómiát szorgalmazott a világ szuperhatalmai és az elesettebb nemzetei között annak érdekében, hogy az utóbbiak életben maradása, mitöbb pozícióik javítása megoldódjon.

Az 1980-as évek tovább fokozták a sino-afrikai együttműködési szándékot. A két blokkhatalom között elmélyült ellentét ehhez még inkább szolgáltatta a lehetőségeket, és így Kína hangsúlyosan tudott más térségekre fókuszálni. 1982 decemberében – az 1960-as évek jól működő módszertanát újból elővéve – az akkori

---

²²⁵ Polonyi, 1994: 244. o.

²²⁶ Larkin, Bruce D.: *Chinese Aid in Political Context 1971–1975*. In Weinstein, Warren: *Chinese and Soviet Aid to Africa*. Praeger, New York 1975. Ld. további részletes elemzés végett: van de Looy, Judith: *Africa and China. A Strategic Partnership? ASC Working Paper 67/2006*. African Studies Centre, Leiden 2006. 2-4. o.

²²⁷ „Tetemes kínai segítséggel fejlesztették a zambiai rézbányászatot is, s vasútvonalat építettek Felső-Volta mangánérckészleteinek kiaknázására. Kínai tervek szerint és kínai segítséggel épült a Népi Palota Mobutu részére, vagy az Amin számára tető alá hozott stadion.” Kürti Gábor: *Afrika fölértékelése*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1981. 246. o.

kínai miniszterelnök Csao Ce-jang (*Zhao Ziyang*) 11 országot érintő körutat tett az afrikai kontinensen. Az út alkalmával egyértelművé tette az új kínai politikát, amely a „a kínai-afrikai együttműködés négy alapelvéként” vált ismertté. Az alapok lefektetésénél 1. az egyenlőség és kölcsönös előnyök; 2. a gyakorlati eredmények középpontba helyezése; 3. az együttműködés formáinak változatossága; valamint 4. a gazdasági fejlődés lettek deklarálva. Ahogyan van de Looy fogalmaz, „ezek az alapelvek a sino-afrikai kapcsolatok új korszakát jelölték ki. Kína már nem akarta feltételek nélkül támogatni az afrikai országok fejlődését, és valójában azt nem tudta felvállalni, hogy számára költséges segélyprogramokat folyósítson afrikai partnereinek.”²²⁸ Mindezeket tetézte, hogy szinte minden idegszálával arra koncentrált, hogy nemzetközi megítélése javuljon – különösen az 1989-es Tienanmen téri véres eseményeket követően – és saját gazdasági fejlődése érdekében kapcsolata mind az amerikaiakkal, mind az oroszokkal egyre szorosabbra fonódjon – Afrika ebből a megközelítésből háttérbe szorult.

VII.5.2. A kínai-afrikai együttműködés új keretei

Az új kétoldalú együttműködési keret értelmezéséhez először egy nagyobb léptékű rendszert szükséges definiálnunk: az Észak–Dél kontextus egy igazán jelentős alrendszerét, a Dél–Dél kooperáció kontextusát²²⁹. E kapcsolatok jelentősége az elmúlt évtizedben látható módon felértékelődött, és főként a kereskedelem, valamint a regionális együttműködések (például a Kelet-afrikai Közösség, a Nyugat-afrikai Gazdasági Közösség, az ECOWAS, vagy a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség, a SADC, vagy akár a Déli Kereskedelmi Szövetség, a MERCOSUR, illetve a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége, az ASEAN) formájában a helyi erőforrások jobb, a helyiek számára szerencsésebb kiaknázását elősegítve, járulhat hozzá a Dél fejlődő országainak a világpiacon való sikeresebb jelenlétéhez, meghatározóbb szereplői státuszok kivívásához. A Dél–Dél dinamikák kapcsán Kína (vezető) szerepe és fokozatosan bővülő mozgástere mérvadó. 2001 és 2006 között legnagyobb sikereit e

---

²²⁸ van de Looy, 2006: 5. o.

²²⁹ Az Észak–Dél kontextusról és az ebben értelmezhető Dél–Dél együttműködésről ld. részletesebben: Tarrósy István: A globális világrend és az Észak–Dél-kontextus. *Politikatudományi Szemle*. XV. évf., 2-3. sz. 2006. 169-188. o. A Kína által szorgalmazott új dichotómia pontosan az Észak–Dél dialógust helyezi előtérbe.

tekintetben „a külkereskedelem fejlesztése terén érte el. ... [2006-ra] a világ negyedik legnagyobb külkereskedelmi forgalmat bonyolító ország[ává vált].”²³⁰

Több kezdeményezés közül a 2000-ben létrehozott Kína–Afrika Együttműködési Fórum (továbbiakban: KAEP) kecsegtet a legkomolyabb hozadékkal – méghozzá mindkét oldal számára. Afrikai szemmel nézve, „az afrikai vezetők nagyon kedvelik Kína ítéletmentes politikai hozzáállását, ugyanis igencsak elegendő van abból, hogy a Nyugat állandóan meg akarja mondani nekik, miképpen reformálhatnák meg legjobban az országukat.”²³¹ Szemben a nemzetközi szervezetek, így a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank filozófiájával ugyanis, Kína nem diktál és nem köti meg, hogy az adott támogatást, kereskedelmi együttműködést vagy befektetést az afrikai országokra erőltetett ún. „strukturális alkalmazkodási program” (SAP) megvalósulásának függvényében biztosítja. Ugyan az elmúlt években pozitív értelemben változni látszik az említett szervezetek fejlődő országok irányába kifejtett politikája – rugalmasabb megközelítéseket alkalmaznak –, de pont e két intézmény tekintélye szenvedett komoly csorbát „a nyolcvanas évek végétől az afrikai országokra erőltetett [SAP-k] teljes kudarca [okán], ... [és magát a] programot, s a mögötte álló szervezeteket sokan Afrika gondjainak egyik fő felelősévé teszik.”²³² Az SAP-k sajnálatos módon nem vették figyelembe kellő mértékben és alaposan a helyi igényeket és lehetőségeket, hanem olyan univerzális gazdaságpolitikai recepteket írtak fel kötelező érvénnyel, amelyek túl sok esetben nagyon kevésbé, de sokszor szinte egyáltalán nem jelentettek megoldást az aktuális kérdésekre.²³³

Ezzel szemben Kína – amely hosszú távú partnerségi keretek között (olyan lehetőségekben gondolkodva, mint amelyek Bandungban fogalmazódtak meg először) képes biztosítani száguldó gazdasága számára a szükséges nyersanyagok egy jelentős hányadát –megtanult, „baráti” politizálással, folyamatos párbeszéddel igyekszik az afrikai kooperációs csatornákat egyengetni. A lehetőségek megsokszorozásához pedig a két térség több évtizedes „békés egymás mellett élése” és Bandung hagyatéka a

---

²³⁰ Tóth, 2006: 52. o.

²³¹ de Burgh, Hugo: *Kína – barát vagy ellenség?* HVG Könyvek, Budapest 2007. 70. o.

²³² Búr, 2005: 1. o. Továbbá ld.: Tarrósy István: Az el nem kötelezettek mozgalma 1955–2005. A „harmadik út” a világpolitika rendszerében. In: S. Szabó Péter (szerk.): *Pécsi politikai tanulmányok III.* Politikai Tanulmányok Tanszék, Pécs 2006. 63–72. o.

²³³ Éles és pontos kritikát fogalmazott meg e tekintetben többek között a 2001-es közgazdasági Nobel-díjas Joseph Stiglitz, aki „belső emberként” – hiszen évekig a Világbank vezető közgazdásza és rangidős alelnöke volt – az érintett országok sajátos szerkezeteinek és lehetőségeinek alaposabb megismerésén keresztül a módszertan finomításán dolgozott. Ld. például: Stiglitz, 2002.

nyugati/északi keretekhez lényegesen stabilabb alapokat fektetett le az elmúlt 50 évben.

VII.5.3. A Kína–Afrika Együttműködési Fórum

A Dél–Dél együttműködést szorgalmazva a Fórum háromévenként egy-egy csúcstalálkozó keretében tárgyalja meg a sino-afrikai kapcsolatrendszer legfontosabb kérdéseit, elsősorban az alapdokumentumokban megfogalmazott kritériumok teljesülésére, és a minél hatékonyabb, mindkét oldal számára sikeres kooperáció fejlesztésére ügyelve. A 2000-es első találkozót²³⁴ követően évente több alkalommal, különböző formában, szinte napi szinten zajlanak egyeztetések, eszmecserek a kínai és afrikai együttműködő felek között. Megszokottá váltak a magas szintű állami delegációk látogatásai²³⁵ – minden alkalommal természetesen népes üzletembercsoport részvételével kiegészülve. A nem túlbürokratizált kapcsolatmenedzsment kommunikációját – ezáltal az együttműködések tematizálását – a kínai külügyminisztériumban végzik, többek között egy folyamatosan frissülő háromnyelvű portál segítségével.²³⁶ 2000-ben a sino-afrikai gazdasági és kereskedelmi együttműködés volumene 10 milliárd dollárra rúgott²³⁷, amely kiegészült számos egyéb, fejlődést elősegítő eszközzel: 31 súlyosan eladósodott szegény²³⁸ afrikai ország számára 1,38 milliárd dollár kínai adósságot töröltek el, valamint bizonyos importárúk tekintetében életbe léptették a vámtarifa-mentességet.²³⁹

Megalakulása óta a KAEOF miniszteri értekezletein több hasznosnak bizonyuló eszköz elfogadásáról döntöttek az együttműködő felek. A Pekingi Deklaráció²⁴⁰ egy igazságosabb gazdasági világregnd²⁴¹ megalkotását szorgalmazta, miközben a felek egyenlőségét és az együttműködésükben rejlő kölcsönös hasznosulást helyezte a

²³⁴ A 2000. október 10-12. között zajló eseményen 80 kínai miniszter és 44 afrikai állam vezetője, továbbá 17 regionális szervezet képviselője és a gazdasági élet meghatározó szereplői vettek részt.

²³⁵ 800 és 1000 közé teszik a látogatások összesített számát amióta az 1960-as években sor került az első hivatalos utazásokra.

²³⁶ A portál elérhető a <http://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/> címen. Közvetlen e-maileket is fogadnak a kínai kollégák a fzs_ltb@mfa.gov.cn elektronikus postafiókon.

²³⁷ 2006-ban már elérte az 50 milliárd dollárt.

²³⁸ A hivatalos angol terminussal a már említett *Heavily Indebted Poor Country* (HIPC).

²³⁹ Az elmúlt 50 év együttműködésének számszerű eredményeit is ismerteti a Xinhua hírügynökség által publikált *China-Africa cooperation fruitful over past 50 years* című írás, amely elérhető a következő honlapon: http://english.focacsummit.org/2006-11/01/content_4312.htm.

²⁴⁰ Beijing Declaration of the Forum on China-Africa Cooperation

²⁴¹ Először az ENSZ Világkereskedelmi Konferenciáján (UNCTAD) 1964-ben Genfben merült fel az északi és déli országok közötti párbeszéd elmélyítése, valamint egy, a déliek által szorgalmazott Új Gazdasági Világregnd (NIEO) megalkotása. Ld.: Tarrósy (2006) 175. o.

középpontba. A gazdasági és szociális fejlődést szorgalmazó Kína–Afrika Együttműködési Program²⁴² a kereskedelem, a turizmus, a tudomány, az oktatás, az egészségügy és a környezetvédelem területeire koncentrálna az erőfeszítéseket és ezzel előkészítette az alapjait egy egységes kínai Afrika-politikának. A 2004–2006-os időszakra fókuszáló Addis Ababa Akcióterv²⁴³ a 2003. december 15-16. között lezajlott 2. miniszteri konferencián született meg, és hangsúlyait tekintve – akcióterv lévén – konkrét eszközöket jelölt meg az együttműködésekkel kapcsolatban, aláhúzva az Afrikai Unió és a NEPAD (Új Partnerség Afrika Fejlesztéséért) pánafrikai kezdeményezés jelentőségét és vezető szerepét a kontinens fejlesztésében.

2006. január 12-én tette közzé a Kínai Népköztársaság Külügyminisztériuma a „Kína Afrika-politikája” című dokumentumot, amely koherens megközelítésben rögzíti a fekete kontinens irányában kifejezhető, rendszerbe foglalt kínai aspirációkat, javaslatokat, akciókat. Az anyag preambulumban megtaláljuk a már említett utalást a bandungi elvekre, amelyek közül – a szolidaritás és együttműködés jegyében – Kína az egyenlőségre, az egymás kölcsönös támogatására, általában a kölcsönösségre, a szoros koordinációra és az egymástól való tapasztalatszerzésre, -cserére, a közös tanuláson keresztül elérhető fejlesztésre fekteti a hangsúlyt. Politikai értelemben az „egy Kína” politika határozza az együttműködést – Kína elvárja afrikai partnereitől, hogy ezt alapelveknek tekintse a közös munka során.

A gazdasági együttműködés területén elsőként kiemelt kereskedelmet illetően a kínaiak az afrikai áruk könnyített piacra jutását igyekeznek elősegíteni, a leginkább arra rászoruló országok esetében például vámmentes kondíciókat biztosítva. Kína szorgalmazza egy Kína-Afrika Közös Kereskedelmi és Iparkamara²⁴⁴ felállítását, és hosszabb távon kész tárgyalásokat kezdeményezni afrikai országokkal és regionális szervezetekkel egy szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról.

A befektetéseket markánsan ösztönző kínai kormányzat kedvezményes hitelek folyósításával is igyekszik a két térség üzletembereit egymáshoz közelebb hozni. A kínaiak által végrehajtott befektetésekkel, illetve az egyéb ázsiai (főként indiai) tőkések által generált verseny eredményeként az afrikai belső piacok átalakulnak. Az ázsiai tőkés érdek miatt lehetőség kínálkozik az afrikai regionális belső piacok számára, hogy megerősödjenek (még határozottabban és hatékonyabban

---

²⁴² Programme for China-Africa Cooperation in Economic and Social Development

²⁴³ Forum on China-Africa Cooperation–Addis Ababa Action Plan

²⁴⁴ China-Africa Joint Chamber of Commerce and Industry

integrálódjanak a világpiacon különböző szegmenseibe), maguk az afrikai vállalkozások pedig soha nem látott mértékben induljanak fejlődésnek.

A fenntartható fejlődést szem előtt tartva és nemzetközi versenypozíciói javítása érdekében Kína „racionálisan tervezi kiaknázni” az afrikai erőforrásokban rejlő potenciált, ügyelve arra, hogy közös fejlesztéseket, ezáltal kölcsönös fejlődést érjen el afrikai partnereivel együtt. Ehhez kapcsolhatóan támogatja azokat az alkalmazott kutatásokat, amelyek technológia transzfert és fejlesztéseket indukálnak, elsősorban a bio-mezőgazdaság, a napenergia felhasználása, valamint új gyógyszerek kifejlesztése területén.

A központi politika kiemelten támogatja a turizmusban rejlő lehetőségek feltérképezését, és a turisztikai szektor fellendítése érdekében beindítja a kínaiak csoportos utaztatását, egyre több afrikai országra kiterjesztve az Engedélyezett Turisztikai Célországok (ADS)²⁴⁵ kategóriát, amely érezhető módon gyorsíthatja fel a kínai beutazó turizmust.

Az oktatás, tudományos együttműködés, kultúra tekintetében az afrikaiak képzésére szeretne még nagyobb hangsúlyt fektetni Kína. Ehhez egyrészt az általa létesített Afrikai Emberi Erőforrást Fejlesztő Alapítványt²⁴⁶ hozza még inkább helyzetbe, másrészt az afrikai fiatalok számára adható állami ösztöndíjak számát növeli meg amellet, hogy oktatási segítséget nyújt a kontinensre küldendő tanítók személyében. A kulturális és sport együttműködések a művészek és atléták cseréjével fokozza azzal együtt, hogy a civil szervezetek közötti kapcsolatok intenzívebbé válását is támogatja.

A dokumentum külön pontban taglalja a béke és biztonság kérdéskörét, és a katonai együttműködés területén egyértelművé teszi, hogy Kína folytatja az afrikai katonai állomány képzésében való hathatós szerepvállalását, és párhuzamosan a védelmi rendszerek és a hadászati kapacitások fejlesztéséhez nyújt támogatást. Ez konkrétan fegyverek eladását, szállítását is jelenti. Szudán példáját felhozva azonban látható, Kína ezirányú tevékenysége megosztja a nemzetközi közösséget: „Kína és Szudán között – az olajtermelésen túl – ... fegyverszállítási kötelezettségek is terhelik a nagy ázsiai országot, amellyel Szudánt, pontosabban kormányát a belső harcaiban segíti, nemzetközileg nem igazán elfogadható módon.”²⁴⁷

---

²⁴⁵ Approved Destination Status

²⁴⁶ African Human Resources Development Foundation

²⁴⁷ Kulcsár Kálmán: *Kína a világpolitikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2007. 210. o.

VII.5.4. Kína ellenség vagy barát Afrika számára?

Kína egyre intenzívebbé váló afrikai szerepvállalása heves vitákat generált az elmúlt években. Sokan vélekednek úgy, hogy a kínaiak csupán kihasználják Afrikát rövid távú céljaik elérése érdekében – megjelennek, eladják olcsó áruikat, aztán eltűnnek. „Ez igaz is lehet a kisvállalkozók esetében,” vallja Lucy Corkin, „... de a hosszú távú kínai stratégia fő aspektusa az infrastruktúra fejlesztése.”²⁴⁸ A kínai-afrikai kapcsolatokban valóban meghatározó infrastruktúra-fejlesztési projektek elsősorban utak és vasútvonalak építését takarják, összekötve „addig szinte elérhetetlen nyersanyaglelőhelyeket (főként olaj és vasérc kitermelő helyeket) az óceánparti kikötőkkel a Kínába történő gyorsabb szállítást elősegítve.”²⁴⁹ Nem lehet azonban kizárólag a kínai érdeket és hasznot kiemelni e projektek kapcsán, hiszen e fejlesztések természetes hozadéka az afrikai belső piacok javítása, a közlekedés és szállítás fejlesztése területén lesz mérhető hosszú távon.

Kína „régibb barátság” alapuló filozófiája és kommunikációja könnyebben célba ér, mint az északi törekvések – és ezt mi sem támasztja alá jobban, mint a legutóbbi kereskedelmi adatok: „Afrika Kínába irányuló exportja 2000 és 2005 között évi 48%-kal nőtt, amely két és félszer gyorsabb, mint az USA-ba és négyszer nagyobb, mint az EU-ba történő afrikai export ugyanezen időszak alatt.”²⁵⁰ Az afrikaiak számára egyértelműen pozitív fejlemények közül kiemelendő továbbá, hogy a KAEF indulásától számítva 31 országot részesített Kína részleges vagy teljes adósságeltörlésben, amelyet a kínai elnök bejelentése nyomán határozottan folytat a legutóbbi, 2006-os pekingi csúcstalálkozót követően. Emellett pár év alatt 602 kínai cég vetette meg a lábát 49 afrikai országban, üzleteket indítva a kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági szektorokban. Az első afrikai cégek is megjelentek Kínában: 2005. augusztus 6-án a dél-afrikai South Africa Michael Diamonds China Co., Ltd. megkezdte működését az egyik külföldiek által valaha létesített legnagyobb

---

²⁴⁸ Soehendro, Margaretta: China's Long-Term Approach to Africa. UCLA Center for Chinese Studies. 2007. november 12. Interneten letölthető:

<http://www.international.ucla.edu/china/article.asp?parentid=81668>

²⁴⁹ U.o.

²⁵⁰ Broadman, Harry G.: China and India Go to Africa. New Deals in the Developing World. *Foreign Affairs*. 87. évf., 2. sz. 2008. március-április. 95. o. További részletek: Broadman, Harry G.: *Africa's Silk Road. China and India's New Economic Frontier*. Washington, DC, IBRD-The World Bank 2007.

gyémántipari telephelyen.²⁵¹ A befektetések ösztönzése tekintetében (is) sokkoló adatokról olvashatunk: „2005-ben a kínai koncessziós kölcsönök Afrika egészére vonatkoztatva elérték a 800 millió dollárt, amelyből 22 országban 55 projektet finanszíroztak. 2006-ban Kína bejelentette, hogy 2009-re 5 milliárd USD-ra emeli ezt a keretet, továbbá létrehoz egy újabb 5 milliárd dolláros alapot, amelynek segítségével egyrészt ösztönözni kívánja a kínai befektetéseket Afrikában, másrészt eltörli 33 ország kamatmentes hiteltartozását.”²⁵²

Sokak szemében azonban Kína veszélyt jelent Afrika számára. Azok, akik ezt az álláspontot képviselik, főként azzal érvelnek, hogy előnytelen versenyhelyzetet jelentenek az afrikaiaknak a túlzottan olcsó kínai áruk, amelyek folyamatosan jelennek meg az amúgy is beszűkült afrikai piacokon. Adama Gaye, szenegáli újságíró szerint általánosságban igaz, hogy „Kína többet kap cserébe” mindazért, amit akár az adósságtörlesztés, akár a kereskedelem-fejlesztés, akár a beruházások terén tesz Afrikában. Álláspontja szerint a kereskedelem feltételei nem egyenlőek a felek számára, és Kína túlzottan igyekszik kisajátítani Afrika természeti kincseit.²⁵³ A kritikusok szerint Kína „újragyarmatosítani” igyekszik Afrikát.

Az afrikai problémák nagy része nem csupán a (volt) gyarmatosítóknak vagy (feltételezett) gyarmatosító hatásoknak „köszönhető”. Ma már nem lehet, az objektivitást és korrektséget szem előtt tartva, úgy nyilatkozni, hogy Afrika jelenlegi állapota és lehetséges jövője szinte kizárólag e hatások – az afrikaiak szemében főként elnyomás – miatt jutott arra szintre, ahonnan nehéz, számos esetben kilátástalan az előremozdulás. Ahogyan azt már a hipotézisek között jeleztem, mind az afrikai reneszánsz, mind a kontinens-méretű összefogások, így például az Afrikai Unió keretei között folyó együttműködések sora azt igyekszik alátámasztani, hogy az afrikaiaknak legelőször saját magukkal kell tudni megállapodniuk, saját maguknak kell önmagukat meghatározniuk, ezzel saját jövőjüket felvázolniuk és fejlődésüket megalapozniuk. A terepen végzett kutatás – elsősorban a helyiekkel folytatott interjúk – azt a meggyőződésemet erősítették meg, hogy sajnos a sajátosan korrupt afrikai elitek azonban sok esetben komolyabb veszélyt jelentenek az általuk vezetett

---

²⁵¹ A cégről további információ:

http://english.peopledaily.com.cn/200508/08/eng20050808_200942.html. Azóta egyébként további dél-afrikai cégek, így pl. a SABMiller, a Naspers, a Richemont, a Sasol nyitottak telephelyet Kínában.

²⁵² Broadman, 2008: 99. o.

²⁵³ Gaye érdekes online vitát folytatott e témában Deborah Gautigam amerikai szakíróval 2007. február 12. és 20. között. A vita megtalálható az Interneten a következő címen: http://www.cfr.org/publication/12622/is_chinese_investment_good_for_africa.html

társadalmak számára, mint az egykori gyarmatosítók: ők ugyanis ténylegesen kiszipolyozták saját népeiket. Ennek egyik fő területe a nemzetközi/külföldi segélyek, támogatások „megcsapolása” és saját, önös céljaikra történő fordítása. Egyet értve mind Gaye, mind Mbeki véleményével, amennyiben Afrika nem határozza el, mit akar kezdeni a nemzetközi partnerségekből eredeztethető hatásokkal, és elsősorban fejlődési lehetőségekkel, nem fog esély kínálkozni arra, hogy komolyabb változások következzenek be a kontinens életében. „A fejlődés/fejlesztés otthon kezdődik,”²⁵⁴ és ha ehhez Kína ad segítséget, akkor Afrikának ezt a relációt szükséges stratégiaileg saját maga érdekei mentén definiálnia, például egy-egy Kína-stratégiában (amennyiben legalább kétoldalú értelmezésben vizsgáljuk a relációt).

VII.5.5. Peking után

A 2006. november 5-én a kínai fővárosban zárult 3. Kína-Afrika Együttműködési Fórum államfői nyilatkozatban²⁵⁵ erősítette meg a sino-afrikai kapcsolatok új korszakának filozófiáját, amely az eddigi együttműködés intenzívebbé tételét vetíti előre. A csúcstalálkozón Afrika 48 országának és a kontinens pánafrikai szervezetének, az Afrikai Uniónak a képviselői (tehát valójában az egész kontinens) ültek tárgyalóasztalhoz ázsiai partnerükkel, és többek között megállapodtak abban, hogy 2010-ig 100 milliárd dollárnyi kereskedelmi forgalmat bonyolíttanak le térségeik között. A kulturális együttműködések tekintetében 2009-ig megduplázzák, azaz 4000-re emelik az afrikai diákoknak adható állami ösztöndíjak számát, amellyel párhuzamosan újabb Konfuciusz Intézeteket nyitnak a kínai kultúra és nyelv terjesztése és oktatása érdekében. Miközben az ADS-országok körének kibővítésével a 2005-ben mért 110.000 főnyi beutazó turista számát – amely egyébként a 2004-ben regisztrált adat kétszerese volt – tovább fogják növelni a felek, hangsúlyosan kezelik a képzett, tudást átadni képes kínai szakértők Afrikába utaztatását is, elsősorban az oktatási és az egészségügyi szektorokban.

Hu Csin-tao (*Hu Jintao*) elnök kijelentése, miszerint „Kína és Afrika jóbarátok, jó partnerek és egyben jó testvérek”²⁵⁶, az együttműködés közegét és

---

²⁵⁴ Gaye, http://www.cfr.org/publication/12622/is_chinese_investment_good_for_africa.html

²⁵⁵ A csúcstalálkozó nyilatkozatáról részletesebben ld. az Interneten: http://english.focacsummit.org/2006-11/05/content_5166.htm

²⁵⁶ „Good Friends, Good Partners and Good Brothers”. *People's Daily Online*. 2006. június 22. Interneten letölthető: http://english.peopledaily.com.cn/200606/22/eng20060622_276333.html

hangulatát pontosan jellemzi – összhangban a bandungi elvekkel –, ugyanakkor egyértelműen jelzi a nemzetközi közösség számára is a kínaiak kapcsolatépítésének és -menedzsmentjének módszertanát és az azt övező kommunikációt. Az elmúlt 8 év bizonyította, hogy ezzel a megközelítéssel Kína könnyebben éri el mindazt, amit saját érdekei diktálnak, és ugyan szándékai nem teljesen megértettek (vagy éppen nem elfogadottak) a nemzetközi közösség által, Afrika számára bizonyosan alternatívát jelent szerepvállalása és aktív jelenléte. Mitöbb, a sino-afrikai kapcsolatok rendszere, fejlődése és a folyamatosan felhalmozódó tapasztalatok Afrika számára lehetőséget nyújtanak saját fejlődési útja jobb megértéséhez és optimális megtervezéséhez. Az afrikai átalakulás „csak akkor lehet sikeres, ha önnön eszközeikkel és saját energiáik bevetésével egy különös [– még inkább sajátos –] «afrikai út» definiálása és kimunkálása megtörténik.”²⁵⁷ A 21. század nemzetközi politikai és gazdasági folyamatai részben e kérdés köré rendeződve ajánlanak majd lehetséges válaszokat.

VII.5.6. Tanzánia és Kína

A két ország közötti együttműködés az államszövetség megalakulásakor kereskedelmi kölcsönök formájában vált hivatalossá. 2006-os statisztikák szerint a kétoldalú kereskedelem volumene közel 47 millió USD-re fejlődött, és ennek kétharmada a Kínából Tanzániába irányuló exportot teszi ki. A Tanzániából Kínába teljesített export az előző évekhez képest 150%-kal, háromszorosára nőtt, és így érte el a 17 millió USD-os szintet. A főként gyapotra, aranyra és szizálra fókuszáló export azért tudott ekkorára nőni, mert Kína életbe léptetett olyan preferenciális vámtarifákat, amelyek megkönnyítették az áruk piacra jutását.

A kínai miniszterelnök *Wen Jiabao* 2006 nyarán „hétországos” körutat²⁵⁸ tett Afrikában, és a meglátogatott országok között természetesen Tanzániában is tárgyalásokat folytatott. Ezek középpontjában a két ország közötti „híresen erős baráti szálak” további erősítése, és konkrét fejlesztési projektek megvalósítása, illetve a kereskedelem területén további együttműködések rögzítése állt. A jelenleg is futó, kínai szerepvállalással megvalósuló projektek közül ki kell emelni a kiwiri szénbányákat (62%-os kínai részedéssel), amelyet a felek követendőnek és a

---

²⁵⁷ Benkes, 2006: 58. o.

²⁵⁸ A www.chinaview.cn hírportál végig tudósított az utazásról, amely Tanzánia mellett Egyiptomot, Ghánát, a Kongói Köztársaságot (Kongó-Brazzaville), Angolát, a Dél-afrikai Köztársaságot és Ugandát érintette.

formálódó kínai-tanzániai vegyesvállalatok számára példaértékűnek tartanak. Számos rizsfarm (például Mbaraliban és Ruvuban) erőteljesen vonzza a kínai tőkét hasonló vegyesvállalati konstrukcióban menedzselve a benne rejlő lehetőségeket.

A mezőgazdasági termelésre, az öntözéses és egyéb infrastruktúra kiépítésére, fejlesztésére, a technológiai tudás átadására fókuszáló mai együttműködés alapját az 1976-ban – 5 év és 7 hónapnyi megfeszített munka után – átadott 1.860 km hosszú, a „Barátság vasútjának” elkeresztelt Tanzam vasút fektette le. Szinte minden kétoldalú találkozó – így a 2006-os miniszterelnöki vizit, vagy akár a 2008-ban a tanzániai elnök által Pekingben tett látogatás – alkalmával említésre kerül ez az első sikeres projekt, amelybe Kína akkoriban nem kevesebb, mint 988 millió yüannyi kamatmentes hitelt biztosított a kelet-afrikaiak számára. Ez a tétel különösen felértékelődik, ha belegondolunk, hogy épp a „kulturális forradalom” idején, a kínai gazdaság stangánlása közepette zajlik a beruházás. Ma a vasútvonalnak óriási jelentősége van, hiszen az eredetileg a zambiai rézérc piacra jutását célul kitűző, a kitermelő helyeket az óceánparton lévő kikötővel összekötő kapcsolat a térség mérvadó személyszállító útvonala (és eszköze) is: a 2006-os vizit időpontjáig 23 millió tonna árut és 37 millió embert²⁵⁹ szállítottak a szárnyvonalon (igaz, a teljes megtételéhez szükséges menetidő 37 óra) (ld. Függelék I.). A kínai látogatás egyik fő eleme az új tanzániai nemzeti stadion megépítése, a közös beruházás előrehaladottságának megtárgyalása volt. Az 1960-as években épült, csupán 6.000 fő befogadására képes nemzeti aréna szerepét az 55 millió USD költségvetésű kínai-tanzán közös konstrukció veszi át; és ez a stadion már 60.000 fő számára képes élményeket nyújtani.

---

²⁵⁹ Ld.: http://news.xinhuanet.com/english/2006-06/24/content_4741472.htm

VIII. Tanzánia és a jövő: a regionális együttműködés jelentősége és lehetőségei

Az előbbieken kifejtettek is alátámasztják, hogy a gazdasági fejlődés és további demokratizálódás elképzelhetetlen a demokratikusan stabil politikai közeg nélkül. Az elmúlt években a tanzániai politikai stabilitást és annak lehetséges megingását, valamint az instabilitás potenciális regionális következményeit illusztráló egyik legkomolyabb példa a 2000-es és még inkább a 2005-ös elnök- és parlamenti választások kapcsán Zanzibáron és Pembán végbement megmozdulás-sorozat²⁶⁰ volt, amelyre mind a környező országok, mind a nemzetközi közösség – különösen a Tanzániának jelentős segélyeket folyósító nemzetközi szervezetek – hevesen reagáltak. A reakciók hátterében minden bizonnyal annak a félelemnek az artikulációja állt, amely összefüggésbe hozható egy esetleges tanzániai politikai krízissel – például, egy lehetséges, a villongásokból kiinduló és az országban elhatalmasodó fegyveres konfliktussal –, amely hatása begyűrűzhet a környező országokba is. Tanzánia köztudottan nemcsak volt fővárosának nevében hordozza a békét (Dar es Salaam jelentése „A béke kikötője”), hanem ténylegesen a kelet-afrikai béke szigetének tekinthető.²⁶¹

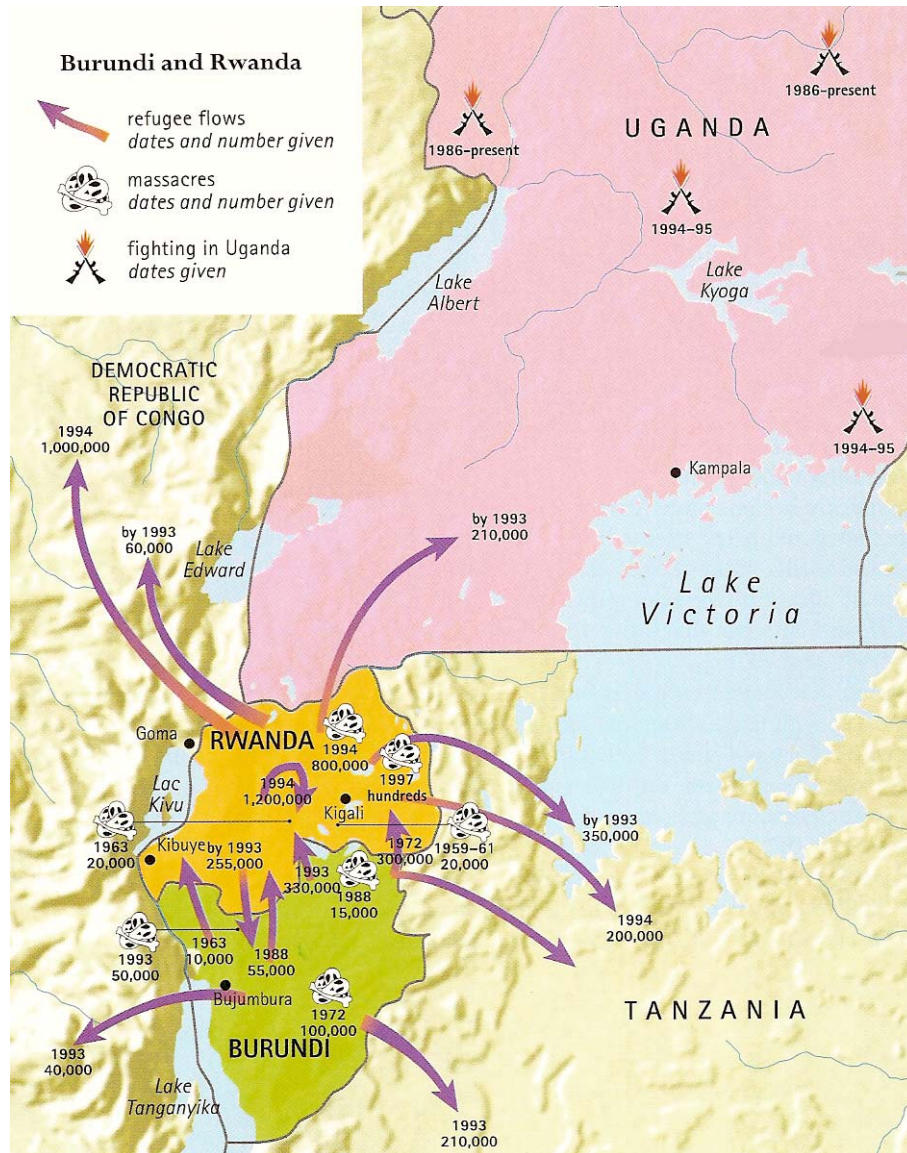
A szomszédos országokban lezajlott vagy a mai napig tartó összetűzések, háborús konfliktusok elől menekülők szinte kizárólag tanzániai táborokban lelhetnek nyugalmat. Példaként említhetjük az 1972-es, az 1978-79-es Uganda és Tanzánia közötti fegyveres konfliktusokat, vagy a Ruanda és Burundi között a máig tartó etnikai jellegű, törzsi alapokon folyt, és fel-fellángoló polgárháborút, amelyek több

---

²⁶⁰ A 2000-es például választásokon számos nemzetközi megfigyelő szóvá tett néhány kisebb-nagyobb szabálytalanságot. A legnagyobb ellenzéki párt, a Civic United Front (CUF) azonban a választások megismétlését követelte Zanzibár szigetén, és 2001 januárjában demonstrálásra buzdította híveit. A tüntetések a szigetek közül Pembát érintették a legsúlyosabban, ahol többen is halálos sebesülést szereztek a kemény rendőrségi fellépések során. A megmozdulások visszaverése után tárgyalóasztalhoz ültek a kormány és az ellenzék képviselői, és Mkaapa elnök közvetítésével sikerült megegyezniük a „békekötést” illetően.

²⁶¹ Hasonlóan más afrikai területekhez – például Beninben Cotonou és Porto Novo, vagy Elefántcsontparton Abidjan és Yamoussoukro –, Tanzánia új fővárost „definiált” az 1990-es évek derekán (az erre vonatkozó első tervek már 1973-ban napvilágra kerültek). Dodoma, mint főváros 1996-os létrehozásában minden bizonnyal belső geopolitikai okok is szerepet játszottak azzal együtt, hogy az új lendületet vevő, 1995-től már többpárti nemzetállam saját állampolgárainak identitását, az egy nemzetbe tartozást a főváros, mint nemzeti szimbólum segítségével is erősíteni kívánta. Dodoma a politikai és közigazgatási értelemben vett főváros, míg Dar egyértelműen a gazdasági-kereskedelmi élet központja.

százezer embert űztek el otthonaikból, arra kényszerítve őket, hogy a határ másik oldalán lévő menekült táborokban próbálják meg magukat életben tartani.

13. ábra Ruanda és Burundi etnikai konfliktusai és azok továbbélése a régióban
 Forrás: 2003. Atlas Géopolitique et Culturel. Dynamiques du Monde Contemporain.
 Paris: Dictionnaires Le Robert-VUEF. 129. o.

Elfogadva, hogy „a geopolitika a hosszú távú problémákat ragadja meg,²⁶² a térség egyik kritikus pontja a tanzániai béke és stabilitás. A „hatalmi egyensúly” a mai napig érezhető eleme a geopolitikai gondolkodásnak, annak ellenére, hogy természetesen a régióban jelentkező problémák globálisabb természeténél fogva, valamint a mindent átjáró egymásra hatások jelölik ki a stratégiai irányvonalakat. Ha pedig a realista elmélet központját megtestesítő nemzetállamra gondolunk, – amely a számos

²⁶² Csizmadia Sándor: A geopolitika, mint a nemzetközi kapcsolatok elemzésének módszere. *Külpolitika*. 1998. tavasz. 23. o.

tudományág mellett a politikai földrajznak is alapkategóriája maradt²⁶³ – és ennek jelentőségét vizsgáljuk a régióban, megállapítható, hogy addig, amíg túlságosan heterogén értékközösségekről beszélünk – márpedig Afrikában általában ez a helyzet a volt gyarmatosítók által felszabdalt országokra gondolva –, nehéz operálni a klasszikus, kizárólag az államhoz kapcsolódó geopolitikai terminológiával, ugyanis a nemzet fogalma nem mindig egyértelmű. Ezt tetézi, hogy a nemzet mellett a geopolitikai gondolkodást is áthatja a tény, miszerint nem a nemzet az egyetlen aktor és befolyásoló tényező, hanem a befolyásolási képességet és hatalomgyakorlást tekintve egy multicentrumú rendszerről kell beszélnünk. E több, a döntéshozatali folyamatokat markánsan meghatározó szereplőt felvonultató rendszer geopolitikailag azonban a nemzet határain belül és azon kívül értelmezhető dimenziókra bontható. Különösen a multietnikus afrikai társadalmak esetében kell mindkettővel komolyan számolni a nemzetközi kapcsolatok taglalásakor. A modern geopolitikai elmélet szerint mikro-geopolitikát is meghatározhatunk és e megközelítésben ugyancsak geopolitikai eljárást takar például Los Angeles belvárosáért folyó összecsapások feketék és fehérek között 1982-ben, vagy éppen Kenyában, ahol az elmúlt öt évben többször is előfordult, hogy szomszédos törzsek összecsaptak egy kisebb tavacska miatt, ahol a szarvasmarhákat itatták, a tó azonban lassan kiszáradt, s ezért az egyik törzs szó szerint lemészárolta a másik törzsnek nemcsak az állatait, hanem a tagjainak nagy részét; vagy éppen iszlám csoportok konkrét térfoglalása (lakótelep, stb.) európai nagyvárosokban. Afrikai kontextusban e geopolitikai megközelítés segítheti a helyi folyamatok értelmezését.

Geopolitikai értelemben a kelet-afrikai államok regionális szerveződése különösen érdekes, új megközelítését adja a nemzetközi kapcsolatoknak. A térség békéjéért és biztonságáért az egyes országokon kívül az Afrikai Unió is sokat tesz. Az AU, elődje az OAU nyomdokain haladva „a világ egyetlen regionális szervezete, amely az ENSZ részéről felhatalmazással bír a térség békéjének és biztonságának megőrzésére.”²⁶⁴ Az AU mellett az elmúlt években újból erőre kapott Kelet-afrikai Közösség a katonai értelemben vett békét erősítendő, gazdaságilag, kulturálisan és politikailag is hozzájárulhat a regionális fejlődés több szintjéhez, ezáltal a geopolitikai stabilitáshoz.

---

²⁶³ Hajdú Zoltán: Az európai politikai földrajz fejlődésének jellegzetes szakaszai. In: Pap Norbert – Tóth József (szerk.): *Európa politikai földrajza*. 2. kiad. Alexandra Kiadó, Pécs 2003. 28. o.

²⁶⁴ Búr Gábor: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában. In: Balogh András et al. (szerk.): *Nemzet és nacionalizmus*. Korona Kiadó, Budapest 2002. 336. o.

A hosszú távú geopolitikai érdekek mellett Tanzánia külpolitikájában függetlensége óta egyébként az elnemkötelezettség (az ún. „harmadik utas” politizálás), a pánafrikanizmus, az apartheid-ellenesség dominált. Ezen ideológiák mentén építette ki nemzetközi kapcsolatait Nyerere elnök a Szovjetunióval, Kínával és Kubával. Az NDK hivatalos elismerésével, a Keleti Tömb országaival folytatott kereskedelemmel, valamint a dél-afrikai szabadságharcosok támogatásával Tanzánia is „kiérdemelte” a Nyugat szembenállását. A tanzániai politikusok az afrikai kontinens államainak különböző formában megkötött szövetségeit mindig is előtérbe helyezték. Élharcosai voltak a regionális együttműködéseknek, különösen a Kelet-afrikai Közösség felállításának, amelynek munkájában hol lendülettel és lelkesedéssel, hol visszafogottan vették ki részüket, elsősorban Kenya gazdasági és kereskedelmi erejétől és a közösségben betöltött érezhető dominanciájától féltve. Ahogyan Benkes Mihály megjegyzi, „a kilencvenes évek küszöbéig a szegénység egyenlősége élvezett elsőbbséget minden más koncepcióval szemben”²⁶⁵, a XX. század végére azonban pontosan a szegénység elleni általános küzdelem biztosítja a nemzetközi közösséggel való szoros együttműködés lehetőségét. Az egypártrendszer 1992-ben a Mwinyi-féle alkotmánymódosítással megváltoztató Tanzánia megnyitotta piacát a külföldi befektetők előtt, véglegesen elfogadva a nemzetközi közösség játékszabályait.²⁶⁶

VIII.1. A Kelet-afrikai Közösség

Már az 1920-as években felmerült a kelet-afrikai területek együttműködésének szorosabbra fűzése, és az 1926-ban megalakult Kelet-afrikai Kormányzók Konferenciája (*Conference of East African Governors*) a térség népeiben élő pánafrikai szellemiséget és szolidaritást tovább mélyítette, politikai alapot és keretet ajánlva az 1967-ben megalkotott Kelet-afrikai Együttműködés Szerződéséhez (*Treaty for East African Co-operation*). William Tordoff szerint az ilyen jellegű regionális együttműködés „több ponton is érthető ... [hiszen] lehetséges eszközt jelent a mesterséges, elsősorban a gyarmatosító hatalmak által a gyarmatosított országokra kényszerített határok keltette feszültségek csökkentésére ... ezáltal politikai stabilitást eredményez ... [és mert] az afrikai vezetők elvi szinten síkra szállnak az afrikai

---

²⁶⁵ Benkes, 2001: 245. o.

²⁶⁶ Tarrósy, 2003: 162. o.

egység gondolata mellett.²⁶⁷ Paulo Sebalu véleménye szerint „a kelet-afrikai együttműködés történelmi tényezők eredménye ... először Uganda és Kenya, majd Uganda, Kenya és Tanzánia került ugyanazon gyarmatosító hatalom befolyása alá, [amely] egy egységes vasúthálózat, postai hálózat, és később, közös légitársaság létrejöttét eredményezte, mindezeket annak érdekében létrehozva, hogy a brit kormányzat, mint e szolgáltatások finanszírozója csökkenthesse kiadásait.”²⁶⁸

A Kelet-afrikai Közösség életében és fejlődési lehetőségeiben a gazdasági szempontok dominanciája kezdetektől fogva tetten érhető, és a kapcsolatok legalapvetőbb mozgatórugójaként értelmezendő. Mielőtt azonban a Közösség elmúlt négy évtizedét vizsgáljuk meg részleteiben, vessünk egy pillantást az EAC-t létrehozó másik két államra is.

A kenyai nemzet „atyja” Jomo Kenyatta 1964-ben lett az 1963 év végén függetlenségét kikiáltó állam első elnöke, és 24 éven át, 1978-ban bekövetkezett haláláig ikon jellegű vezérként határozta meg országa fejlődését, amelyet centralizált rendszerű hatalomgyakorlással képzelt el. „Kenyában az európai és ázsiai betelepülők, valamint az európai tőke már a gyarmati időszakban megteremtették az iparosítás és a városiasodás alapjait. Kenyatta célja az volt, hogy mindezeket az előnyöket fel lehessen használni a kenyai társadalom modernizációja során.”²⁶⁹

A modernizációt Kenyatta az akkori nyugati kapitalista hatalmak segítségével tudta elképzelni, és országának nemzetközi kapcsolatai építése során hangsúlyt fektetett a Nyugattal való együttműködésre – ez később ideológiai értelemben a kelet-afrikai regionális együttműködés egyik problematikus pontját jelentette. Kenyattát Daniel Toroitchi arap Moi követte az elnöki székben, aki már nem élvezte a lakosság olyan széles körű támogatását, mint elődje. Az 1969-től *de facto* egypártrendszerként működő Kenya a nemzeten belülről érkező belső és a nemzetközi közösségtől érkező külső nyomásoknak engedve 1991-ben utat adott a policentrikus filozófiájú politikai liberalizációnak. Moi 2002 decemberében lemondott elnöki hatalmáról, miután egy békés, többpárti választáson az egyesült ellenzéki erőket tömörítő Nemzeti Szivárvány Koalíció (NARC) jelöltje Mwai Kibaki, aki Moi hatalomra kerülése után a „szürke eminenciás” alelnökként volt ismert – elsőprő győzelmet aratott a volt állampárt

---

²⁶⁷ Tordoff, 2002, 241. o.

²⁶⁸ Sebalu, 1972: 345. o.

²⁶⁹ Tordoff, 2002: 446. o.

utódja, a KANU²⁷⁰ jelöltje felett (a szavazatok 63%-át szerezve meg). „A függetlenség elnyerése óta aktuális kérdések az ország központosított vagy decentralizált irányításának ügyében 2005-ben alkotmánymódosító népszavazáshoz vezettek, ami egyben a NARC szétesését is eredményezte.”²⁷¹ A szövetségből kiváló Raila Odinga – aki egyébként annak az Oginga Odignának a fia, aki a KANU indulásakor Kenyatta partnereként elnökhelyettesi rangban képviselte a luókat, és persze a függetlenné vált Kenyát – az elnök kezében egyre erősödő központosítás lazítását szorgalmazta. A 2007. december 29-én újraválasztott Kibaki elnök azonban az etnikai színezetet kapott öldöklések és napi konfliktusok nyomán kénytelen volt újból szövetséget kötni Odingával, és 2008. április 17-én miniszterelnökké kinevezni fő vetélytársát. Ahogyan az ENSZ volt főtitkára, a felek között végül sikerrel közvetítő Kofi Annan fogalmazta meg: „az ország fennmaradása érdekében” volt szükség a kompromisszum megkötésére, és a nagykoalíció létrehozására.

A kelet-afrikai együttműködési közösség harmadik alapítója, Uganda függetlenségét, Milton Obote miniszterelnök 1962. október 9-én hirdette ki, amelynek elnyerése felerősítette az északi és déli területeken élő különböző népcsoportok közötti etnikai feszültségeket. „Északon a gazdaság és az iskolázottság terén meglehetősen elmaradott, „állam nélküli” nilusi népcsoportok éltek, míg délen azok a fejlett bantu királyságok helyezkedtek el, amelyekkel a britek a gyarmati időkben speciális kapcsolatban álltak, és amelyek az új alkotmány értelmében továbbra is megtarthatták uralkodói címüket.”²⁷²

Obote északi katonákból felállított hadsereggel 1966-ban ugyan elűzte az országból a legnagyobb déli királyság, Buganda uralkodóját, aki a függetlenséggel az ország államelnöke lett, egyúttal azonban önmagát és hatalmát is veszélybe sodorta. 1971-ben ugyanis Idi Amin tábornok államcsínyt hajtott végre és diktatórikus hatalmat vezetett be, amelyet egészen 1979-ig képes volt fenntartani. Uralma alatt Idi Amin lelkén sok százezer ember élete száradt, azonban amikor újból Obote kaparintotta meg a hatalmat (1980–85), a gerilla háborúk folytatódtak és az emberi jogok sárba tiprása sem szűnt meg, további közel százezer életet kioltva. 1986-ban Yoweri Kaguta Museveni hatalomra jutásával – politikai pártok támogatása nélkül, de

---

²⁷⁰ A KANU Kenya első politikai pártja volt. A rövidítés a *Kenya African National Union* nevet takarja.

²⁷¹ Búr Gábor: A kenyai zavargások történelmi háttere. Törzsi villongások? *MKI Hírlevél*. II. évf. 3. szám. 2008. február 7. 6. o.

²⁷² Tordoff, 2002: 447. o.

széles tömegek által támogatva – indulhatott meg az ország stabilizálása, az első békés és biztonságos fejlődés időszaka. 1986 után 2001-ben is, a leadott voksok 69,3%-os többségével Museveniit választották meg az ugandaiak elnöknek, lehetőséget adva neki arra, hogy folytassa reformjait és új gazdasági fejlődési pályára állítsa országát.

A 2005-től több politikai formáció versengését is biztosító politikai térben 2006 februárjában rendezték meg az ország utóbbi 25 éve alatt első ízben megvalósult többpárti választását, amelyen Museveni megerősítette pozícióját, és így újabb öt évre foglalhatta el az elnöki széket (a hivatalos adatok szerint a szavazatok 59%-át elnyerve).

VIII.2. A Közösség létrejötte és első évtizede

Nem férhet kétség ahhoz, hogy a gyarmatosító hatalmaktól való függetlenné válás folyamatában az afrikai népek felfokozott várakozással tekintettek előre új, szabad életükre. A helyi ellenzéki erők Kelet-Afrika országaiban mozgalmakba tömörültek és ők váltak a gyarmatosítók tárgyalópartnereivé az 1950-es évek során. A térségben e tekintetben példaértékű munkát végzett Tanganyika első politikai pártja, a TANU. Miután Tanganyika kivívta függetlenségét, óriási lelkesedési hullám indult meg a kelet-afrikai térségben, és egyesült a szívekben élő pánafrikai közösségi szolidaritás eszméjével, lehetőséget kínálva egy szorosabb régiós együttműködésnek.

1900-ban már Uganda és Kenya között, később, 1922-től Tanganyikát is bevonva három országot tömörítő Vámunió (*Customs Union*) létezett a térségben, amelyet a bevezetőben is említett, 1926-tól működő Kelet-afrikai Kormányzók Konferenciája – ez később átalakult, és 1948 és 1967 között Kelet-afrikai Legfelső Bizottság néven (*East African High Commission*) működött tovább –, valamint az 1961 és 1967 között fennálló Kelet-afrikai Közös Szolgáltatások Szervezete (*East African Common Services Organisation*) erősített meg strukturálisan.

Az 1967-ben megkötött Kelet-afrikai Együttműködés Szerződése számos ponton gyengének bizonyult az együttműködés valódi koordinációja és kontrollja tekintetében. Az ipar területén például problémát jelentett a Kelet-afrikai Fejlesztési Bank szűk mozgásteré, amely Mead megfigyelései alapján nem rendelkezett azokkal a jogosítványokkal, amelyek megakadályozhatták volna egy új acélgyártó üzem megnyitását Kenyában, miközben előzőleg Ugandában már a bank egy hasonló üzem

létrehozásához biztosított anyagi támogatást.²⁷³ A példa mutatja, hogy a verseny és együttműködés fogalmai nem lettek pontosan lefektetve a három ország között, és a kelet-afrikaiak reményeivel ellentétben, a regionális fejlődés nem eredményezte a javak egyenlő vagy legalább arányos mértékű elosztását.

A szerződés által létrehozott Kelet-afrikai Közösség (EAC) más oldalról is erőtlennek mutatkozott. Az előbbi példával összhangban szükséges elsőként említeni a tagok között fokozatosan növekvő különbségeket és fejlődési egyenlőtlenségeket. Ezek középpontjában Tordoff szerint az állt, hogy „a tagságból fakadó előnyök egyenlőtlenül Kenya gazdaságába áramlottak amiért Kenya a készárúk terén dominálta a közösségen belüli kereskedelmet.”²⁷⁴ A fejezet elején említett ideológiai különbségek sem kedveztek a közösség egyben tartásához. Láttuk, Tanzánia szocialista ideológia mentén szervezte állami életét, miközben a dél-afrikai konfliktus eszkalálódásával inkább dél felé „húzott”, a keleti területek egységének további erősítése helyett. Kenya határozottan kötelezte el magát a kapitalista ideológia mellett, Uganda pedig nem volt képes az egyensúlyozó szerepre. Mindezek eredményeként, politikai unió hiányában, közös gazdasági stratégia, továbbá egy egészséges és igazságosabb mértékű elosztási politika nélkül, ráadásul különböző ideológiák mentén építkezve a tagság kifulladt. Az 1970-es években a térség országai között bekövetkezett határmenti fegyveres konfliktusok következtében egy évtizeddel megalakítása után a Kelet-afrikai Közösség felbomlott, és ez számos tekintetben visszavetette a regionális entitás kialakulásának lehetőségét.

VIII.3. A kelet-afrikai együttműködés újraindítása, a Közösség felélesztése

A Földünket érő globális kihívásokra egy ország sem képes – még fejlett iparral és gazdasággal rendelkező ország sem – egymaga megadni a megfelelő választ. Az interdependencia elmélete ma talán igazabb, mint valaha, hiszen egy-egy környezetvédelmi probléma, gazdasági válság, etnikai konfliktus olyan méreteket ölt, amely egész térségekre, sőt, glóbuszunk egészére nézve hordozhat veszélyeket. Össze kell tehát fognia a globális rendszer különböző szereplőinek: nemzeteknek, civil

---

²⁷³ Mead, D.C.: Economic Cooperation in East Africa. *The Journal of Modern African Studies*. 7. évf. 2. sz. 1969. 284-285. o.

²⁷⁴ Tordoff, 2002: 243. o.

szervezeteknek, multinacionális vállalatoknak, és együttes erővel megkeresni a legmegfelelőbb válaszokat.

A gazdaságilag és technológiailag az Észak fejlett országaitól elmaradottabb Dél fejlődő területei, ezen belül is az afrikai országok többsége „túlságosan gyenge ahhoz, hogy helyt álljon a globális versenyben.”²⁷⁵ Éppen ennek okán még hangsúlyosabb a regionális együttműködések, a régiós léptékű szövetségek megvalósítása és működtetése. A regionális integráció ugyanis megoldást kínál a természeti és egyéb erőforrások optimális felhasználására, a kölcsönös gazdasági érdekek kiaknázására. Különösen akkor, amikor a globális hatások – vegyük csak a kulturális hatásokat – olyan ellenhatásokat gerjesztenek, amelyek a helyi értékek, a lokális normák felértékelődésében, azok védelmében és megerősítésében nyilvánulnak meg, a regionalizációs folyamatok, mind országokon belül, mind országok között hatásos ellenszert kínálhatnak a versenyben maradásra. Minden bizonnyal e megfontolások is a háttérben álltak a kelet-afrikai együttműködés 1990-es években történt újraindításának.

Robert Pinkney a Kelet-Afrika nemzetközi kapcsolatait és viszonyait feltáró könyvében nyomatékosan kiemeli, hogy „az 1990-es évekre a többségében polarizáló hatások megszűntek. Uganda véget vetett a katonai diktatúrának, Tanzánia már nem volt elkötelezettje a szocialista fejlődésnek. Mindhárom ország elfogadta a versengő, többpárti politizálást és a piacgazdaságot – persze különböző mértékű lelkesedéssel.”²⁷⁶

Első lépésként 1993-ban kötött új megállapodást a három bemutatott ország, felállítva a Kelet-afrikai Együttműködést segítő ún. Háromoldalú Bizottságot (*Tripartite Commission for East African Co-operation*). E bizottság elsősorban az együttműködő felek közötti szabad kereskedelem feltételeinek megteremtésén fáradozott, és szándékosan nem foglalkozott az ipari szektorra vonatkozó kontrollmechanizmusok meghatározásával. Az 1993-as egyezmény célként tűzte ki „az egyenlő mértékű fejlődést, az életminőség javítását, a régió természeti erőforrásainak fenntartható mértékű kiaknázását, a nők társadalmi szerepének növelését, valamint a béke, a biztonság és a jó szomszédi kapcsolatok

---

²⁷⁵ Kwarteg, C.O.: *Africa and the European Challenge. Survival in a Changing World*. Aldershot, Avebury 1997. 29. o.

²⁷⁶ Pinkney, R.: *The international politics of East Africa*. Manchester University Press, Manchester and New York 2001. 202. o.

szorgalmazását.”²⁷⁷ A koordináló szervezet nevében szereplő „együtműködés” szó is a három ország azon elkötelezettségét mutatta, miszerint egyikük sem akar központi szervezetet létrehozni az 1993 és 1999 közötti időszakban. Ez Európai Unió támogatásával és ösztönzésével a kelet-afrikai régió revitalizációjára irányuló szerződést végül 2000 novemberében írta alá a három állam legfőbb vezetője.

A regionális együtműködés szükségességéhez kapcsolódóan Julius Nyerere egy 1997-es interjúban nagyon fontos érveléssel szélesítette ki a közös gondolkodás alapjait, azt nyilatkozta, hogy az etnikailag értelmezett konfliktusok mind visszavezethetők az „erőforrásokért folytatott küzdelemhez”, és a Nagy Tavak térségében (is) hosszú ideje valójában minden a (természeti) erőforrások megszerzéséről szól. „A politikai hatalom birtokosai a föld, a munkahelyek és a privát szektor feletti hatalmat is birtokolják. A politikai hatalom megragadásáért küzdő kizorított többség, illetve a hatalom megtartásáért fegyverrel fellépő kisebbség például Burundiban és Ruandában kizárólag egy dolgot tart szem előtt: az erőforrások feletti befolyást – [annak megszerzését vagy éppen megtartását].”²⁷⁸ A kelet-afrikai együtműködés új szakasza akkor érhet el valódi sikereket, ha e javakat és forrásokat egy, a kölcsönös érdekeket figyelembe vevő rendszerben helyezi el a szereplőket.

VIII.4. EAC és EU

A Kelet-afrikai Közösség (EAC) és az Európai Unió (EU) együtműködésének vizsgálatakor legelőször is le kell szögeznünk, hogy az EU a Dél fejlődő országaiban évtizedek óta markáns támogató politikát folytat, szorgalmazva a regionális együtműködések beindítását. Ahogyan Neill Nugent foglalja össze, „az EU ilyen irányú aktív szerepvállalásának 3 fő oka van: (1) történelmi, (2) morális és (3) gazdasági: (1) *történelmi* – néhány EU tagállam, különösen Franciaország és az Egyesült Királyság gyarmati múltjukból fakadóan hosszú ideje szoros kapcsolatokat ápolnak a Harmadik Világgal; (2) *morális* – az EU tagjainak kormányai – noha különböző mértékű eltökéltséggel – úgy gondolják, hogy kötelességük tenni valamit a világméretű szegénység és éhség ellen; (3) *gazdasági* – a Harmadik Világ országaiba

---

²⁷⁷ U.o. 203. o.

²⁷⁸ Az interjú megjelent a *Daily News* 1997. június 9-i számában.

irányul az EU exportjának közel 30%-a, valamint az EU nagy mértékben függ olyan harmadik világbeli nyersanyagoktól, mint például a gumi, a réz és az uránium.”²⁷⁹

Az 1993 novemberében hatályba lépett Maastrichti Szerződés²⁸⁰ „jelentősen megerősítette az unió fejlesztési politikájának jogi alapjait. A „Fejlesztési együttműködésről” szóló új fejezet (a 130u-y cikkelyek) három fontos célkitűzést fektetett le: a gazdasági és szociális fejlődés elősegítését, a fejlődő országok integrációját a globális gazdaságba és a szegénység elleni kampányt.”²⁸¹

Az 1963 és 1969 közötti időszakot átölelő Yaoundé-i Egyezmények voltak az első igazi mechanizmusok, amelyek az EU és a volt francia és belga gyarmatok kapcsolatát e tekintetben kibővítették. Nagy Britannia csatlakozásával „a folyamat tovább erősödött, és megalkotásra került az 1975-ös első Lomé-i Egyezmény, valamint az ún. ACP²⁸² országok körét is meghúzta az európai közösség ... és a kereskedelmi kedvezmények megadása valójában beépült az új struktúrába, amely segélyek és befektetések biztosítására koncentrált, serkentve az európai és afrikai országok közötti párbeszédet.”²⁸³ 2000 júniusában a négy Lomé-i Egyezményt, amely az 1975 és 2000 közötti időszakot ölelte át, a Cotonou-i Megállapodás követte, amely szerint további húsz éven át az EU az említett szellemben felelősséggel kezeli a világ fejletlenebb térségeiben a szegénység elleni küzdelmet azáltal, hogy e térségekbe segélyeket folyósít, valamint ösztönzi az EU és az ACP-országok közötti kereskedelmet.

Amikor azonban az EU – mint egyébként a világ legtöbb segélyt és támogatást nyújtó donorja – Harmadik Világra fókuszáló fejlesztési politikáját vizsgáljuk meg közelebbről, nem szabad megfélemednünk arról a globális versenyről, amelyben az EU az USA, Japán, Kína és India versenytársaként kell, hogy megmértesse magát. A verseny természetesen arra sarkallja az EU-t is, hogy kiterjessze és elmélyítse érdekeltségi körét a világban, és még előnyösebb pozíciókat szerezzen meg magának a globális piacon. Adott tehát a lehetőség, hogy kereskedelmének fokozása érdekében a

---

²⁷⁹ Nugent, Neill: *The Government and Politics of the European Union*. 3. kiadás. The Macmillan Press Ltd., Houndmills, Basingstoke and London 1994. 405-408. o. [Az eredeti idézetet a szerző fordította és formázta, a dőlt kiemelésekkel és számozással együtt.]

²⁸⁰ The Maastricht Treaty on European Union (TEU)

²⁸¹ Schmuck, O.: Development. In: Weidenfeld, W. – Wessels, W.: *Europe from A to Z. Guide to European Integration*. Institut für Europäische Politik. Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities. 1997. 68. o.

²⁸² Az ACP rövidítés jelentése: Ázsiai, Karibi és Csendes-óceáni, és értelemszerűen e térségek országainak csoportjára utal.

²⁸³ Pinkney, 2001: 76. o.

volt európai gyarmatbirodalmat még szorosabban magához kösse, és mind exportját, mind importját e fejlődő térségekkel erősítse. A gazdasági és technológiai értelemben is fejletlenebb Kelet-Afrika e megfontolásból is fontos az EU számára.

VIII.5. Európai államok Tanzánia-politikája: kétoldalú kapcsolatok rendszere

Az Európai Unió fejlesztési politikájának eszközrendszere mind a kereskedelmet, mind a különböző formában jelentkező segélyeket fontosnak tartja a fejlődő országokkal folytatott együttműködések során. A legutóbbi EU–Afrika Csúcstalálkozó, a 2007. december 8–9. között Lisszabonban rendezett mérföldkő jelentőségű politikai esemény zárónyilatkozata²⁸⁴ már egyenrangú partnerek közötti kooperációt említ, és külön kiemeli, hogy a reláció túllép a hagyományos donor–recipiens viszonyon, és a béke, a biztonság, a demokrácia és a fejlődés előmozdítása érdekében a közös európai–afrikai értékekre épít.

A közösségi fejlesztési politika középpontjában a pénzügyi támogatási konstrukciók mellett azonban a loméi, majd később a cotonou-i megállapodásokban megfogalmazott kereskedelmi intézkedések is mérvadó tételeket jelentenek. A Cotonou-i Partnerségi Megállapodás, amely 2003. április 1-én lépett hatályba a folyamatos politikai párbeszédet kívánja erősíteni annak érdekében, hogy az együttműködés új területeken is kialakulhasson. Szélesebb spektrumban gondolkodva, a megállapodás célja annak elősegítése, hogy az ACP-országok ténylegesen részeseivé, nyertes résztvevőivé váljanak a globális kereskedelemnek és a világgazdaságnak. A kereskedelem-ösztönzés markánsan az ACP-országok által megtermelt termékek vámmentes piacra jutását is magában foglalja. Joó Zsófiával egyet értve azonban a megállapodásban megfogalmazott elvek „szükségszerűek és egyben hangzatosak, a gyakorlatban mégis nehezen megvalósíthatók”²⁸⁵ többek között a szinte minden afrikai országban burjánzó korrupció, illetve a sok afrikai térségben dúló fegyveres konfliktusok miatt.

Tanzánia tekintetében figyelemre méltó szám adatok támasztják alá az egyre nagyobb volumenű Tanzánia–EU együttműködés jelentőségét. Ahogyan az ACP-

---

²⁸⁴ Lisbon Declaration – EU Africa Summit, Lisszabon, 2007. december 9. Internetről letölthető: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/97494.pdf

²⁸⁵ Joó Zsófia: Rómától Lisszabonig – Az integrált Európa XXI. századi Afrika-politikája és előzményei. *Afrika Tanulmányok*. 2007. I. évf. 3. sz. 19. o.

országok többségére igaz, úgy Tanzániának is az Európai Unió a legfontosabb kereskedelmi partnere. Az EUROSTAT adatai²⁸⁶ szerint az EU-ból Tanzániába lebonyolított export 1990 és 2001 között például 300 és 400 millió euró között mozgott évente, míg a tanzániai export az 1990-es évek elején megvalósított éves 150 és 180 millió euró körüli tételről 2000-re rekord nagyságúra emelkedett. A 2000-ben mért 740 millió euró nagyságrendű teljes forgalom 2001-ben is megmaradt, és a 2002–2007 időszakban jelentősen nőtt. A 2002–2003-as pénzügyi időszakban például Tanzánia javára billent a kereskedelmi mérleg – kb. 70 millió USD többlettel –, amelyhez jelentős mértékben az aranybányászat és -értékesítés járult hozzá. A Cotonou-i Megállapodásban kiemelt kereskedelmi együttműködés úgy tűnik, garantált – és ezt diktálja természetesen az EU-érdek (is). Tanzánia egyebek között olyan hagyományosnak mondható termékeket exportál az EU piacaira, mint a halfilé, a kávé, a tea, a szizál, a cukor, a vágott virágok, és természetesen a gyémánt és az egyéb drágakövek.

A 2007 decemberében Lisszabonban megtartott EU–Afrika csúcson elfogadott közös Afrika-stratégia számos területen szorgalmazza az együttműködések újra fogalmazását, illetve azok elmélyítését. A stratégia legfontosabb területei között találjuk a biztonságpolitikát, az emberi jogokat, a kereskedelmet, az ENSZ Millenniumi Célkitűzéseit, illetve azok megvalósulását, az energiát és az éghajlatváltozást, a migrációt és a mobilitást, valamint a tudományt és a tudományos együttműködést. A stratégiai együttműködés első, 2008–2010 közötti időszakra meghatározott akcióterve e nyolc területre koncentrálja a deklaráltan tematikus kooperációt.

Ami a kereskedelmi együttműködések területén talán a legizgalmasabb együttműködési kapocs, az a kontinens egészére az Afrikai Unió megalakulása óta egyre hatványozottabban jellemző egységes afrikai fellépési, teljesítési képességek közös fejlesztése. Afrika nem titkoltan másolja le, pontosabban ülteti át az Európai Unió intézményi és politikák tekintetében felhalmozott tapasztalatait saját kereteibe, napi gyakorlatába. Az EU segítségével az elkövetkező pár évben Afrika határozott lépéseket fog megtenni a kontinens egészére kiterjeszhető gazdasági térség, az Afrikai Gazdasági Közösség (*African Economic Community*) mielőbbi létrehozása érdekében. Ezt kizárólag úgy tudja megtenni, hogy összhangot létesít a meglévő és

---

²⁸⁶ EUROSTAT, DG Trade, External Trade 2000–2001

lendületesen fejlődő, számos esetben prosperáló regionális gazdasági blokkok, közösségek között. Ennek érdekében szükséges kifejleszteni egy koherens és konvergens integrációs programot az AU és a regionális közösségek között, amelyhez az EU hatványozott támogatást ígért.

VIII.6. Álom vagy valóság? A kelet-afrikai föderatív együttműködés lehetősége, Tanzánia szerepe

Kelet-Afrika számára a kontinentális kooperációs hálóba való bekapcsolódás mindenképpen lehetséges, habár egyre inkább úgy tűnik, inkább a regionális együttműködés az egyetlen kiút, hogy a térség és a közösséget alkotó államok gazdasági potenciáljukat kiaknázhassák, és versenyképes szereplőkként mozoghassanak a „globális piacon”. Ahhoz azonban, hogy elérhessék e szintet, sokat kell még tenniük számos területen, így például a 2004 márciusában elindított Vámunió tekintetében.

Peter Kiguta közgazdász a mérvadónak számító *The East African* hetilapnak nyilatkozva kiemelte, hogy a Vámunió hatására „az ipari szektor arra lesz kényszerítve, hogy egyre többet áldozzon új technológiák bevezetésére, amelyek segítségével magasabb színvonalon tud árukat termelni mind a regionális, mind a nemzetközi piacokra.”²⁸⁷ Figyelembe véve a globalizáció által felgyorsított világpiaci trendeket, a fejlett Észak és a fejlődő Dél közötti szakadék egyre nő. Amennyiben a fejlődő országok nem képesek felvenni a versenyt fejlettebb társaikkal – márpedig jelen állapotban csak kevesen képesek igazából megmérettetni magukat a globális piacon –, szinte esélyük sincs a felzárkózásra. E tendenciákkal tisztában volt a három kelet-afrikai állam elnöke, a kenyai Kibaki, az ugandai Museveni és a tanzániai Mkapa a 2004. augusztus 27. és 29. között Nairobiban rendezett csúcstalálkozójukon, amikor is deklarációban tették közzé abbéli szándékukat, miszerint a kelet-afrikai regionalizációs folyamatokat felgyorsítják, elmélyítik, és eléri a végcél, amely a három állam politikai föderációját jelenti.

Maga a föderáció gondolata, láttuk, sohasem állt távol a térség lakóitól, sőt, a bevezetőben említett kulturális és történelmi kapocs mindvégig összekötötte a

---

²⁸⁷ A riport szerzői: Chhatbar, S. – Kaiza, D.: Protocol is Signed. Now the Real Work Begins. *The East African*. 2004. március 8.

szuahéli partvidék és a kelet-afrikai belső területek népeit. Ebből a megközelítésből, valamint felmérve annak szükségességét, hogy gazdasági értelemben mindhárom ország a másik kettőre van utalva, az együttműködés szorosabbra fűzése magától értetődő.

A kőkemény nemzetgazdasági érdekek azonban a Kelet-afrikai Közösség újra indítása óta ismét felszínre törtek, legutóbb, a 2005 júniusában esedékes költségvetési vitákban, a három ország nemzeti parlamentjeiben. Annak ellenére, hogy mindhárom ország vállalásaihoz híven harmonizációs eszközöket épített be költségvetésébe, a különböző regionális szervezetekben vállalt szerepeik gyengíthetik a kelet-afrikai együttműködést. John Kech Kenya kelet-afrikai ügyekért és regionális együttműködésért felelős minisztere a *The East African* 2005. június 13-i számában²⁸⁸ azt nyilatkozta, hogy már a vámuniós törekvéseket is lassítják az egyes partnerek több, különböző szervezetben betöltött tagságai, és a tagságokkal járó feladatok, kötelezettségek. Így például, Tanzánia 2000-ben kilépett abból a COMESA (*Common Market for Eastern and Southern Africa*) elnevezésű regionális szervezetből, amely lehetőséget adott a bent maradt tagok közül Egyiptomnak, Kenyának, Ugandának és Zimbabwe-nek arra, hogy 2002-ben a közöttük lévő kereskedelem az egész szervezeten belüli kereskedelem 58,8%-át érje el. A kilépés egyik oka a túlzottan magas éves tagsági díj (3 millió USD) és egyéb kapcsolódó adók megléte volt.²⁸⁹ Figyelemre méltó, hogy annak a SADC²⁹⁰ (*South African Development Community*) nevű regionális szervezetnek, amelybe Tanzánia Comesa-tagsága felmondása után visszalépett, ugyanez az adat, ugyanebben az évben csupán 20%-ot tett ki. Összehasonlításképpen: az EU-n belül a tagállamok közötti kereskedelem átlaga 70%.

A privát szektor által 2005-ben és 2007-ben lefolytatott felmérések azt mutatták, hogy a COMESA-ból való kilépéssel Tanzánia évente jelentős (akkoriban

---

²⁸⁸ A teljes írás Oluoch, F. tollából származik, címe: Dual membership slowing progress of EAC customs union. Forrás: <http://www.nationmedia.com/estafrican/current/Regional/Regional1.html>.

²⁸⁹ További információ: <http://www.mmegi.bw/2006/August/Friday25/906461098946.html>

²⁹⁰ Tanzánia az alapítók között volt. „A Közösség eredete az 1960-as, 70-es évekre vezethető vissza, amikor több déli ország többségi politikai vezetése és a liberalizációs mozgalmak összefogtak, hogy politikai, diplomácia és katonai erejüket arra használják, hogy véget vessenek a még létező gyarmati rendszernek. A Közösség tényleges elődje a Dél-afrikai Fejlődést Koordináló Konferencia (Southern African Development Coordination Conference – SADCC) volt, mely az 1980-as Lusaka-i Deklarációt követően 1981 júliusában jött létre. A jelenlegi szervezet 1992. augusztus 17-én jött létre a régi SADCC tagokból és az újonnan csatlakozott országokból. Az SADC célja további gazdasági és társadalmi integráció valamint politikai és biztonsági együttműködés az Afrikai Unió céljaival és feladataival összeegyeztetve, mintegy kiegészítve szerepét.”
Interneten: <http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/sadc.html>

60 millió USD értékű) export-bevételektől esett el.²⁹¹ A visszatérés gondolatát a tanzániai ipari lobbival határozottan támogatta, sőt, véleményük szerint inkább a SADC-ból kellene az országnak kivonulnia hiszen nagy aránytalanságot mutatott a Tanzánia–Dél-Afrikai Köztársaság kereskedelmi reláció, értelemszerűen Tanzánia kontójára, a Dél-Afrikai Köztársaság javára. Egy 2008 júliusi ipari miniszteri állásfoglalás szerint a tanzán kormány azonban nem szándékozik visszatérni a COMESA-ba, azt az érvet felhozva, miszerint gazdaságilag nem nyert Tanzánia ezen együttműködési kerettől – szemben a SADC nyújtotta szabad kereskedelmi övezet okán jelentkező előnyökkel. A SADC-tagság megtartása, a COMESA-tagság elvetése háttérben bizonyítva jelentős tételt képvisel az a dél-afrikai érdek, amely a SADC fejlesztését képzelel el hosszú távon inkább, és az ehhez „simuló” tanzániai választás.

Ahhoz, hogy a kelet-afrikai közösségi álmok valóra váljanak, kevés csupán nyilatkozatokban hangzatos, időnként túlzó elhatározásokat papírra vetni. Elérkezett az idő, hogy a közösség partnerállamai valódi lépéseket tegyenek a csúcstalálkozókra megfogalmazott elképzelések megvalósítása érdekében. Persze, a nemzeti érdekeket nem olyan egyszerű félretenni, és több időre van szükség a politikai föderáció megalapozásához, különösen akkor, ha gazdasági értelemben a versenyképes fejlődés várat magára. A Kelet-afrikai Közösséget alkotó államoknak meg kell megbirkózniuk a globális stresszhatásokkal egyrészt annak érdekében, hogy önmaguk képesek legyenek állampolgáraik számára jobb, élhetőbb és fenntarthatóbb életet biztosítani, másrészt a közösségi lét és együttműködési kultúra kiépítése végett, amely elősegítheti a nemzeti és szubnacionális szinteken egy magasabb életminőség kialakulását, helyzetbe hozva és versenyben tartva a térséget a globális gazdaságban.

Gaudens Mpangala tanzániai politológus szerint a kelet-afrikai együttműködés valójában a világ egyik perifériájára szorult térségének regionális integrációja. „A térségre jellemző [globális értelemben vett] marginalizáció fokozza a regionális integráció szükségességét. Azáltal, hogy e régióban számottevő a politikai konfliktusok sora és állandósult a gazdaság stagnálása, az integrációnak túl kell mutatnia a pusztán a gazdaságra fókuszáló együttműködésen, politikai, szociális és kulturális értelemben is meg kell valósítani azt.”²⁹² Mindezekre ráerősít Hettne (1998),

---

²⁹¹ További információ: <http://dailynews.habarileo.co.tz/sports/index.php?id=2195>

²⁹² Mpangala, Gaudens: *Ethnic Conflicts in the Region of the Great Lakes: Origins and Prospects for Change*. Institute of Kiswahili Research, Dar es Salaam 2000. 145. o.

aki aláhúzza: „[a bajokra] a legjobb megoldás a regionalizáció, mert amilyen magas a regionális együttműködés foka, olyan alacsony a lehetséges konfliktusoké.”²⁹³

A regionális együttműködés mellett kardoskodók táborában található azonban meglehetősen extrém nézeteket valló véleményeket is. Gakwandi (1996) – miközben arra tesz kísérletet, hogy a totális afrikai egységesülés és a kis volumenű regionális integrálódás közötti köztes pozíciót fogalmazzza meg – azt javasolja, hogy az 53 afrikai államot 7 újonnan kialakított országba tömörítsék. Az általa vázolt új formációk elsősorban a nagyobb kulturális határokat, illetve a klimatikus zónákat figyelembe véve alakíthatók ki a következő elnevezésekkel (délről északra haladva): Mozambica, Szuahéli Köztársaság, Eritónia, Közép Afrika, Szenegambia, Szahara Köztársaság és Madagaszkár²⁹⁴. Szerinte, és ezt az érvet többek között Mpangala is támogatja, miközben ezek az új államformációk véget vetnének az eddigi határmenti konfliktusoknak, a menekültkérdésnek, az interetnikus feszültségeknek, aközben megnövekedetten pozitív megítélést vívnának ki a globális közösség további szereplőitől.

E gondolatokkal szembenálló pozíciót vázol például Peter Ekeh²⁹⁵ (1995), aki ugyan kiemeli, hogy az afrikai társadalmak közösségi léte és felépítése a mélyen gyökerező törzsi struktúrákból deriválódik – tehát talán még össze is hangolható a kulturális határok/zónák elméletével –, de rávilágít, hogy e lét a gyarmati „szuperstruktúrákat” képezi le, a volt elnyomó hatalmak által megrajzolt rendszerek szerint szerveződik. Ez utóbbi miatt pedig nem lehet olyan „visszarendeződések” fikciójában gondolkodni, mint például a 7 fenti „ország” esete, amelyre még ráadásul rá is erősít az Afrika Egységsszervezet 1964-es 2. csúcstalálkozásán kimondott *uti possidetis* elve, amely a gyarmati hatalmak által meghúzott országokban képzelel el a szabad afrikai térségi és egész kontinensre kiterjeszhető együttműködés lehetséges jövőjét. Maga az elv (az államhatárok sérthetlenségéről) egyébként pontosan azt mondja ki, hogy területi (államhatár-) változások esetén figyelembe kell venni a korábbi jogi helyzetet, tehát az afrikai régiókban a gyarmatosítók által meghúzott, az

---

²⁹³ Hettne, B.: *Regional Cooperation for Security and Development in Africa*. Göteborg University: PADRIGU. 1998.

²⁹⁴ Gakwandi, A. S.: Towards a New Political Map of Africa. In: Abdul-Raheem, T. (szerk.): *Pan-Africanism: Politics, Economy and Social Change in the Twenty-First Century*. Pluto Press, London 1996.

²⁹⁵ Ekeh, Peter: The Concept of Second Liberalization and the Prospects of Democracy in Africa: A Nigerian Context. Előadás elhangzott a „Conference on Dilemmas of Democracy in Nigeria” c. rendezvényen. University of Wisconsin, 1995. november 10-12. 25. o.

etnikai viszonyokat figyelembe nem vevő határok megváltoztatását nem eszközölhetik az egyes államok, mert túl nagy a veszélye a véres konfliktusok kirobbanásának.

Mindezekhez további adalék, hogy egy viszonylag új jelenség, a föderalizmus helyi ideológiája, a „madzsimboizmus” a regionális fejlődésben fellelhető ellentrendre irányítja a figyelmet. A madzsimboizmus Kenyában regionalizmust jelent, ami „az 1990-es években került a figyelem központjába, ma sokan valamiféle devolúciós folyamatként képzelik el, de [többekben] felmerül a kétely, vajon nem vezetne-e el a szegény tartományok még az eddiginél is erősebb marginalizációjához.”²⁹⁶

A régió, és még inkább a közösségen belül – McIntyre 2005 júliusi felmérése alapján²⁹⁷ – az empirikus adatok is alátámasztják, hogy a közösségi vámunió első számú kedvezményezettje a kenyai kereskedelem. Az EAC eredeti három tagja közül Kenya folytatja a saját összesített kereskedelmét tekintve legnagyobb volumenű árucserét a térségben. A 2000-es évek elejére a kenyai export 32%-a jutott az EU-ba, szemben a kb. 36%-os afrikai piacokra irányított hányaddal és a közel 23%-os kelet-afrikai közösségi részesedéssel (a fennmaradó majdnem 10% az USA-ba, Japánba és egyéb helyekre jut). Az import oldalát vizsgálva, Kenya teljes importjának 36%-a afrikai országokból érkezik, míg az EU „csupán” 27%-ot képvisel. Bő tíz év alatt több mint 10%-kal nőtt a kereskedelem a térségben, a térség országai között.

A közösség belső piacainak további erősödéséhez járulhat hozzá Ruanda és Burundi taggá válása, amellyel többek között a kereskedelmi kapcsolatok bővíthetnek az elkövetkező években. A tagság 2007 június-júliusában bekövetkezett *de jure* megszerzését követően az EAC államfői 2007 augusztusában megállapodtak abban, hogy 2012-ig létrehozzák a térség közös piacát és monetáris unióját. A történelme során többször forrongó két kis állam közösségbe emelése, amely az EAC első bővítési körének feleltethető meg, természetesen túlmutat a tisztán gazdasági-kereskedelmi érdekeken: biztonságpolitikai és geopolitikai kérdéseket is rendez, mert hosszú távon járul hozzá a térség stabilitásához. A 13. ábra jól szemlélteti, hogy a két ország etnikai jellegű konfliktusai és azok eszkalálódásai elsősorban Ugandát, és még inkább Tanzániát érintették/érintik súlyosan a térség államai közül – különösen, ha a politikai menekültek sok százezer főt számláló tömegeire gondolunk.

---

²⁹⁶ Búr, 2008: 6. o.

²⁹⁷ McIntyre, Meredith A.: *Trade Integration in the East African Community: An Assessment for Kenya*. IMF Working Paper. African Department. 2005 július. 1. o.

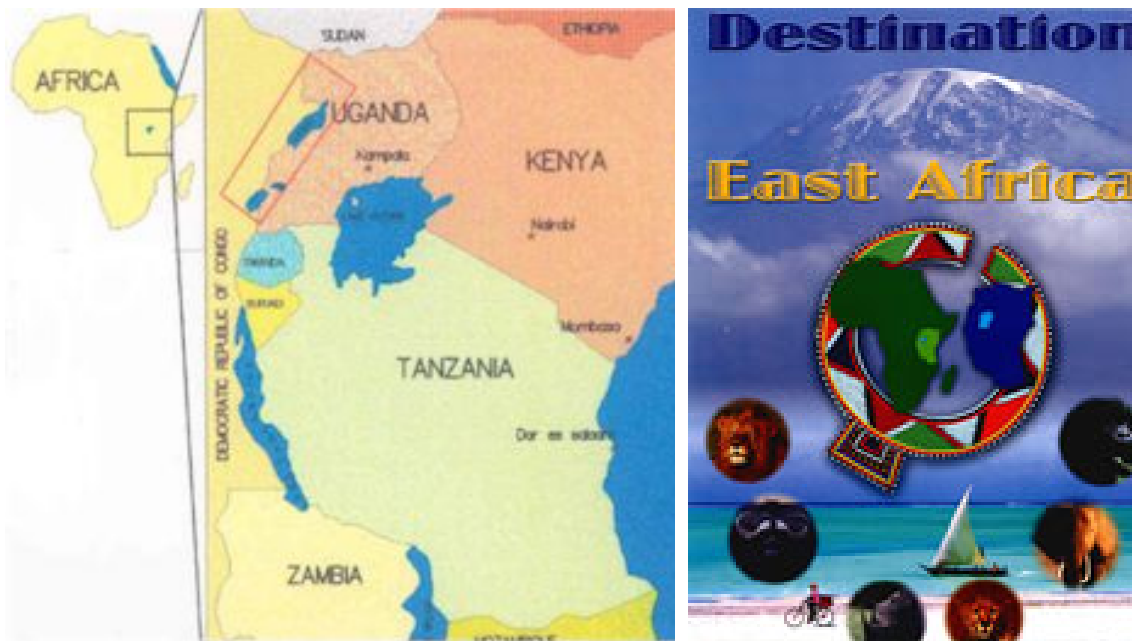

A globális folyamatok okozta, túlnyomó részt kiszolgáltatott helyzetekből való kilábalás egyik lehetősége a regionális együttműködés elmélyítése, egyben kiszélesítése, ezért az erre ráerősítő politikai együttműködés hosszú távon realitás lehet. Az EAC tagjai – más, regionális szervezetek tagállamaihoz hasonlóan – a „kollektív önrendelkezés” gondolatának megfelelően igyekeznek a folyamatok okozta függőségi viszonyokat csökkenteni; és az 1980-ban az OAU által elfogadott Lagosi Akcióterv szellemiségében a kontinens egészére vonatkoztatva központi tételként megfogalmazni az integratív térségi szemléletet. Chazan et al. szerint „a regionális integráció sok afrikai számára a késő gyarmati időszak óta az egyik legfontosabb célkitűzés, amely válasz lehet a gyarmati uralom okozta bajokra.”²⁹⁸

A kelet-afrikai integráció alapjait, láthattuk, már a brit gyarmati időszak alatt kell keresnünk, ugyanis 1948-ra a britek – elsősorban gyarmati adnibisztrációjuk zökkenőmentesebb menedzsmentjét megvalósítandó – Kenya, Tanganyika és Uganda között meghúzták az együttműködési keretek jó részét: például a közös vasúthálózat, postai szolgáltatók, légitársaságok viszonylatában. Már ekkor lefektetésre került a közös valuta és az annak bevezetéséért felelős testület, egy közös fejlesztési bank és fellelviteli bíróság gondolata. Az integráció mára elért kézzel fogható eredményei közül pedig számos az évtizedek alatt létrejött térségi szerveződéseknek, együttműködési szervezeteknek köszönhető. Közülük nagyon akítvak például: a Kelet-afrikai Üzleti Tanács, a Kelet-afrikai Szakszervezetek Tanácsa, a Kelet-afrikai Ifjúsági Tanács, továbbá a Kelet-afrikai Befektetéseket Ösztönző Hivatal, a Kelet-afrikai Kutatási Tanács, a Kelet-afrikai Turisztikai Tanács, valamint a még szervezés alatt álló kis- és középvállalkozások fejlesztésére fókuszáló regionális szervezet. A tanzániai Arushában működő EAC titkárság és közösségi hivatalok a 2000-es évektől fokozott figyelemmel végzik a harmonizációs és koordinációs tevékenységek sorát, ezzel mozdítva előre a regionalista törekvések megvalósulását.

---

²⁹⁸ Chazan et al. 1999: 311. o.

14. ábra A Kelet-afrikai Közösség államainak térképe (2008) és az EAC-térséget, mint turisztikai desztinációt népszerűsítő banner
 Forrás: <http://www.eac.int>

A regionális együttműködés elmélyítését egyéb, a térség biztonsági érdekei is alátámasztják. A számos kudarccal küszködő államoknak össze kell fogniuk többek között a migráció kezelésében, az ázsiai „benyomulás” lehetséges pozitív hozadékainak érvényesítése érdekében, és feltétlenül regionális léptékű biztonságpolitikai keretek megrajzolása végett. Ez utóbbihoz szolgáltat sajnálatos módon „tökéletes” példát a 2008-ban sorozatossá vált az értekezés V.5. fejezetében említett tanzániai albínó-gyilkosságok ügye. Nem csupán tanzán belpolitikai problémát vet fel, hogy halomra gyilkolják az albínókat – térségi eszkalációról és az állami szintek térségi szintre vetülő állandósult kudarcáról van szó, amely a regionális összefogásért kiált a rendőri-biztonsági erők és kormányok együttműködése tekintetében.

IX. Összegzés

Kutatói munkám jelenlegi fázisában, Tanzánia államfejlődését vizsgálva, elsőként az alábbi következtetések tudom levonni:

1. Elsősorban a nemzetközi közösség nyomásának eleget téve az 1995-ben lebonyolított többpárti választásoktól kezdődően Tanzánia fokozatosan vállalta a nyugati/északi értelemben vett demokratikus gyakorlatok átvételét és helyi közegbe ágyazását. Ez azonban nem járt együtt a tényleges demokratikus nyitással, és annak alkotmányos garanciáival, amely többek között valódi többpárti versengést eredményezhetne az országban – máig nincs lehetősége az ellenzéki pártoknak választási koalíció megkötésére és ezzel a hatalmon lévő CCM leváltására. Az egypárti időszakból átörökített pozíciójával a szinte egyeduralkodó CCM, és főként annak pártelnöke, aki egyben a szövetségi köztársaság elnöke a politikai színtér egyedüli „hatalombirtokosai”. Az elnök népszerűsége és széles körű támogatottsága töretlen, különösen bizonyos fejlesztések (például útépitések, bevásárlóközpont átadása, kórház-felújítás, stb.) láttán, de ez egyáltalán nem meglepő, mert a tradíciókra épülő helyi közösségek a közösség tejhatalmú vezetőjét feltétel nélkül követik. A helyiekkel folytatott beszélgetések is megerősítettek abban, hogy Tanzánia állampolgárainak szükségük van erőskezü, központosított hatalmat gyakorló, többnyire paternalizáló stílusban fellépő vezetőkre, akik alattvalói politikai kultúrát teremtenek, és ebben engednek teret az egyének és közösségeik politikai szocializációjának. Ebben a közegben az egyén számára az a jó, ha a főhatalom egyszerre képes a „nép vezetésére” és annak a szabadságfoknak a biztosítására, amely a többségében önellátó családi gazdaságoknak elegendő mozgásteret jelent az életben maradásra és a mindennapokban való minimális boldogulásra.

A politikai utódlás kérdése, és ezzel együtt az utód kijelölésének jelentősége, így a hatalom kvázi direkt átörökítése természetes velejárója e sajátos afrikai politikai berendezkedésnek. Nem volt kérdés (sőt, inkább köztudott és elfogadott volt) Benjamin Mkapa elnök második ciklusának végén, hogy „legkedvesebb tanítványára”, az akkori külügyminiszterre, Jakaya Kikwetére szándékozik „hagyni” az elnöki hatalmat. Ez a módszertan – mely világos módon idegen a nyugati demokráciafelfogás számára – teljesen elfogadott, mitöbb a társadalom által támogatott hatalomátadást legitimál.

2. A monopol állami hatalommal jellemezhető Tanzániában a közigazgatási struktúrák – a brit gyarmati örökségből levezetve – alkalmasak lennének a nemzeti szint alatti kormányzás, az önkormányzatokban való erőteljesebb helyi szerepvállalás, a helyi civil társadalom felerősítésére. A helyi önkormányzati reformprogramok hosszú évek sikertelenségét mutatták, és az elmúlt pár évben – helyi kutatók szorgalmazása nyomán – történt valódi előrelépés abba az irányba, amely a helyiek számára talán legfontosabb közösségi szintet és formációt jelenti, a falu és annak felértékelődése felé. A 2006-ban rögzített interjúim is alátámasztják, hogy a falvak önkormányzatai szintjén lenne megvalósítható a tényleges hatalommegosztás és állampolgári aktív szerepvállalás. A törvényhozást a falugyűlés, a végrehajtást a falutanács és a bíráskodást a falubíróság testesítheti meg. E tekintetben szintén a gyarmati korszak öröksége fontos tapasztalatokat rejt a tradicionális közösségi döntéshozatal és a (nemzet)állami adminisztráció közelítésében. A Frederick Lugard által leírt közvetett uralom során, már az 1920-as évektől a helyi vezetők egyre inkább lettek a gyarmatosítók által bevonva az irányításba – mégha a döntéshozatal kulcsa a britek kezében maradt is –, így az európai struktúrákkal közvetlen közletről ismerkedhettek meg.

3. Maga az állam, amelynek számtalan fejlődési lehetőséget kellene biztosítania az egyének és közösségeik számára, ezáltal egy magasabb életminőséghez kellene tudnia hozzájárulni, stagnál, és több, kimondottan állami funkciót képtelen ellátni. A Fund for Peace amerikai agytröszt által évről évre publikált országlistából látható, hogy Tanzániára éppúgy igaz a „bukott állam” kifejezés, mint sok más afrikai (és fejlődő) országra. Tanzánia sem képes hatékonyan fellépni a társadalom mindennapjait átható korrupció ellen – bár e tekintetben is óvatosságra int a korrump magatartásoknak a mindennapokba való szervesült beágyazódása, és a korrupciónak az afrikai kontextusban való pontos értelmezése. Emellett Tanzánia államnak is komoly gondot okoz a menekültek kérdése, az ezzel járó bűnözés visszaszorítása és a kapcsolódó helyes gazdaságpolitikák meghatározása. A civil szektor fejlődését is visszaveti a korrupció, valamint a túlzottan centralizált hatalomgyakorlás, amely sok esetben pontosan a helyi megoldásoktól szívja el az amúgy elsősorban külföldről, a nemzetközi közösségtől érkező (erő)forrásokat. Az állam–civil szektor relációt is negatívan érinti az egyébként is hiányos elosztási és újraosztási mechanizmusok sora – az állam nem képes ezek garantálására.

4. Ez utóbbi pont a mai korban és a kortárs nemzetközi politikai gyakorlatban bír jelentőséggel, hiszen bizonyítottan tanúi vagyunk az „északi filozófia” változásának, amely egyre határozottabban enged teret a helyi szinteken megfogalmazható igényeknek és a helyi megoldások végrehajtási folyamataiban a helyi emberek, szervezetek bevonásának. A nemzetközi közösség – jó példával az Európai Unió jár elől – úgy tűnik, megértette, hogy Afrikának szüksége van egy újfajta öndefinícióra, olyanra, amely tradicionális gyökerekkel rendelkezik és képes a mai kor kihívásait új afrikai szemmel nézni. Az afrikai reneszánsz gondolata tehát beérik, és a nemzetközi szervezetek elfogadják, hogy a speciális, országokra vonatkozatható érdekek mellett a kontinensnek önmagán belül van szüksége összefogásra annak érdekében, hogy reális és megvalósítható jövőképet alkosson meg saját maga számára. Az Európai Unió például ennek jegyében határozott legújabb, hosszú távra tervező Afrika-stratégiájáról, amely a Cotonou-i Partnerségi Megállapodásból kiindulva már külön entitásként kezeli az afrikai kontinenst (persze annak különböző térségeire jellemző különbségeket is figyelembe veszi támogatási, együttműködési, fejlesztési politikáinak megfogalmazásakor).

5. Az észak–dél szembenállással jellemezhető globális világban részben e nemzetközi magatartásnak köszönhetően, de elsősorban egyfajta evolúció következtében felértékelődött a déli országok regionális és kontinenseket átívelő, kontinenseket összekötő együttműködése. Tanzánia határozott és meghatározó szereplője mind saját régiója fejlesztésének, mind a dél–dél dinamikákban rejlő gazdasági lehetőségek kiaknázásának. Ahhoz, hogy képes legyen belső piacait megerősíteni, amely gazdasági értelemben vett felemelkedésének egyik fő kritériuma, elemi érdeke, hogy regionális léptékben is szabályozott keretek között biztosítson lehetőséget a tanzániai gazdasági élet szereplőinek arra, hogy tevőleges résztvevői és irányítói legyenek a pénzügyi-gazdasági folyamatoknak. A nemzetközi kereskedelem és globális gazdaság északi szereplői számára pedig partnerséget, (politikailag) biztonságos környezetet szükséges biztosítani ahhoz, hogy befektetéseikkel, közös projektek vállalásával segítők, a helyi érdekeknek is kedvező módon szolgálják az ország és térsége fejlődését. A fejlesztéspolitikai stratégiák önmagukban egymásnak feszülő két elképzelése, miszerint szükséges a belső piacok megerősítése, de ezzel párhuzamosan a neoliberális nyitás jegyében a befektetésösztönzés is, egy fontos ponton kibékíthető egymással. A belső piacok megerősítésének folyamatában a hangsúlynak a helyi mikrogazdaságok, önálló gazdaságok, valamint helyi vállalkozásösztönzési

elképzelések tételein kell lennie. Ezzel egyidőben, külföldi – de egyébként helyi és térségi afrikai – befektetők segítségével többek között infrastrukturális fejlesztéseket kell végrehajtani. Az infrastruktúra fejlesztése – a növekedési pólusok elmélete alapján – további fejlődés kiindulópontja lehet, ezzel ráerősíthet a helyi/belső piacok erősödésére. Mindebben a Kelet-afrikai Közösség, mint regionális szervezet kínálja a legkomolyabb esélyt a további fejlődésre.

6. Tanzánia a kelet-afrikai regionalizáció egyik előmozdítójaként ténylegesen képes önmaga megújítására, a világgazdaságban és a nemzetközi közösségben új pozícionálás megvalósítására. Ennek elérésében többek között az ázsiai térséghez, elsősorban Kínához és Indiához fűződő évszázados jó viszonya Tanzániát kiemelheti az afrikai államok sorából. Kína afrikai térhódításának egyik nyertese éppen Tanzánia lehet, amely nemcsak az ázsiai óriással kialakult, történelmi távlatokban értelmezhető kapcsolata miatt, hanem geopolitikailag értékes pozíciói okán, valamint egyre erősödő nemzetközi szerepvállalásából fakadóan élvezheti Kína figyelmét és szerepvállalását a kereskedelmi és gazdasági fejlesztések terén.

Eddigi kutatásaim a disszertációban exponált feltevések, kifejtett tételek és összefüggések igazolására adtak alapot. A kutatás folytatásában egyrészt részletesebben szeretném nyomon követni a tanzániai, és általában az afrikai állam átalakulását, kifejezetten az afrikai hétköznapok emberének oldaláról. Számos hasonlóságot vélek felfedezni a kelet-európai átmenetek és a kelet-afrikai térségben, például Tanzániában tetten érhető átmenet között. Ezeknek a tranzitológia segítségével való kimutatása lehet egy következő lépés kutatásaim során. A globalizációs trendek, a nemzetközi folyamatok Afrikára gyakorolt hatásai közül egyre inkább az afro-ázsiai dinamikáknak és az afro-ázsiai kapcsolatrendszerben rejlő lehetőségeknek feltérképezése foglalkoztat, és határozott célkitűzésem ezzel kapcsolatban a hazai szakirodalom bővítése tanulmányok és egy novumnak számító könyv megírásával. Ehhez, a disszertáció megvédését követően kutatási pályázatokat fogok írni, hazai és külföldi kutatási forrásokat bevonni.

X. Felhasznált irodalom

AfDB/OECD: *African Economic Outlook 2008. Tanzania.*

Interneten:

http://www.afdb.org/pls/portal/docs/PAGE/ADB_ADMIN_PG/DOCUMENTS/ECONOMICSANDRESEARCH/TANZANIA_AEO2008_EN.PDF

A Világ országai. Budapest, AGÁT Kft. TOP-O-GRÁF Térképészeti Iroda. 2000.

A. Gergely András: A helyi társadalom antropológiai kutatásának lehetőségei. In: Kunszt Márta – Laczkóné Tuka Ágnes (szerk.): *Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira.* VII. Politológus vándorgyűlés konferencia-kötet. Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2001. 294-306. o.

A. Gergely András: *Politikai antropológia. (Interdiszciplináris közelítések).* MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 8., Budapest 1996.

A. Gergely András: Nagytáji identitás/etnokulturális integritás: a rai. Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár. Interneten: www.terebess.hu/keletkultinfo/rai.html

A. Gergely András: *Politikai antropológia. (Interdiszciplináris közelítések).* MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 8. Budapest 1996.

Ádám Antal – Kiss László (szerk.): *Elvek és intézmények az alkotmányos jogállamban.* Vadas Nyomdaipari Kiszövetkezet, Budapest 1991.

Almond, Gabriel A. – Powell, G. Bingham: *Összehasonlító politológia.* Osiris Kiadó, Budapest 1996.

Amin, Samir: „Globalizáció vagy globális polarizálódás?”. *Eszmélet.* 33. sz. 1997. tavasz. 4-15. o.

Artner Annamária: „Az ipari-technikai fejlődés tendenciái és Magyarország”. *Eszmélet*. 44. sz. 2000.

Bailey, Martin: Tanzania and China. *African Affairs*. 74. évf., 294. sz. 1975. január.

Baker, Jonathan – Wallevik, Hege (együttműködve: Obana, James – Sola, Nazar): *The Local Government Reform Process in Tanzania: Towards a greater interdependency between local government and civil society at the local level?* Research and Development Report No. 6/2002. Agderforskning, Kristiansand 2002.

Balogh András (szerk.) et al.: *Nemzet és nacionalizmus*. Korona Kiadó, Budapest 2002.

Balogh András: „Nemzet versus globalizáció?” In: Földes György és Inotai András (szerk.): *A globalizáció kihívásai és Magyarország*. Napvilág Kiadó, Budapest 2001. 111-136. o.

Baregu, Mwesiga: The State of Political Parties in Tanzania, 1999. Paper presented at the International IDEA-SADC Conference (Towards Sustainable Democratic Institutions in Southern Africa). 2000.

Interneten http://archive.idea.int/ideas_work/22_s_africa/parties/3_baregu.pdf

Bauman, Zygmunt: *Globalizáció. A társadalmi következmények*. Budapest, Szukits Könyvkiadó 2002.

Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest 2001.

Baylis, John – Smith, Steve (szerk.): *The globalization of world politics. An introduction to international relations*. Oxford University Press, Oxford 2005.

Bárdi László: *Homokba temetett karavánutakon*. Masszi Kiadó–Duna Televízió, Budapest 2005.

Bárdi László: *Az ősi Selyemút világa*. Masszi Kiadó, Budapest 2003.

Benkes Mihály: *Helyzetkép Fekete-Afrikáról. Politikai afrikanisztikai tanulmányok.* ELTE BTK – MTT Tanári Tagozata, Budapest, 2006.

Benkes Mihály: Afrika. In: Diószegi István – Harsányi Iván – Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet.* III. kötet. Korona Kiadó, Budapest 2001. 223-299. o.

Benkes Mihály: A „fekete” kontinens. Életképek, hétköznapok. *História.* 2001/07. sz.
Interneten: <http://www.historia.hu/archivum/2001/0107benkes.htm>

Blommaert, Jan: *State Ideology and Language: the politics of Swahili in Tanzania.* LICCA Papers Nr. 3. Gerhard-Mercator University, Duisburg 1997.

Brandt, Willy: *Szervezett örület. Fegyverkezési verseny vagy éhínség a világban.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1987.

Broadman, Harry G.: China and India Go to Africa. New Deals in the Developing World. *Foreign Affairs.* 87. évf., 2. sz. 2008. március-április.

Broadman, Harry G.: *Africa's Silk Road. China and India's New Economic Frontier.* Washington, DC, IBRD-The World Bank 2007.

Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktabla.* Európa Könyvkiadó, Budapest 1999.

Búr Gábor: „Miért szegény Afrika?”. *A hét.* 3. évf. 35. szám. 2005. szeptember 1.

Búr Gábor: A kenyai zavargások történelmi háttere. Törzsi villongások? *MKI Hírlevél.* II. évf. 3. szám. 2008. február 7.

Búr Gábor: Gyenge államok és államkudarok Afrikában. In: Marton Péter (szerk.): *Államok és államkudarok a globalizálódó világban.* Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja, Budapest, 2006. [E-book]

Chachage, Seithy L. C: Globalisation and Democratic Governance in Tanzania. *DPMF Occasional Paper* No. 10. Development Policy Management Forum, Addis Ababa 2003.

Chaligha, Amon: *Local autonomy and citizen participation in Tanzania: From a local government reform perspective*. REPOA Special Paper No.08.26. Mkuki na Nyota Publishers, Dar es Salaam 2008.

Chaligha, Amon E.: *Local Government in Tanzania*. University of Dar es Salaam. Interneten: www.tanzania.fes-international.de/Activities/Docs/LocalGovernment.html

Chazan, Naomi et al.: *Politics and Society in Contemporary Africa*. (3. kiadás). Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado 1999.

CIA The World Factbook. Interneten: www.cia.gov/cia/publications/factbook

Chhatbar, S. – Kaiza, D.: Protocol is Signed. Now the Real Work Begins. *The East African*. 2004. március 8.

Crystal, David: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, Budapest 1998.

Csizmadia Sándor: „Konfliktusok és interpretációk a posztbipoláris világban.” *Magyar Tudomány*. 2002/6. szám. 2002. 800-814. o.

Csizmadia Sándor: A geopolitika, mint a nemzetközi kapcsolatok elemzésének módszere. In: *Külpolitika*. 1998. tavasz.

Csizmadia Sándor: *Mondializáció és globalizáció*. SZÁMALK Kiadó, Budapest 1998.

de Burgh, Hugo: *Kína – barát vagy ellenség?* HVG Könyvek, Budapest 2007.

Delaney, Joan (2008): Albinos under siege in Tanzania. Witchcraft behind rash of killings. Epoch Times. 2008. december 3.

Interneten:

http://www.theepochtimes.com/n2/index2.php?option=com_content&task=view&id=8069&pop=1&page=0

Diamond, Larry: Promoting Democracy in the 1990s: Actors and Instruments, Issues and Imperatives.” Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict. 1995 december.

Diamond, Larry: Toward Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. 5. évf. 3. szám. 1994 július.

Diószegi István – Harsányi Iván – Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. III. kötet. Korona Kiadó, Budapest 2001.

Ekeh, Peter: The Concept of Second Liberalization and the Prospects of Democracy in Africa: A Nigerian Context. Előadás elhangzott a „Conference on Dilemmas of Democracy in Nigeria” c. rendezvényen. University of Wisconsin, 1995. november 10-12.

Ellwood, Wayne: *A globalizáció*. HVG Könyvek, Budapest 2003.

Enyedi Zsolt – Körösenyi András: *Pártok és pártrendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest 2001.

Fage, J. D. – Tordoff, W.: *Afrika története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

Fejtő Ferenc: *A Monarchiától a globalizációig. Pécsi és szekszárdi előadások*. Szerkesztette: Csizmadia Sándor. Alexandra Kiadó, Pécs 2004.

Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ. 1945-1989*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2005.

Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941 – 1991)*. IKVA Kiadó, Budapest-Pécs 1996.

Fitzpatrick, Mary: *Tanzania*. Lonely Planet Publications Pty Ltd, Victoria 2002.

Freedman, Lawrence: A szuperhatalmi szembenállás 1945–1990. In: Howard, Michael – Louis, Wm. Roger (szerk.): *Oxford Világtörténet a XX. században*. Napvilág Kiadó, Budapest 2002. 195-207. o.

Füssi Nagy Géza: *Szuahéli nyelvkönyv*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2006.

Füssi Nagy Géza: Varázslók és varázslatok Fekete-Afrikában. *Africana Hungarica*. 2007/1-2. szám. 2007.

Gakwandi, A. S.: Towards a New Political Map of Africa. In: Abdul-Raheem, T. (szerk.): *Pan-Africanism: Politics, Economy and Social Change in the Twenty-First Century*. Pluto Press, London 1996.

Gettleman, Jeffrey (2008): Albinos in Tanzania face deadly threat. *International Herald Tribune*. 2008. június 8.

Interneten: <http://www.iht.com/articles/2008/06/08/africa/tanzania.php>

Gergely Attila – Fazekas Gyula: Kína a globális hatalommá válás útján. *Külgügyi Szemle*. V. évf., 1-2. sz. 2006. tavasz-nyár.

Gernet, Jacques: *A kínai civilizáció története*. Osiris Kiadó, Budapest 2005.

George, Vic – Wilding, Paul: *Globalization and Human Welfare*. PALGRAVE, Houndmills, Basingstoke 2002.

Gordon, Raymond G., Jr. (ed.), 2005. *Ethnologue: Languages of the World*, Fifteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International. Online version: <http://www.ethnologue.com/>.

Hajdú Zoltán: Az európai politikai földrajz fejlődésének jellegzetes szakaszai. In: Pap Norbert – Tóth József (szerk.): *Európa politikai földrajza*. 2. kiadás. Alexandra Kiadó, Pécs 2003.

Hettne, B.: *Regional Cooperation for Security and Development in Africa*. Göteborg University: PADRIGU. 1998.

Hocking, Brian – Smith, Michael: *World Politics. An Introduction to International Relations*. Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead 1995.

Hodgson, Dorothy L.: „My daughter ... Belongs to the Government Now”: Marriage, Maasai and the Tanzanian State. *Canadian Journal of African Studies*. 1996. 30. évf. 1. szám. 106-123. o.

Holm, Hans-Henrik: The End of the Third World?. *Journal of Peace Research*. 27. évf. 1. szám, 1990. 1-7. o.

Horváth Jenő (szerk.): *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Osiris Kiadó, Budapest 2005.

Huntington, Samuel P.: The Change to Change: Modernization, Development and Politics. *Comparative Politics*. 4. évf. 3. sz. 1971. 55-79. o.

International Monetary Fund Country Report No. 03/96. *Tanzania: Poverty Reduction Strategy Paper Progress Report*. Washington, D.C. April 2003.

Jackson, H. Robert – Rosberg, Carl G.: *Personal Rule in Black Africa*. University of California Press, Berkeley 1982.

Joó Zsófia: Rómától Lisszabonig – Az integrált Európa XXI. századi Afrika-politikája és előzményei. *Afrika Tanulmányok*. 2007. I. évf. 3. sz.

Joseph, Richard: Democratization in Africa after 1989: Comparative and Theoretical Perspectives. *Comparative Politics*. 29. évf. 3. szám. 1997. április.

Jowitt, Kenneth: *New world disorder: the Leninist extinction*. Berkeley, University of California Press 1992.

Kende István (szerk.): *Fejlődő országok lexikona*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.

Kennedy, Paul: *A huszonegyedik század küszöbén*. Napvilág Kiadó, Budapest 1997.

Kézdi Nagy Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története*. Nyitott Könyvműhely, Budapest 2008.

Kiss J. László: *Globalizálódás és külpolitika. Nemzetközi rendszer és elmélet az ezredfordulón*. Teleki László Alapítvány, Budapest 2003.

Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem–McGraw-Hill–Grafo, Budapest 1996.

Koicsiro, Macuura: A megszegett ígéret. *Magyar Hírlap*. 2002. december 28.

Kulcsár Kálmán: *Kína a világpolitikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2007.

Kunszt Márta – Laczkóné Tuka Ágnes (szerk.): *Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira*. VII. Politológus vándorgyűlés konferencia-kötet. Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2001.

Kürti Gábor: *Afrika fölértékelése*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1981.

Kwarteg, C.O.: *Africa and the European Challenge. Survival in a Changing World*. Aldershot, Avebury 1997.

Lange, Siri et al.: *Civil Society in Tanzania*. R 2000: 6. Chr. Michelsen Institute, Bergen 2000.

Larkin, Bruce D.: Chinese Aid in Political Context 1971–1975. In Weinstein, Warren: *Chinese and Soviet Aid to Africa*. Praeger, New York 1975.

Lóránt Attila: *Kelet-Afrika. Több mint szafari*. Alexandra Kiadó, Pécs 2003.

Marchand, Marianne H.: The Political Economy of North–South Relations. In: Stubbs, Richard – Underhill, Geoffrey R. D. (szerk.): *Political Economy and the Changing Global Order*. Macmillan, Houndmills, Basingstoke 1994. 289-301. o.

Mbeki, Thabo: *Africa Define Yourself*. Cape Town, Tafelberg/Mafube 2002.

Mead, D.C.: Economic Cooperation in East Africa. *The Journal of Modern African Studies*. 7. évf. 2. sz. 1969.

Meredith, Martin: *The State of Africa. A History of Fifty Years of Independence*. The Free Press, London 2006.

Mkapa, Benjamin William: *Priorities for Democratic Governance in Tanzania and Africa*. Keynote Address. Official Launching of the Africa Regional Symposium on the Human Development Report 2002.

Mmuya, Max – Chaligha, Amon: *Political Parties and Democracy in Tanzania*. Dar es Salaam University Press, Dar es Salaam 1994.

Mniwasa, Eugene – Shauri, Vincent: *Review of the Decentralization Process and Its Impact on Environmental and Natural Resources Management in Tanzania*. LEAT, Dar es Salaam 2001 november.

Interneten: www.lead.or.tz/publications/decentralization/legislation.php

Monga, Celestine: Eight Problems with African Politics. *Journal of Democracy*. 8. évf. 3. szám. 1997 július.

Moore, Don: *Reaching the Villages: Radio in Tanzania*. 1996.

Interneten: <http://donmoore.tripod.com/genbroad/tanzania.html>

Mpangala, G. P.: *Ethnic conflicts in the region of the Great Lakes: Origins and prospects for change*. UDM Press, Dar es Salaam 2000.

Neke, Stephen M. – Blommaert, Jan: Consolidating the colonial language policy: English in education in Tanzania.

Interneten: africana.rug.ac.be/texts/publications/stephen/Ss14.rtf

Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet II. Európán kívüli országok*. Osiris Kiadó, Budapest 2005.

Nugent, Neill: *The Government and Politics of the European Union*. 3. kiadás. The Macmillan Press Ltd., Houndmills, Basingstoke and London 1994.

Nyerere, Julius K.: *Freedom and Unity. A Selection from Writings and Speeches 1952–65*. Oxford University Press, Dar es Salaam 1966.

Nyerere, Julius K.: *Freedom and Unity*. Oxford University Press, Dar es Salaam 1973.

OCDE, Service des Publications: *African Economic Outlook 2003. Tanzania*. Paris, 2003.

Oyugi, Walter O.: *Bureaucracy and Democracy in Africa*. Heinemann Educational Books Inc., University of Nairobi 1998.

Pinkney, Robert: *The international politics of East Africa*. Manchester University Press, Manchester 2001.

Polonyi Péter: *Kína története*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest 1994.

REDET: *Democratic Transition in East Africa*. E&D Limited, Dar es Salaam 2005.

Régi Tamás: *Nomádok között Kelet-Afrikában*. Anthropolis, Budapest 2006.

Rostoványi Zsolt: A terrorizmus és a globalizáció. In: Tóth Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig*. SVKH – CHARTAPRESS, Budapest 2002. 71-83. o.

S. Szabó Péter (szerk.): *Pécsi Politikai Tanulmányok II.* PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszék, Pécs 2005.

Sandbrook, Richard: The Crisis in Political Development Theory. *Journal of Development Studies*. 12. évf. 2. sz. 1976. 165-185. o.

Scheiderer, Sean: Triglossia in Tanzania. 1999.

Interneten: <http://home.columbus.rr.com/sciences/tanzania.htm>

Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.): *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*. Publikon Kiadó, Pécs 2006.

Sen, Amartya: Freedom's market. *Guardian The Observer Online*. 2000. június 25.

Soros, George: *The Crisis of Global Capitalism. Open Society Endangered*. Little, Brown and Company, London 1998.

Shivji, Issa: Elections in Tanzania: In search of a principled vote. *News From Africa: Editorial*. 2005.

Interneten elérhető: newsfromafrica.org/newsfromafrica/articles/art_10513.html

Soehendro, Margareta: China's Long-Term Approach to Africa. *UCLA Center for Chinese Studies*. 2007. november 12.

Interneten elérhető: www.international.ucla.edu/china/article.asp?parentid=81668

Stiglitz, Joseph E.: „What I learned at the World Economic Crisis”. *New Republic*. 2000. április 17. (Az eredeti cikket az *Eszmélet* folyóirat 51. száma közölte rövidített, szerkesztett formában, „A célok és eszközök kibővítése: úton egy „posztwashingtoni konszenzus” felé” címmel.

Interneten elérhető: eszmelet.tripod.com/51/stiglitz51.html).

Stiglitz, Joseph E.: *Globalization and its discontents*. Penguin Books, London 2002.

Szentes Tamás: *Kelet-Afrika a szabadság útján*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963.

Szombathy Zoltán: Waarabu: „Arabok” Kelet-Afrikában. *Africana Hungarica*. 2007. 2. évfolyam. 1-2. szám.

Tálas Barna: Kína – a 21. század leendő hiperhatalma. *Külügyi Szemle*. V. évf., 1-2. sz. 2006. tavasz-nyár.

The World Bank Group in Tanzania: Country Brief. The World Bank. 2002.

Interneten: www.worldbank.org/afr/tz/tz_etry_brief.htm

Thomas, Caroline – Wilkin, Peter: Still Waiting after all these Years: 'The Third World' on the Periphery of International Relations. *The British Journal of Politics and International Relations*. 6. évf. 2. szám, 2004. 241-258. o.

Tordoff, William: *Government and Politics in Africa*. 4. kiadás. PALGRAVE Macmillan, Houndmills, Basingstoke 2002.

Tóth József – Golobics Pál (szerk.): *Válogatott fejezetek a társadalomföldrajz köréből*. JPTE TTK, Pécs

UNDP: *Human Development Report. International cooperation at a crossroads. Aid, trade and security in an unequal world*. Hoechstetter Printing Co, New York 2005.

van de Looy, Judith: Africa and China. A Strategic Partnership? *ASC Working Paper 67/2006*. African Studies Centre, Leiden 2006.

Wallerstein, Immanuel: Dependence in an Interdependent World. *African Studies Review*. 17. évf. 1. sz. 1974.

Wallerstein, Immanuel: *A modern világgazdasági rendszer kialakulása. A tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században.* Gondolat, Budapest 1983.

Wardhaugh, Ronald: *Szociolingvisztika.* Osiris Kiadó, Budapest 1995

Weidenfeld, W. – Wessels, W.: *Europe from A to Z. Guide to European Integration.* Institut für Europäische Politik. Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities. 1997.

Wilson, David – Game, Chris: *Local Government in the United Kingdom.* Second Edition. Macmillan Press Ltd, London 1998.

Wolfowitz, Paul: „Neoptimizmus”. *A Világ 2006-ban.* The Economist Publications, Világgazdaság, Budapest 2005. 100. o.

Yahya-Othman, Saida et al. (eds.): *Why is Tanzania still poor 40 years after independence? Proceedings of the 6th UDSM Convocation Symposium 2003.* UDSM Convocation, Dar es Salaam 2004.

Yamashita, Michael: *Cseng Ho.* Alexandra, Pécs 2006.

A disszertáció megírásához használt további fontosabb Internet honlapok:

www.worldbank.org

www.imf.org

www.eachq.org

www.cia.gov/cia/publications/factbook

hdr.undp.org

www.sas.upenn.edu/African_Studies/NEH/tz_hist.html

www.sas.upenn.edu/African_Studies/NEH/tz_ethnic.html

www.tanzania.go.tz/census/

www.radio.hu

www.afrikatanulmanyok.hu

XI. Az értekezés alapjául szolgáló közlemények

XI.1. Magyar nyelvű közlemények

Sino-afrikai kapcsolatok a világpolitika rendszerében. Kölcsönös hasznok és lehetőségek a 21. században. *Külügyi Szemle*. 2008. VII. évfolyam 4. szám. 81-93. o.

Helyi értékek – globális normák? A globális világrend hatásai a fejlődő térségekben. In: S. Nagy Katalin – Orbán Annamária (szerk.): *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben*. Gondolat Kiadó, Budapest 2008. 629-636. o.

A tanzániai politikai tér alakulása a függetlenségtől napjainkig és az „egypárt szindróma” In: Kákai László (szerk.): *Pécsi politikai tanulmányok V. Politikai Tanulmányok Tanszék, Pécs 2008. 137-149. o.*

Biztonsági kihívások Afrikában. In: Balogh Béla (szerk.): *A XXI. század kihívásai az integrációs szervezetek jelenlegi helyzetébe*. BHKKA Könyvek, Budapest 2007. 8-14. o.

A globális világrend és az Észak–Dél kontextus. *Politikatudományi Szemle*. XV. évf. 2-3. sz. 2006. 169-188. o.

Kelet-afrikai Föderáció: Álom vagy valóság?. In: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.): *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*. Publikon Könyvek, Pécs 2006. 384-393. o.

Tradíciók, törzsek, modern nemzetállam. In: Dömötör Bea – A. Gergely András – Kemény Márton (szerk.): *Motogoria. Tanulmányok Sárkány Mihály 60. születésnapjára*. Könyv Kiadó, Budapest 2005. 243-255. o.

Tanzánia és a gazdasági-pénzügyi globalizáció hatásai. In: S. Szabó Péter (szerk.). *Pécsi politikai tanulmányok II.* Politikai Tanulmányok Tanszék, Pécs 2004. 224-235. o.

Régiók, kisebbségek és oktatás egy afrikai példán keresztül. Tanzánia tegnap és ma. És holnap?. *Kisebbségkutatás*. 2004. 1. sz. 102-114. o.

Politikai kommunikáció és kultúra Tanzániában és az Egyesült Királyságban. In: Kunszt Márta – Laczkóné Tuka Ágnes (szerk.): *Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira. VII. Politológus vándorgyűlés*. Pécsi Tudományegyetem, Politikai Tanulmányok Tanszék, Pécs 2001. 347-353. o.

XI.2. Idegen nyelvű közlemények

Africa's global positions in light of non-alignment since 1955. In: Machalík, Tomáš – Záhořík, Jan (szerk.): *Viva Africa 2008. Proceedings of the 3rd International Conference on African Studies, Pilzen*. (kézirat elfogadva, megjelenés alatt)

Need for non-alignment in our global world? The Non-Aligned Movement Today and Tomorrow. *Croatian International Relations Review*. Vol. XI. No. 40/41. 2006. 157-163. o.

“Past fears – future hopes.” An example for regional co-operation outside Europe: From the East African Community to an East African Federation. In: Tarrósy István – Roskogler, Gerald (szerk.): *Regional Co-operation as Central European Perspective. Proceedings of the 1st DRC Summer School*. Europe Centre Pbc, Pécs. 2005. 161-169. o.

Local Society and Democratization in Modern Tanzania. *Ibadan Journal of the Social Sciences*. Ibadan, Nigeria. Vol. 2 nr. 1. September 2004. 107-117. o.

Polepole, Akuna Matata. Tanzánija na pragu XXI veka. [Polepole and hakuna matata. Tanzania at the threshold of the 21st century]. *Gea*. 2002. Vol. 2. nr. 7. 2-5. o.

XII. Az értekezésben nem szereplő közlemények

Kína Afrikára kacsint. MTA Világgazdasági Kutatóintézet *VKI Hírlevél*. No. 131. 2006.

Politikai kommunikáció Tanzániában. In: Szabó Loránd et al. (szerk.): *Anyországok és (volt) gyarmataik 1.* Pécsi Tudományegyetem Afrika-Amerika-Ázsia Universitas Munkacsoport, Pécs 2002. 93-102. o.

A Tanzániai Szövetségi Köztársaság politikai rendszerének és politikai kultúrájának fejlődése a XX. század második felében. *Köz-Politika*. 2002 november. 25-29. o.

XIII. Az értekezés alapjául szolgáló konferencia-előadások

“Sino-afrikai kapcsolatok a világpolitika rendszerében” – Vitaindító előadás a “Kína Afrikában: ellenség vagy barát?” c. workshopon, **Budapest**, Magyar Külügyi Intézet, 2008. október 22.

“Africa’s global positions in light of non-alignment since 1955” – Előadás a 3. Viva Africa nemzetközi konferencián, **Pilzen**, 2008. április 28.

“Politikai pártok és a demokratikus átmenet Tanzániában” – Előadás az Országos Afrikanisztikai Konferencián, MTA PAB Székház, **Pécs**, 2007. december 7.

“A regionális együttműködés lehetőségei: Kelet-Afrika és Dél-Afrika” – Előadás a Magyarországi Dél-Afrika Egyesület szimpóziumán, ELTE Bölcsészettudományi Kar, **Budapest**, 2007. november. 20.

“Erősödő kínai jelenlét Afrikában” – Előadás a Harambee: Magyar afrikanisták konferenciája című szakmai rendezvényen, **Budapest**, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2006. december 13.

„Helyi értékek – globális normák? A formálódó globális világrend hatásai a fejlődő térségekben” – Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben c. konferencia (5. szekció, Értékek és normák a gazdaságban), **Budapest**, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 2006. szeptember 9.

„Interregionális együttműködéssel a fejlődésért. A Dél-Dél reláció és a sino-afrikai kapcsolatok jelentősége” – A Magyar Politikatudományi Társaság Vándorgyűlése XII., 2006. június 24., 4. szekció (A globális kormányzás elmélete és gyakorlata), **Eger-Noszvaj**

“Regional Decentralisation and the African Union” – Előadás a “Regional Decentralisation in Central and Eastern Europe” c. konferencián, MTA PAB, **Pécs**, 2006. május 16.

“Zanzibár 2005: a kelet-afrikai biztonság jövőjének záloga” – Előadás a “Kontinensek – Globalizáció – Biztonság” c. konferencián, **Pécs**, 2005. november 23.

“A civil társadalom kiépülésének lehetőségei Tanzániában” – Előadás a “Birodalmak és Gyarmatok” c. konferencián, ELTE, **Budapest**, 2004. szeptember 8.

“Nyelvpolitika és nemzetépítés Tanzániában a szuahéli és az angol viszonyának tükrében” – Panel-hozzászólás a “Nyelvek határok nélkül” c. kutatószemináriumon, a XII. Frankofon Hét keretében, **Pécs**, 2004. március 19.

“Recruiting the young political elite: a key to successful transition and functioning democracy. The case of modern Tanzania.” – Előadás a 46th Annual Meeting of the African Studies Association (ASA) elnevezésű konferencián, **Boston, USA**, 2003. november 1.

XIV. Függelék – I. Tanzánia és szomszédai 2008-ban

Legfontosabb adatok:	Terület (km ²):	945.000
(2007-ben)	Lakosság (fő):	40,5 millió
	GDP per capita (USD):	403
	Születéskor várható élettartam (év):	52,5
	Írástudatlanok aránya (%):	18,2

XIV. Függelék – II. Tanzánia címere és annak jelentése

A címerben olvasható szuahéli mottó – *Uhuru na Umoja* – jelentése: Szabadság és Egység.

A címer központi eleme egy a térségre jellemző népek többségénél a harcosok által használt pajzs, amely négy részre tagolódik: a felső aranszínű rész a terület ásványkincs-gazdagságára utal, alatta az egyesült köztársaság zászlójával, majd a jó termőképességű afrikai földet szimbolizáló vörös színű rész, végül, a kék-fehér hullámokkal kitöltött alsó rész látható, amely a szárazföldet, a tavakat és a partvidéket reprezentálja.

Az aranszínű részben található a szabadságot jelképező égő fáklya, az *Uhuru*, amely egyben a felvilágosodás és a tudás megtestesítője is. A szabadság védelmére utaló lefelé mutató lándzsa együtt jelenik meg a tanzániai emberek mindennapjainak (hiszen sokan a mezőgazdaságból élnek) jellegzetes kézi szerszámaival, a fejszével és a kapával, amelyek az ország fejlődésében az egyén szerepére és fontosságára is ráirányítják a figyelmet.

Maga a pajzs egyébként a Kilimandzsáró tetején áll, és két oldalról egy-egy elefántagyar, valamint az azokat tartó férfi és nő támasztják meg, együttműködésüknek hangsúlyt adva. A férfi lábánál egy szegfűszeghajtás, a nő lábánál egy gyapotcserje látható – mindkettő a szövetségi állam jellegzetes terményei.

**XIV. Függelék – III. A szerző által készített interjúk
2000–2008**

	<i>Időpont</i>	<i>Helyszín</i>	<i>Interjúalany</i>
1.	2000.09.10.	Dar es Salaam, Tanzánia	Agripina Gerald (később: Agripina Habicht), egyetemi hallgató (University of Dar es Salaam), az ISWT2000 főszervezője
2.	2000.09.11.	Dar es Salaam, Tanzánia	Frateline Kashaga, egyetemi hallgató (University of Dar es Salaam)
3.	2000.09.13.	Moshi, Tanzánia	M.K., a Salzburger Restaurant vezetője
4.	2000.09.16.	Dar es Salaam, Tanzánia	Blondina, egyetemi hallgató (University of Dar es Salaam)
5.	2003.07 hó	Pécs, Magyarország	Frateline Kashaga, civil szervezeti aktivista (TAYOTA) Az interjú kivonatos változata megjelent: „Civil Society and Political Power in Modern Tanzania. The Role of NGOs in Recruiting the Youth. Interview with Frateline Kashaga” címmel a <i>SIEN Quarterly</i> folyóiratban (Vol. 3. Nr. 1-2. 46-49. o.)
6.	2004.05 hó	Bergen, Norvégia	Siri Gloppen, kutató
7.	2004.05 hó	Bergen, Norvégia	Siri Lange, Tanzánia-kutató
8.	2006.11.18.	Dar es Salaam, Tanzánia	Frateline Kashaga, egyetemi oktató és fivére, Lawrence, és barátja, Rajav
9.	2006.11.20.	Dar es Salaam, Tanzánia	Dr. Elliot Niboye, egyetemi oktató (University of Dar es Salaam)

10.	2006.11.20.	Dar es Salaam, Tanzánia	Dr. Bernadetta Koda és Dr. Rose Shayo, egyetemi oktatók (University of Dar es Salaam)
11.	2006.11.20.	Dar es Salaam, Tanzánia	Dr. Gaudens P. Mpangala, egyetemi oktató (University of Dar es Salaam)
12.	2006.11.20.	Dar es Salaam, Tanzánia	Fatma, civil szervezeti aktivista (Music Mayday Tanzania)
13.	2006.11.20.	Dar es Salaam, Tanzánia	Solomon Kimaro, tiszteletbeli konzul, építési vállalkozó
14.	2006.11.21.	Dar es Salaam, Tanzánia	Joran Lwehabura Bashange, a Civic United Front (CUF) munkatársa Az interjú kivonatos változata megjelent: „Multiparty democracy in Tanzania? – Political will missing” címmel az <i>Afrika Tanulmányok</i> folyóiratban (I. évf. (2007). 1. sz. 115-117. o.)
15.	2006.11.21.	Dar es Salaam, Tanzánia	Captain Lighola, a CCM munkatársa
16.	2006.11.21.	Dar es Salaam, Tanzánia	a CHADEMA munkatársai (4 férfi)
17.	2006.11.21.	Dar es Salaam, Tanzánia	Peter Mziray, a PPT-Mandeleo pártelnöke
18.	2006.11.22.	Dar es Salaam, Tanzánia	Juma, egyetemi hallgató (University of Dar es Salaam)
19.	2006.11.24.	Mvuti, Tanzánia	Mr. Musenda, falufőnök
20.	2006.11.24.	Mvuti, Tanzánia	Stanley, a falu kórházában vezető ápoló, orvostanhallgató
21.	2006.11.27.	Stone Town, Zanzibár	Kiparo, buszsofőr, idegenvezető
22.	2006.11.29.	Dunga, Mwinyimkuu, Zanzibár	Monica, falubéli tinédzser, iskolás

23.	2006.11.29.	úton Kizimkazi felé, Zanzibár	Mwalim Kitwana, tanár, ajtófaragó mester, cégvezető
24.	2006.11.29.	Kizimkazi, Zanzibár	Adam, varszakészítő mester
25.	2006.11.29.	Dar es Salaam, Tanzánia	Tamas Alex, erdélyi magyar üzletember, több mint 15 éve él Kelet-Afrikában
26.	2008.04.26.	Pilzen, Csehország	Dr. Tekeste Negash, egyetemi oktató (Etiópia-Svédország)
27.	2008.04.26.	Pilzen, Csehország	Tomaš Machalík, egyetemi oktató, Afrika-kutató (University of West Bohemia)
28.	2008.05.30.	Budapest, Magyarország	Solomon Kimaro, tiszteletbeli konzul Az interjút az MTV Pécsi Regionális Stúdiója rögzítette.
29.	2008.07.23-24.	Pécs, Magyarország	Frateline Kashaga, egyetemi oktató és PhD-hallgató (University of Helsinki)
30.	2008.07.23-24.	Pécs, Magyarország	Austen Okumo, egyetemi hallgató (Nigéria-Németország)
31.	2008.07.23-24.	Pécs, Magyarország	Neo Carlese, egyetemi hallgató (Dél-Afrika)
32.	2008.11.14.	Banjul, Gambia	Assan Faal, buszsofőr, idegenvezető
33.	2008.11.14.	Banjul, Gambia	Hassoum Ceesay, a National Museum of The Gambia munkatársa, történész, író
34.	2008.11.14.	Banjul, Gambia	Ozsvári Zsuzsanna, tiszteleteli konzul és Sheikh Tijan Sallah, irodavezető, a gambiai magyar t.b. konzul személyi asszisztense

35.	2008.11.14.	Talind-Bantaba, Gambia	Sainey Manneh, a Sunrise Nursery School igazgatója
36.	2008.11.14.	Nema Kunku, Gambia	Alagi M'Bye, Maalis Music School alapító-igazgatója, koraművész, a helyi korafesztivál főszervezője
37.	2008.11.14.	Bakau kikötője, Gambia	Bounty és Lamin, fiatal halászok
38.	2008.11.15.	Banjul, Gambia	Dr. Aboubacar Abddullah Senghore, jogász, egyetemi oktató, tanszékvezető, University of The Gambia, Faculty of Social Sciences
39.	2008.11.17.	úton Barra felé, Gambia	Nuha Manneh, hajóskapitány, a Barra nevű komp kapitánya
40.	2008.11.18.	Banjul, Gambia	Dr. Lamin Jayteh, a University of The Gambia főtitkára, tanár
41.	2008.11.18.	Banjul, Gambia	Mohammed Tamedu, a University of The Gambia oktatója, iszlámkutató, fejlődési tanulmányok szakértő
42.	2008.11.15-18.	Banjul, Gambia	Ebrima Mballow, a National Centre for Arts and Culture munkatársa

XIV. Függelék – IV. Az 1992. évi Politikai pártokról szóló 5. sz. tv. (angol nyelvű eredeti szöveg)

The Political Parties Act [CAP 258 R.E. 2002]

CHAPTER 258 THE POLITICAL PARTIES ACT

[PRINCIPAL LEGISLATION]
ARRANGEMENT OF SECTIONS

Section Title

1. Short title.
2. Application
3. Interpretation.
4. Appointment of Registrar.
5. Appointment of assistant registrars and other officers.
6. Protection of officers.
7. Duty of political parties to register.
8. Registration.
9. Conditions for provisional registration.
10. Conditions for full registration.
11. Rights and privileges of, and meetings of, political parties.
12. Prohibition of the revival of former parties, and establishment of branches, etc.
13. Funds and other resources of a party.
14. Submission of accounts and declaration of property.
15. Party to maintain bank account.
16. Grant of, and party qualification for, subvention.
17. When, how and amount of subvention to be granted.
18. Application of, and accounting for, subvention.
19. Power of Registrar to cancel registration.
20. Decision of the Registrar to be final.
21. Parties to appoint trustees.
22. Regulations.
23. [Amendment of R.L. Cap. 337]

The Political Parties Act [CAP 258 R.E. 2002]

CHAPTER 258 THE POLITICAL PARTIES ACT

An Act to provide for terms, conditions and the procedure for the registration of political parties and for related matters.

[1st July, 1992] [s. 1]

Acts Nos.

5 of 1992

10 of 1994

32 of 1994

18 of 1995

11 of 1996

9 of 2002

6 of 2006

1. This Act may be cited as the Political Parties Act.

2. This Act shall apply to Tanzania Zanzibar as well as to Mainland Tanzania.

3. In this Act, unless the context otherwise requires—

“Minister” means the Minister for the time being responsible for matters relating to political parties;

“party” means a political party;

“political party” means any organised group formed for the purpose of forming a government or a local government authority within the United Republic through elections or for putting up or supporting candidates to such election;

“Registrar” means the Registrar of Political Parties appointed under section 4 and includes a deputy and an assistant registrar.

4. ---(1) There shall be a Registrar of Political Parties in the office of the Prime Minister or in such other office as the President may determine who shall be appointed by the President.

(2) There shall be a Deputy Registrar who shall be appointed by the President.

(3) The Registrar shall be responsible for the registration of political parties in accordance with the provisions of this Act and shall perform any other function conferred by this Act.

(4) In the performance of his functions under this Act the Registrar shall from time to time consult the Minister.

5. The Minister may appoint assistant registrars and such other officers in such numbers as may from time to time be required to carry out the purpose of this Act.

6. No suit shall lie against the Registrar, Assistant Registrar or other officer appointed under this Act for anything done or omitted to be done in good faith and without negligence in the performance or any function under this Act.

7. ---(1) Subject to subsection (2) of this section, every political party formed in any part of the United Republic, shall apply to the Registrar in the prescribed manner to be registered as a political party.

(2) Notwithstanding the provisions of subsection (1) of this section Chama cha Mapinduzi, also known by the acronym CCM, which was, immediately before this Act, the sole political party for the whole of the United Republic shall, on the coming into effect of this Act, and without further requirement, be deemed to have been fully registered as a political party and shall be issued with a certificate of registration in accordance with this Act.

(3) No organization shall operate or function as a political party unless it has first been registered in accordance with the provisions of this Act.

8. ---(1) Every political party other than the political party registrable pursuant to subsection (2) of section 7, shall apply and be registered in two stages, after fulfilling all the conditions prescribed for each stage.

(2) Every political party shall first, be provisionally registered and issued with a certificate of provisional registration upon fulfilling the conditions prescribed in section 9.

(3) Every political party which has been provisionally registered and which in addition to the conditions prescribed in section 9 has fulfilled the conditions prescribed in section 10 shall, not later than one hundred and eight days from the date of provisional registration, apply to the Registrar for full registration.

(4) The provisional registration of every party shall lapse and every provisional

registration certificate shall cease to be of any effect at the expiry of one hundred and eight days from the date of such provisional registration.

(5) The Registrar shall register and issue a certificate of provisional registration or, as the case may be, a certificate of full registration to every party which fulfils all the conditions for such registration.

8. —(1) No political party shall qualify for provisional registration unless—

- a) the founding members have applied for registration of the party in the prescribed manner;
- b) the application has been accompanied with a copy of the constitution of the proposed party;
- c) its membership is voluntary and open to all the citizens of the United Republic without discrimination on account of gender, religious belief, race, tribe, ethnic origin, profession or occupation.

(2) Without prejudice to subsection (1) of this section no political party shall qualify for provisional registration if by its constitution or policy---

- a) aims to advocate or further the interests of –
  - (i) any religious belief or group;
  - (ii) any tribal, ethnic or racial group; or
  - (iii) only a specific area within any part of the United Republic;
- b) it advocates the breaking up of the union constituting the United Republic;
- c) it accepts or advocates the use of force or violence as a means of attaining its political objectives;
- d) it advocates or aims to carry on its political activities exclusively in one part of the United Republic; or
- e) it does not allow periodic and democratic election of its leadership.

10. —(1) No political party shall be qualified to be fully registered unless—

- a) it has first been provisionally registered;
- b) it has obtained not less than two hundred members who are qualified to be registered as voters for the purpose of parliamentary elections from each of at least ten Regions of the United Republic out of which at least two Regions are in Tanzania Zanzibar being one Region each from Zanzibar and Pemba;
- c) it has submitted the names of the national leadership of the party and such leadership draws its members from both Tanzania Zanzibar and Mainland Tanzania; and
- d) it has submitted to the Registrar the location of its head office.

within the United Republic and a postal address to which notices and other communications may be sent.

11. —(1) Every party which has been provisionally or fully registered shall be entitled

- a) to hold and address public meetings in any area in the United Republic after giving notification to the police officer in-charge of the area concerned for purposes of publicizing itself and soliciting for membership;
  - b) to the protection and assistance of the security agencies for the purposes of facilitating peaceful and orderly meetings:
- provided that provisional registration shall not entitle any party to put up a candidate or to campaign for any candidates in any parliamentary or presidential election or in a local authority election.

(2) Notwithstanding any other written law to the contrary sections 43, 44, 45 and 46 of the Police Force and Auxiliary Services Act shall apply and have effect as

to all meetings to be held on any part of the United Republic by any political party whether provisionally or fully registered.

(3) Every party which has been fully registered shall be entitled to put up candidates and to campaign for any candidates in any parliamentary or presidential election or in a local government authority election.

(4) When a political party is desirous of holding a meeting or procession in any open public place in any area it shall, not less than forty eight hours before the meeting, submit a written notification of its impending to the police officer in charge of the area in which the meeting is to take place is situated.

(5) The written notification referred to in subsection (4) shall specify—

a) the name of the political party submitting the notification;

b) the place in and time at which the meeting is to take place;

c) the agenda or purpose in general of the meeting;

d) such other particulars as the Minister may from time to time by notice published in the Gazette specify.

(6) Where a political party submits a notification in accordance with subsection (4) it may proceed to hold the meeting in question as scheduled unless and until it receives an order from the police officer in charge of the area directing that the meeting be not held as notified.

(7) A police officer to whom a notification is submitted pursuant to subsection (4) shall not give a stop order under subsection (6) in relation to the notification unless he is satisfied that –

a) a previous notification has been submitted by another political party or other persons for holding a meeting or other function or procession in the same place at the same time as is intended by the notifier;

b) the meeting or procession is intended to execute, or to be used for, an unlawful purpose; the meeting is likely or intended to cause a breach of the peace or to prejudice the public safety in the area;

c) the political party or group of persons giving the notification is not a registered political party or body of persons or the persons submitting the notification is not appropriately identified as an authorised representative of the political party concerned.

(8) A stop order given under subsection (6) shall be in writing and in such form as is able to easily disclose the reasons for its issuance and state whether or not the political party concerned may hold the meeting at the venue at another time or date convenient to it in the same area.

12. –(1) No party formed or existing in any part the United Republic prior to the Union of Tanganyika and Zanzibar or prior to 5th February, 1977, shall be revived nor shall the name or acronym of such party be used by any political party to be registered under this Act.

(2) Subject to subsection (3) no person shall establish, form or allow to established or formed any branch, unit, youth or women organization or other organ of any political party in any working place, school or other place of learning.

(3) for the purposes of this section places of residence for employees provided by the employer shall not be regarded as places of work.

(4) Any person who contravenes the provisions of subsection (2) of this section commits an offence and shall be liable on conviction to a fine not exceeding forty thousand shillings or to imprisonment for a term not exceeding twelve months or to both such fine and imprisonment and the court shall order the closure or disbanding of the branch, unit, youth organization or other organ of the party

relating to the offence.

13.—(1) The funds and other resources of political parties which have been fully registered shall derive from—

- (a) membership fees;
- (b) voluntary contributions;
- (c) the proceeds of any investment, project or undertaking in which the party has an interest;
- (d) subvention from the Government;
- (e) donations, bequests and grants from any other source.

(2) Every party shall disclose to the Registrar information relating to any funds or other resources obtained by the party

from sources outside the United Republic, whether obtained directly or through sources within the United Republic;

b) from foreign organizations stationed within the United Republic; or

c) from any person resident in the United Republic who is not a citizen of the United Republic.

(3) Any official of any party or other person liable to disclose information to the Registrar on behalf of any party relating to the funds or other resources of the party who fails to disclose such information or gives false information in relation to such funds or resources obtained by a party from sources outside the United Republic, commits an offence and shall be liable on conviction to a fine equal to the amount of the value of the resources not disclosed or in relation to which false information was given or to imprisonment for a term not exceeding twelve months or to both such fine and imprisonment.

14. -(1) Every political party which has been fully registered shall—

a) maintain proper accounts of the funds and property of the party;

b) submit to the Registrar –

i) an annual statement of the accounts of the party audited by an auditor registered as an authorised auditor under the Accounts and Auditors (Registration) Act and the auditor's report on those accounts;

ii) an annual declaration of all the property owned by the party.

(2) The Registrar, after inspecting any accounts or report submitted pursuant to this section may, for the benefit of the members or the public, publish any matter relating to the funds, resources or property of any party or the use of such funds, resources or property.

(3) The Registrar shall publish in the official Gazette, an annual report on the audited accounts of every party.

15.-(1) Every political party which has been fully registered shall, through its trustees, maintain a bank account of the party in which all the money received by the party in accordance with section 13, shall be deposited.

(2) Any subvention from the Government which is payable to any political party under this Act shall not be paid to any political party which does not maintain a bank account in accordance with this section.

16.-(1) The Government shall, subject to section 17 of this Act, disburse up to not more than two per centum of the annual recurrent budget, less the amount payable in defraying the national debt, in the grant of subventions to political parties in pursuance of the provisions of the Act.

(2) The Government shall, in addition to the subvention referred to in subsection (1), grant an annual subvention to every qualifying party in relation to its local government

authority activities which shall be such an amount as the Minister may determine, and which shall be computed on the basis of the number of the members of a party who are members of a district or urban council.

(3) No party shall qualify for the grant to it of a subvention in accordance with this Act unless—

- a) it is a party which is fully registered under this Act;
- b) it has, in the immediately preceding general or local government election, had any of its candidates elected to be a Member of Parliament or member or a local government authority.

17.-(1) Subventions granted under this Act shall be disbursed to a qualifying party once in every financial year and in such installments as the Minister may, considering the prevailing economic and financial conditions, determine.

(2) The fund disburseable pursuant to section 16(1) as subvention to qualifying parties shall be disbursed as followsa)

- a) fifty per centum of the funds shall be disbursed amongst qualifying parties on basis of the ratio between the number of parliamentary constituencies in the United Republic;
- b) the other fifty per centum of the funds shall be disbursed amongst qualifying parties each of which won not less than five per centum of all the valid votes cast in all constituencies in the United Republic, and shall be disbursed amongst those parties on the basis of the ratio between the total number of valid votes cast for the parliamentary candidates of a party.

and the total number of all the valid votes cast in the parliamentary election for all the qualifying parties.

(3) For purposes of subsection (2) a Parliamentary candidate declared by Electoral Commission as having been elected unopposed in the constituency, shall be deemed to have been elected by fifty one percent of the total number of the registered voters in the respective constituency.

18. -(1) Subventions granted to a party may be spent only on

- (a) the parliamentary activities of a party;
- (b) the civil activities of a party;
- (c) any lawful activity relating to an election in which a party nominates a candidate;
- (d) any other necessary or reasonable requirement of a party.

(2) Subventions granted to a political party shall be accounted for to the Registrar, separately from the accounting for other funds of the party.

(3) Any party which fails or neglects to account for subventions in accordance with this Act, shall forfeit the right to any subsequent subvention due to the party in accordance with this Act.

(4) Where the Registrar is for any reasonable cause, dissatisfied with any account of subventions submitted by any party, so much of the subvention which has not been accounted for or has not been accounted for satisfactorily, shall be deducted from any subsequent subvention due to the party.

(5) If by reason of failure to submit an account or for any other reason, the Registrar has reason to suspect that any offence under the Penal Code may have been committed in relation to the money which has not been accounted for, he may make a report to a police station, and the officer in charge of that police station shall cause the

matter to be investigated.

19. -(1) Subject to subsection (2) the Registrar may cancel the registration of any political party which has contravened any of the provisions of this Act or which has otherwise ceases to qualify for registration under this Act.

(2) The Registrar shall not cancel the registration of any party unless—

- a) he has, in writing, informed the party concerned of the contravention or the loss of qualification and of the intention to cancel the registration;
- b) he has received or failed to receive, within the period.

Prescribed by him, any representations from the party concerned;

(c) he has submitted to the Minister the intention to cancel the registration of the party together with any representations made by the party and the Minister has agreed to such cancellation.

20. -(1) The decision of the Registrar on the registration of the cancellation of the registration of any party shall be final and shall not be the subject of appeal in any court.

(2) Nothing in subsection (1) shall be construed to preclude judicial review of the decision of the Registrar.

21. —Every political party which has obtained a certificate of full registration shall appoint

a board of trustees to manage the properties and any business or investment of the party.

(2) Every board of trustees shall be duly incorporate under the Trustees Incorporation Act and every party shall, not later than sixty days from the date of full registration, submit to the Registrar—

- a) the names and addresses of the members of ther board of trustees; and
- b) a copy of the certificate of incorporation.

22. – (1) The Minister may make regulations for the purpose of carrying out or giving effect to any provision of this Act.

(2) In particular and without prejudice to the generality of ther power conferred by subsection (1), the Minister may make regulations---

- (a) prescribing the manner of registration of political parties under this Act
- (b) regulating or restricting the use or the changes of names of political parties;
- (c) prescribing the forms which may be used for carrying out the provisions of this Act;

(d) for securing the submission to the Registrar of accounts relating to ther assets and liabilities, income and expenditure of political parties;

(e) prescribing the fees in respect of anything to be done under this Act;

(f) securing the submission to the Registrar of annual or other periodical returns relating

to the constitution, objects and membership of political parties.

(g) prescribing the manner in which subventions granted to a party may be accounted for;

(h) in consultation with political parties prescribing ethical conduct of political parties

(i) prescribing anything which is required or is necessary or desirable that it be prescribed for the better giving effect to this Act

2 23. [Amends the societies Act]

XIV. Függelék – V. Tanzánia alkotmánya (tartalom) és a többpártrendszeréről szóló rész²⁹⁹

(angol nyelvű eredeti szöveg)

This Edition of the Constitution of the United Republic of Tanzania, 1997, incorporates and consolidates all amendments made in the Constitution since its enactment by the Constituent Assembly in 1977 up to the 30th June, 1995.

Dar es Salaam. A.J. Chenge
30th April, 1998 Attorney-General

ARRANGEMENT OF CONTENTS

PREAMBLE

CHAPTER ONE

THE UNITED REPUBLIC, POLITICAL PARTIES, THE PEOPLE AND THE POLICY OF SOCIALISM AND SELF RELIANCE

PART I

THE UNITED REPUBLIC AND THE PEOPLE

1. Proclamation of the United Republic 14
2. The territory of the United Republic 14
3. Declaration of Multi-Party State 14
4. Exercise of state authority of the United Republic 14
5. The Franchise 15

PART II

FUNDAMENTAL OBJECTIVES AND DIRECTIVE PRINCIPLES OF STATE POLICY

6. Interpretation 16
7. Application of the provisions of Part II 17
8. The Government and the People 17
9. The pursuit of Ujamaa and Self-Reliance 18
10. Repealed 18
11. Right to work, to educational and other pursuits 19

PART III

BASIC RIGHTS AND DUTIES

The Right to Equality

12. Equality of human beings 20
13. Equality before the law 20

The Right to life

14. The right to life 21
15. Right to personal freedom 22
16. Right to privacy and personal security 22
17. Right to freedom of movement 23

The Right to Freedom of Conscience

---

²⁹⁹ Chapter One Part I 3.

- 18. The freedom of expression 23
- 19. Right to freedom of religion 23
- 20. Person's freedom of association 24
- 21. Freedom to participate in public affairs 25
- The Right to Work*
- 22. Right to work 25
- 23. Right to just remuneration 25
- 24. Right to own property 25
- Duties to the Society*
- 25. Duty to participate in work 26
- 26. Duty to abide by the laws of the land 27
- 27. Duty to safeguard public property
- 28. Defence of the Nation 27
- General Provisions*
- 29. Fundamental rights and duties 28
- 30. Limitations upon and enforcement and preservation of basic rights, freedoms and duties 28
- Extraordinary Powers of the State Authority*
- 31. Derogation from rights and freedoms 30
- 32. Power to proclaim state of emergency 31

CHAPTER TWO

TITLE EXECUTIVE OF THE UNITED REPUBLIC

PART I

THE PRESIDENT

- 33. President of the United Republic 34
- 34. The Government of the United Republic and its Authority 34
- 35. Discharge of business of the government 35
- 36. Authority to constitute offices and to appoint officers 35
- 37. Discharge of duties and functions of President 35
- 38. Election of President 40
- 39. Qualifications for election of President 41
- 40. Eligibility for re-election 41
- 41. Procedures for the election of President 42
- 42. Time of assumption and term of office of President 43
- 43. Terms of office of President 44
- 44. Power to declare war 44
- 45. Prerogative of mercy 44
- 46. Immunity from criminal and civil proceedings 45
- 46A. Impeachment by the National Assembly 46
- 46B. Duty of principal leaders of organs with executive powers to preserve the Union 49

PART II

THE VICE-PRESIDENT

- 47. Vice-President, his duties and powers 50
- 48. Time of assumption of office of Vice President 51
- 49. Oath of office of the Vice-President 52
- 50. Tenure of office of Vice-President 52

PART III

PRIME MINISTER, CABINET AND THE GOVERNMENT

PRIME MINISTER

- 51. Prime Minister of the United Republic 54
- 52. Functions and authority of the Prime Minister 55
- 53. Accountability of the Executive 55
- 53A. Vote of no confidence 55
- The Cabinet and the Government*
- 54 The Cabinet 57
- 55. Appointment of Ministers and Deputy Ministers 57
- 56. Oath of office of Ministers and Deputy Ministers 58
- 57. Tenure of office of Ministers and Deputy Ministers 58
- 58. Terms of office of Ministers and Deputy Ministers 59
- 59. Attorney General for the Government of the United Republic 59
- 60 Secretary to the Cabinet 60
- 61. Regional Commissioners 60

CHAPTER THREE

THE LEGISLATURE OF THE UNITED REPUBLIC

PART I

PARLIAMENT

- 62. Parliament 61
- 63. Authority of Parliament 62
- 64. Legislative power 63
- 65. Life of Parliament 64

PART II

MEMBERS, CONSTITUENCIES AND ELECTION OF MEMBERS

Members of the National Assembly

- 66. Members of Parliament 64
- 67. Qualifications for Member of Parliament 65
- 68. Oath of Members of Parliament 69
- 69. Formal declaration by Members of Parliament concerning ethics of leaders 69
- 70. Members to submit statement, of property 70
- 71. Tenure of office of Member of Parliament 70
- 72. Cessation of employment of civil servants on contesting for elections 72
- 73. Terms of service of Members of Parliament 72
- 74. Electoral Commission 72
- 75. Constituencies 76

Election and Appointment of Members of Parliament

- 76. Elections in constituencies 77
- 77. Procedure for election of Members of Parliament representing constituencies 78
- 78. Procedure for election of women Members of Parliament 78
- 79. Procedure for election of Members of Parliament by House of Representatives 78
- 80. Repealed.
- 81. Procedure for proposing women candidates 78
- 82. Repealed 79
- 83. Determination of the validity of a person's membership of the Parliament 79

PART III

PROCEDURE, POWERS AND PRIVILEGES OF PARLIAMENT

Speaker and Deputy Speaker

- 84. Speaker and his functions 80
- 85. Deputy Speaker 82

86. Procedure for electing Speaker and Deputy Speaker 83

Office of Parliament

87. Clerk of the National Assembly 84

88. The Secretariat of the National Assembly 84

Procedure in the National Assembly

89. Standing Orders of the National Assembly 84

90. Summoning and dissolution of Parliament 85

91. President may address Parliament 86

92. Meetings of the National Assembly 87

93. Presiding at sittings of the National Assembly 87

94. Quorum at sittings of the National Assembly 87

95. Vacant seats in the National Assembly 88

96. Standing Committees of the National Assembly 88

Legislative Procedure

97. How to legislate 88

98. Procedure for altering the Constitution and certain laws. 89

99. Procedure for legislation in financial matters 90

Powers and Privileges of Parliament

100. Freedom and immunity from proceedings 91

101. Preservation and enforcement of freedom of debate and procedure 92

CHAPTER FOUR

THE REVOLUTIONARY GOVERNMENT OF ZANZIBAR, THE ZANZIBAR REVOLUTIONARY COUNCIL AND THE HOUSE OF REPRESENTATIVES OF ZANZIBAR

PART I

THE REVOLUTIONARY GOVERNMENT OF ZANZIBAR AND THE PRESIDENT OF ZANZIBAR

102. The Revolutionary Government of Zanzibar and its jurisdiction 92

103. Head of the Revolutionary Government of Zanzibar and his authority 93

104. Election of the Head of the Revolutionary Government of Zanzibar 93

PART II

THE ZANZIBAR REVOLUTIONARY COUNCIL

105. The Zanzibar Revolutionary Council and its functions 94

PART III

THE HOUSE OF REPRESENTATIVES OF ZANZIBAR

106. The House of Representatives of Zanzibar and its legislative functions 95

107. Authority of House of Representatives 96

CHAPTER FIVE

THE HIGH COURT OF THE UNITED REPUBLIC, THE JUDICIAL SERVICE COMMISSION FOR MAINLAND TANZANIA, THE HIGH COURT OF ZANZIBAR, THE COURT OF APPEAL OF THE UNITED REPUBLIC AND THE SPECIAL CONSTITUTIONAL COURT OF THE UNITED REPUBLIC

PART I

THE HIGH COURT OF THE UNITED REPUBLIC

108. High Court of the United Republic and its jurisdiction 97

109. Judges of the High Court and their appointment 98

110. Tenure of office of Judges of the High Court 101

111. Judges' oath of office 103

PART II

APPOINTMENT OF MAGISTRATES AND OTHER JUDICIAL OFFICERS IN MAINLAND TANZANIA AND THE JUDICIAL SERVICE COMMISSION

112. Judicial Service Commission 103

113. Power to appoint Magistrates and other judicial officers 104

113A. Membership of judicial officers in political parties 104

PART III

THE HIGH COURT OF ZANZIBAR

114 The High Court of Zanzibar 105

115. Jurisdiction of the High Court of Zanzibar 105

PART IV

THE COURT OF APPEAL OF THE UNITED REPUBLIC

116. Interpretation 105

117. Court of Appeal of the United Republic and its jurisdiction 106

118. Justices of Appeal and their appointment 107

119. Jurisdiction of Justices of Appeal 109

120. Tenure of office of Justices of Appeal 109

121. Oath of office of Justices of Appeal 110

122. Quorum at sittings of the Court of Appeal 111

123. Jurisdiction of a single Justice of Appeal 111

PART V

PROCESS OF THE COURTS

124. Execution of court process in the whole of Tanzania. 111

PART VI

THE SPECIAL CONSTITUTIONAL COURT OF THE UNITED REPUBLIC

125. Special Constitutional Court of the United Republic 113

126. Jurisdiction of the Special constitutional Court. 113

127. Composition of the Special Constitutional Court. 113

128. Procedure at sittings of the Special Constitutional Court 114

CHAPTER SIX

THE PERMANENT COMMISSION OF ENQUIRY AND THE ETHICS SECRETARIAT

PART I

THE PERMANENT COMMISSION OF ENQUIRY

129. Permanent Commission of Enquiry 115

130. Members of the Commission 117

131. Jurisdiction and procedure the Commission 117

PART II

PUBLIC LEADERS' ETHICS SECRETARIAT

132. Public Leaders' Ethics Secretariat 118

CHAPTER SEVEN

PROVISIONS REGARDING THE FINANCES OF THE UNITED REPUBLIC

PART I

CONTRIBUTION AND ALLOCATION OF THE REVENUE OF THE UNITED REPUBLIC

133. Joint Finance Account 120

134. Joint Finance Commission 120

PART II

THE CONSOLIDATED FUND AND THE FINANCES OF THE UNITED REPUBLIC

135. Consolidated Fund of the Government of the United Republic 121

136. Conditions for withdrawal of moneys from Consolidated Fund 121

137. Procedure for authorizing expenditure out of Consolidated Fund 122

138. Conditions of taxation.

139. Procedure for authorization of expenditure in advance of appropriation 133

140. Contingencies Fund and virement 124

141. Public Debt 125

142. Remuneration of certain holders of public offices to be a charge on Consolidated Fund 125

143. Controller and Auditor-General of the United Republic 126

144. Removal from office of Controller and Auditor-General 128

CHAPTER EIGHT

LOCAL GOVERNMENT AUTHORITIES

145. Establishment of local government authorities 130

146. Functions of local government authorities. 130

CHAPTER NINE

ARMED FORCES

147. Prohibition to raise and maintain armed forces 131

148. Powers of Commander-in-Chief 131

CHAPTER TEN

MISCELLANEOUS PROVISIONS

149. Provisions relating to resignation from various offices established by this Constitution 132

150. Provisions relating to procedure of succession to office in Government service 134

151. Interpretation 135

152. Title commencement and application of this Constitution 140

CHAPTER ONE

THE UNITED REPUBLIC, POLITICAL PARTIES, THE PEOPLE AND THE POLICY OF SOCIALISM AND SELF-RELIANCE

PART I

THE UNITED REPUBLIC AND THE PEOPLE

1. Tanzania is one State and is a sovereign United Republic.

2.- (1) The territory of the United Republic consists of the whole of the area of Mainland Tanzania and the whole of the area of Tanzania Zanzibar, and includes the territorial waters.

(2) For the purpose of the efficient discharge of the functions of the Government of the United Republic or of the Revolutionary Government of Zanzibar, the President may, in accordance with the procedures prescribed by law or provisions of such law as may be enacted by Parliament divide the United Republic into regions, districts and other areas:

Provided that the President shall first consult with the President of Zanzibar before dividing Tanzania Zanzibar into regions, districts or other areas.

3.- (1) The United Republic is a democratic and socialist state which adheres to multi-party democracy.³⁰⁰

(2) All matters pertaining to the registration and administration of political parties in the United Republic shall be governed by the provisions of this Constitution and of a law enacted by Parliament for that purpose.

...

---

³⁰⁰ Declaration of multi party state Act No. 4 of 1992 s.5